

35

מדינת ישראל

משרד הממשלה

4

משרד האוצר

תיק מס'

התנועה השיתופית ביהודה
שומרון וחבל עזה
א

תיק מס'

4

מחלקה ארץ

שם תיק התנועה השיתופית ביהודה שומרון וחבל עזה
-א-

מזהה פיזי

מזהה פריט: 000zblc
כתובת 1-10-7-307-3

גל-4-61693

תאריך הדפסה 15/01/2019

סג
621.4

החצוּעה השיתופית כיהודה השומרון ורצועת עזה

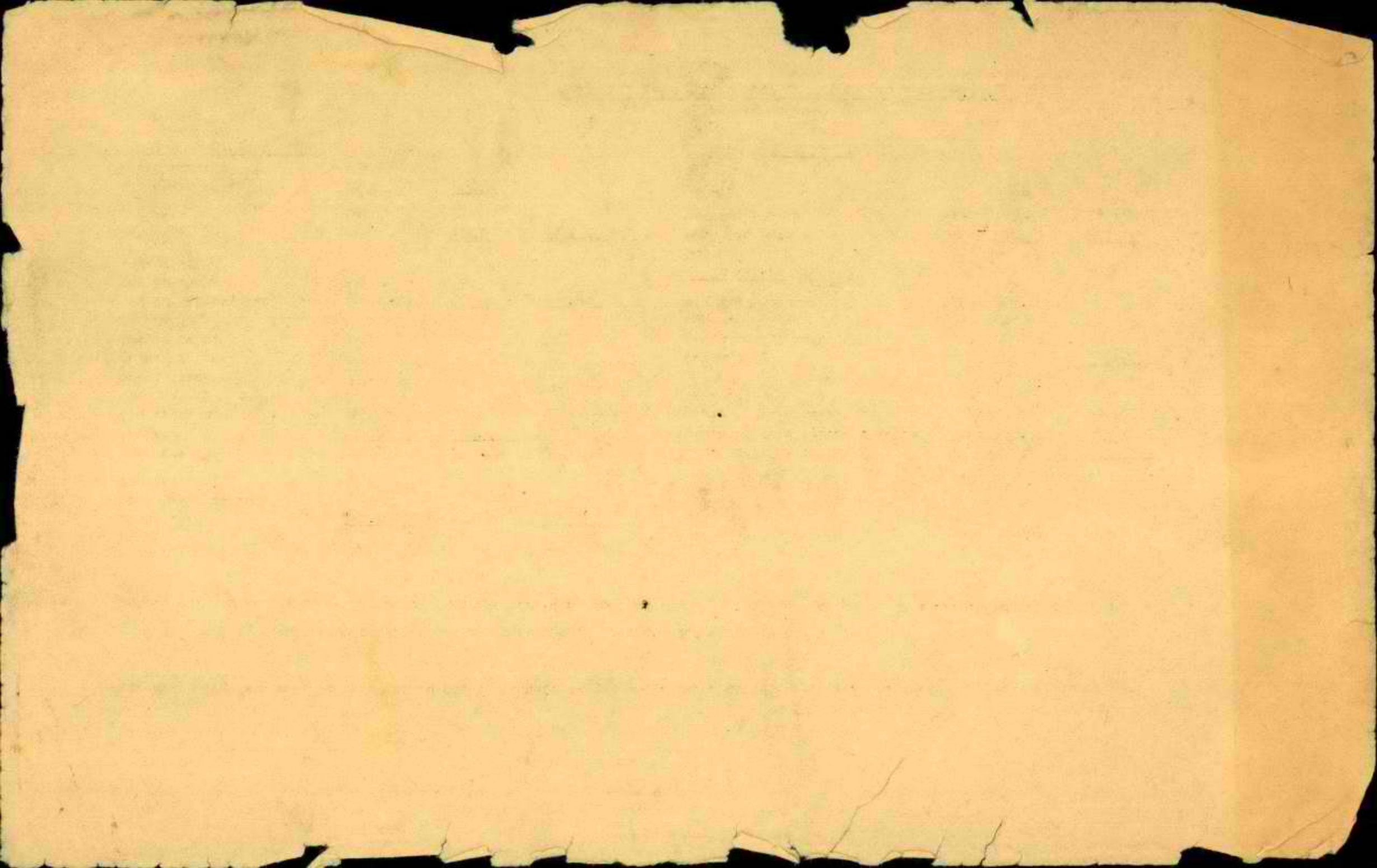
מאה: גרעון ויגרס

מאזן כולל ל-20 אגודות צרכניות ברצועת עזה ליום 31.12.68
(בלירות שלמה)

<u>פ ס י ב</u>			<u>א ק ט י ב</u>			
369.933		הון			36.903	ריהוט ובנינים
	73.566	רזרבות	33.802		3.101	פחת ריהוט ובנינים
91.813	18.326	רזרבות מילונות			2.183	ציוד
71.428	47.211	הפרש שער מטבע	35.768	1964	218	פחת ציוד
	24.216	רזרבות שוברים				השקעות (25%)
		<u>חובות האגודה</u>			72.969	באגודה המרכזית
	23.500	קפוא בכנקים	68.969	68.969	4.000	פחת באגודה המרכזית
	28.640	לחייבים				
	20.000	חובות להלטון המצרי			238,992	סחורות במחסן
77.661	5.521	רווחים 1968			20.398	סחורות שלבזיון
					140.986	מזומן בקופה
		פקדונות			32.734	מגיע לאגודה
104.488		הוצאות, חסכון פקידים ועוד			69.960	בנק דיסקונט
	32.649	רווחים מצטברים באגודה הפקידים		505.256	2.234	פקדונות
40.644	7.995	רווחים מצטברים באגודות אחרות	573.246	67.990	67.990	קפוא בכנקים
						פקדונות
						הפרש מחירי סחורות
						המטבע ועוד
<u>785.804</u>	סה"כ 29.756	רווחים פסנים קודמות	107.821		107.821	סה"כ
			<u>785.804</u>			

הערה: 1. מאזן זה אינו כולל את האגודה המרכזית אשר הנגה הגיע בסוף 1968 לסך 87,399 ל"י. אגודה זו רשמה רווחים נקיים בסך 34,000 ל"י.
2. מאזן זה כולל, כדוגמת מאזני כל האגודות ברצועה אחרי המלחמה, הפרש מטבע בסך - 2 ל"י

לכל לירה מצרית, אשר הסער שלה היה בתחילת הסלטון הישראלי ב-1967 6 ל"י ללירה מצרית, והופחת אחרי כן והועמד על 4 ל"י ללירה מצרית.

ה ת ו כ ן

פתח דבר
עיקרי הדברים
מבוא

ההתארגנות השיתופית ביהודה והשומרון בתקופה הירדנית והישראלית.
(1948-70) (רקע, תחיקה, מוסדות, התפתחות, "סיפורן" של אגודות,
סקר שדה, סיכום).

פ ר ק א'

הקואופרציה ברצועת עזה וצפון סיני בתקופה המצרית והישראלית
(1948-70) (רקע, תחיקה, מוסדות, התפתחות, "סיפורן" של אגודות,
סקר שדה, סיכום).

פ ר ק ב'

השוואה בין הקואופרציה בגדה המערבית לבין זו בקרב המיעוטים
בישראל.

פ ר ק ג'

סיכום.

פ ר ק ד':

מקורות ונספחים.

דברי הערכה

סקר זה נעשה בהנחיתו של הפרופסור יצחק גלפט, מבית-הספר קפלן באוניברסיטה העברית. תודתי נתונה לו על הנחיותיו, הערותיו והארותיו.

לגברת חנה רוזנמן, יד ימינו של פרופ' גלפט, במחקר ובהוראה, אשר שפעה עלי מנסינה העשיר בשטח עריכת מחקרים מסוג זה, ואשר ליוותה אותי בהדרכתה המעשית מראשית העבודה ועד לסיומה, הנני מודה מקרב לב.

לקציני המטה לעניני קואופרציה ביהודה, השומרון ורצועת עזה, הא' י. יקיר, ד. סירי, העורך-דין א. פנחסי, א. שושני, וכך למנהל המחלקה לאיגוד שיתופי במשרד העבודה, אשר איפשרו לי - כל אחד בתקופת כהונתו - להעזר באנשי הקואופרציה במחוזות ונאותו למסור לי מנסינים בשטח זה - אני אסיר תודה. למר חמידי אל בכרי - "אבו-יוסף", - הרשם הראשון של האגודות השיתופיות בממלכה הירדנית וכיום - המפקח הראשי על האגודות השיתופיות בגדה המערבית - תודתי נתונה על עזרתו המיוחדת. הוא עשה ימים כלילות כדי לספק לי את נתוני הרקע הנחוצים ושיחזר לי פרקים בלתי ברורים בתולדות הקואופרציה הירדנית; כמו כן הוא הכין עמי את תכנון הבקורים באגודות.

אני מודה למנהלי המשרדים המחוזיים בשכט ובחברון, וכך למדריכים המחוזיים בירושלים המזרחית, הא' פארוק מוזפר והא' עאדל אנצארי, אשר לוו אותי בסיוורי והכינו את האגודות לקראת עריכת סקר השדה.

לבסוף, זכות מיוחדת נפלה בחלקי: זכיתי לשיתוף פעולה כמעט צמוד - במשך שלשה חדשים תמימים - מצד מנהל המחלקה לאיגוד שיתופי ברצועה, השייך אחמד אבו סרדאנה - "אבו-חוסיין" - וכך משני עוזריו, המדריכים, זיאד שיהאב ועבדול רחמאן חאייה.

השייך אחמד אבו סרדאנה לא חסך מאמצים ועשה הכל, תוך סכון מעמדו האישי, ובתנאים בלתי רגילים ביותר, כדי להביא להצלחת הסקר. אין לי כל ספק, שללא עזרתו, עצתו, שיפוטו הבהיר, נכונותו להאציל עלי מנסינו וניצול כל קשריו האישיים - לא ניתן היה מעולם לערוך את סקר השדה באוירה הבטחונית אשר שררה ברצועה ובצפון סיני באביב 1970.

לכלם תודה.

Handwritten title or header at the top of the page.

First paragraph of text, starting with a faint opening word.

Second paragraph of text, continuing the narrative or list.

Third paragraph of text, containing several lines of faint script.

Fourth paragraph of text, appearing as a distinct block.

Fifth paragraph of text, continuing the main body of the document.

Sixth paragraph of text, showing some fading in the lower portion.

Final line of text at the bottom of the page.

בקיץ 1969 אישרה "וועדת הפרופסורים" ליד לשכת שר הבטחון הצעת מחקר על הנושא "התנועה השיתופית ביהודה, השומרון ורצועת עזה".

עבודת המחקר המעשית התחילה בסתיו אשתקד בהנחיתו של פרופ' י. גלפס, מבית הספר קפלן באוניברסיטה העברית בירושלים, ובהדרכתה המעשית של החוקרת, הגב' חנה רוזנמן, מאותו מוסד. במרוצת שנת המחקר נאסף חומר הרקע על תולדות ההתארגנות השיתופית בקרב התושבים הערביים בא"י בימי המנדאט הבריטי, והתפתחות הקואופרציה בתקופה 1948-67 תחת השלטון ההאשמי בגדה המערבית של הירדן מצד אחד, והשלטון הצבאי המצרי ברצועת עזה מצד שני. תשומת לב מיוחדת הוקדשה לחקר השינויים שהתחוללו במגזר זה בעקבות כיבוש השטחים הנ"ל ע"י צבא ההגנה לישראל, כתוצאה ממלחמת ששת הימים.

עם סיום התהליך של איסוף הנתונים, עריכת הסיורים, וניתוח הממצאים, נערכו שני סקרי שדה נסיוניים, האחד ביהודה והשומרון, והשני ברצועת עזה ובצפון סיני. כן נעשה נסיון לסקור את גורמי הזוהר והשוני בין ענפי הקואופרציה השונים הקיימים בקרב תושבי הגדה המערבית מצד אחד ואחיהם - חברי האגודות השיתופיות מבני המיעוטים בישראל מצד שני.

מן הסיכומים המובאים בעבודה זו ניתן ללמוד על אופי הקואופרציה בשטחים כיום ועל מהותם של הענפים שעברו בהצלחה את המשבר החמור שפקד אותם בשלהי 1967. כן ניתן לעמוד על המניעים שהביאו לחיסולם של ענפים אחרים, שלא עמד להם הכח להתגבר על המבחן החמור של המלחמה והשינויים שנבעו ממנה.

אם אמנם ישמשו לקחים אלה נר לרגלי אלה המצווים לעצב את המדיניות הישראלית בשטחים ויעזרו להם - בבואם לספל בבעיות העדינות של האוכלוסיה הערבית באיזורים אלה - למצא את הדרך המתאימה, הרי שהמאמצים שהושקעו לעריכת עבודה זו לא היו לשוא.

אם ימצא הקורא פגמים בעבודה זו, הרי שהחוקר לוקח על עצמו את מלא האחריות עליהם. אך אם יש בה משום השגת המטרה שהמזמינים הציבו לנגד עיניהם, הרי שהשג זה יש לזקופו לזכות אותם הפעילים מאנשי השטחים עצמם, חברי האגודות השיתופיים ביהודה, השומרון, רצועת עזה וצפון סיני ולזכות שיתוף הפעולה הבלתי מסוייג לו זכה החוקר מצד צוותות המדריכים, המפקחים ומנהלי המשרדים המחוזיים לעניני קואופרציה באזורים, אשר עשו את כל הניתן לאל ידם, ולעתים במסיבות קשות ביותר, להצלחת המשימה.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several paragraphs across the page.

עיקרי דבריו

בחום המנדאט הבריטי מנתה האוכלוסיה הערבית בא"י כ-1,500,000 נפש. קרוב למחצית מליון התגוררו בשטחים שסופחו אחרי מלחמת השחרור כ"גדה מערבית" לממלכה הירדנית ההאשמית; כ-100,000 היו תושבי עזה ובנוחיה. לאלה נוספו מאות אלפי פליטים, - שוכני מחנות פליטים. בעזה נשארו כרבע מליון מהם במחנות מסוג זה, מרביתם לא יצאו לעבודה. בגדה לעומת זאת מספר יושבי המחנות הלך והצטמצם עד 1967. בחלקם נקלטו במשק הירדני, על שתי גדות הנהר, ובחלקם הגרו לארצות ערב אחרות, בעיקר לעשירות בנפט במפרס הפרסי, לסעודיה ולצפון אפריקה. משנת 1948 הם העבירו מדי חודש בחודשו סכומי כסף גדולים לקרוביהם בגדה. הון זה שימש, בחלקו, כהשקעה בצורה פרודוקטיבית ועזר לפתוח האיזור.

עוד בימי המנדאט ניתן היה להכיר בהבדלים ניכרים בהתפתחות האוכלוסיה היושבת ביהודה והשומרון לבין זו שגרה דרומה לקו מג'דל - פלוג'ה - חברון. אברמוביץ וגלפט הביאו בספרם הנ"ל (ע' 60) טבלה המראה כי מספר מפעלי התעשייה והמלאכה בעזה עמד בימי המנדאט על 218 מפעל. אך ההשקעה במפעלים אלה לא עלתה על סך 21,169 לא"י - היינו סכום המהווה פחות מהחלק העשירי של ההשקעה באותו ענף בשכם, וזאת למרות העובדה שמספר המפעלים בבירת השומרון לא עלה על 140.

על מכלול המסיבות שגרמולפיגור זה בהתפתחות של תושבי עזה והסביבה בהשוואה לאחיהם ביהודה והשומרון, ימצא הקורא חומר בפרק על רצועת עזה. אחת הסיבות בודאי נעוצה היתה בעובדה כי רמת החינוך בעיר שמשון פיגרה מתמיד אחרי ערים כגון: ירושלים, רמאללה, שכם ועוד.

בגדה התקיימו לפני מלחמת ששת הימים 661 מוסדות חינוך (הכוללים 95 מוסדות פרטיים) עם 133,776 תלמידים. סוכנות הסעד והבין לאומית חינכה עוד 28,000 בני נוער (נתונים אלה, ואלה שיבואו להלן, לקוחים מן הדוח"ים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה והחוברות השנתיות של משרד הבטחון על דרכי השלטון הישראלי ביהודה, השומרון ורצועת עזה). בעזה לא עלה מספר בתי הספר על 118 עם 8,807 תלמיד. סוכנות הסעד חנכה עוד כמספר זה. נוסף לזה למדו כ-1000 צעירים בבתי ספר תיכוניים ובתי מדרש למורים. מספר מוסדות החינוך הפרטיים היה קטן ביותר.

הבדלים מהותיים אלה התקיימו במשך שתי עשרות השנים, בין 1948 לבין 1967, וקיומן מורגש היטב עד היום. בגדה חיו 50,000 משפחות על חקלאות - ענף זה מפרנס בעזה רק 10,000 משפחה. מכאן שהייצור פר קפיטה הגיע בגדה ל-750 ל"י, לעומת 460 ל"י בעזה וצפון סיני. הצריכה כר קפטה עמדה ב-1969 בגדה על 800 ל"י, לעומת 480 ל"י, בעזה וסיני, וכה הלאה.

צריך להיות ברור שהבדלים אלה השפיעו השפעה ישירה על התפתחות התנועה השיתופית בשני איזורים אלה. בגדה המערבית עמדה תנועה זו כבר בראשית שנות ה-60 בולוא פריחתה, והושלם תהליך הקמת מוסדותיה המרכזיים, הארגוניים, הכספיים והתחוקתיים.

ברצועת עזה החל תהליך זה רק ב-1963 והושלם רק ב-1965, עם הפעלת האגודה המרכזית. דוגמה: הממשלה הירדנית חקקה חוק לאגודות שיתופיות בתחילת שנות ה-50. בעזה החלה תחיקה זו - בהיקף מצומצם בהרבה - רק ב-1964. תופעה זו אין להסבירה רק בשוני המהותי בין השלטון המצרי הצבאי בעזה, והשלטון החופשי, יחסית, בממלכה ההאשמית. לא פחות מזה יש להסבירה בעירנות הניכרת, היוזמה המקומית, והרצון לפיתוח וקידום בקרב תושבי הגדה, לעומת ה"אפאטיה" הכללית, והעדר כל יוזמה ראויה לשמה ברצועה.

אין איפה להתפלא על כך, שעם פרוץ מלחמת ששת הימים, נמצא בגדה המערבית 450 אגודות עם 12,000 חברים העוסקים בענפי יצור, תחבורה, שיכון, שרותים, מלאכה, שיווק, עיבוד תוצרת חקלאית, ואשראי, - בשעה שבעזה לא עלה מספר האגודות על 40, מרביתם המכרעת צרכניות. במידה והחקימו מספר אגודות חקלאיות קריטי שהיו למעשה רק תחנות לחלוקת מספוא מיובא.

עם שוך הקרבות בגדה התברר כי תוך עידוד קל ביותר - ולפעמים אף בלעדיו - ניתן לחדש את פעולותיהם של כל ענפי הקואופרציה חוץ מן הענף האשראי (בכפר ובעיר) ואגודות חסכון בבתי הספר. לא כך היה המצב ברצועת עזה, בה נסגרו עשרות אגודות בעקבות המלחמה. פעילים ברחו. או עזבו, צרכניות נפרצו, סחורות נעלמו, וכספים נשדדו. גם ביתר האגודות - אלה שעברו את הסערה - פרץ משבר אשר מקורו בהעלם פער המחירים המלאכותי, שהונהג ע"י השלטון המצרי, בין מחירי השוק החופשי לאלה הנהוגים באגודות הצרכניות, - ואשר התבטא בהפרשים בין 15% - 35%. פער זה - השלטון המצרי יצר אותו ועודד את קיומו, והוא היווה ברוב המקרים את זכות קיומן היחידה של האגודות.

יתכן כי למן ההתחלה היה שוני במהות השלטון הישראלי בעזה ובגדה (בראשונה בגלל המצב הבטחוני הרעוע). יתכן גם, כי בעיני האחראים הישראליים נצטיירה תמונה שונה לגבי הקואופרציה בגדה וזו אשר בעזה. תהיינה הסיבות אשר תהיינה - עובדה היא שיחס השלטון הישראלי, בדרך כלל, אל התנועה השיתופית בגדה - תשומת הלב שנתנה לה, המאמצים שהוקדשו לחידוש פעולות האגודות, - היה מעולה בהרבה בהשוואה עם המצב בעזה. דוגמה על כך ניתן למצוא בעובדה שבגדה עזרו הישראליים בשנים 69-1968 להקמת שתי אגודות שיתופיות חדשות, - גופים מצליחים ומתפתחים עד היום. גם בעזה וצפון סיני סייעו הישראליים להקמת שתי אגודות חדשות. אך שם נעשה הדבר ללא בדיקה מספקת של הרקע והנתונים. התוצאה היא כי אגודה אחת נסגרה כעבור זמן קצר מאד, בשעה שלשניה לא היו, למן ההתחלה, תנאים מתאימים להתפתחות, והיא כיום משותקת כמעט לחלוטין, ואין לה כל תקווה נראית לעין לעתיד.

כמובן שיש להוסיף כאן את גורם היוזמה המקומית, והנכונות להחליץ מקשיים ולמצוא דרך חדשה בנסיבות החדשות שנמצאו אחרי המלחמה. בגדה היה נתון זה קיים במידה לא מבוטלת. בעזה הוא נעדר כמעט לחלוטין. בגדה מסרו 20 מתוך 28 מרואיינים בסקר שדה כי יש להם ענין מיוחד בנעשה באגודה. בעזה תופעה זו במיעוט ניכרת. בגדה הביעו רוב המרואיינים דעה חיובית על אפשרות הרחבת אגודותיהם, הצביעו על הצעות לשיפור עסקיהן נכונות לתרום

מאמצים לשם כך. בעזה היה סוג זה של מרואיינים במיעוט ניכר. תופעה זו תרמה להתהוות המצב בו נמצאת ההתאגדות השיתופית כיום בשני האזורים הללו.

בגדה נמנות 6 מתוך 8 אגודות, בהן נערך סקר השדה, לסוג שקיימים בו היסודות הדרושים להמשך פעולה תקינה. ב-4 מהן קיים חבר פעילים מסור, האגודות מבוססות מבחינה חברתית, בחלק מהן הפכה האגודה ל"דרך חיים" מיוחדת לחבריהם. שתי אגודות נוספות חידשו פעולתן, אך שהרוח השיתופית אינה מפותחת ביותר בקרבן. בגדה הצטרפו 40% מן המרואיינים לאגודות לא רק בגלל שיקולים כלכליים. בעזה אחוז זה אינו עולה על 20%.

בסקר השדה שנערך ברצועת עזה התגלתה תופעה מענינת: דווקא באגודות השיתופיות במחנות הפליטים, בסביבת עזה עצמה ובדייר בלח, נמצאו חברים הדבקים בעקרונות השיתוף יותר מאשר באגודות של תושבים קבועים. מספרם של אלה המוכנים לעמול להרחבת אגודותיהם והפיכתן לאגודות יצרניות, תוך חיפוש דרכים חדשות לפעולה, - עם נכונות להקדשת מאמצים אישיים בכוון זה - הוא בקרב תושבי המחנות גדול יותר יחסית מאשר בין התושבים הקבועים שמעולם לא היו פליטים. גילוי אחר: בגדה, כך מחברר מתוך סקר השדה, הדבקות בעיקרון השיתופי - מידת הפעילות והרצון להרחבת פעולות האגודה, חזקה באותן האגודות אשר בהן נמצאו "משוגעים לדבר"; חבר יוזמים ופעילים אשר בחלקם הפכו, כפי שראינו לעיל, את הפעילות באגודות ל"דרך חיים", - ולא - כפי שניתן היה לשער - באותן האגודות בהן הורגשה הכוונה למעלה או שנערכו בהן פעולות הדרכה והסברה מטעם המוסדות המרכזיים.

אך למרות מצב זה ברצועת עזה, כפי שתואר לעיל, אפשר לקבוע כי גם שם ניתן, תוך הדרכה והכוונה מתאימות, להפוך חלק מן האגודות הצרכניות ליצרניות. מפליא הוא שלמרות התנאים הקשים השוררים ברצועה כיום, נתגלתה רוח זו באופן ברור ב-3 מתוך 8 האגודות בהן התקיימו הראיונות. בעוד שתי אגודות נוספות תביא התפתחות כזו להתעוררות יסודית בקרב החברים, - התעוררות העלולה להביא לאחת משתי האפשרויות: היסולן של האגודות, ושל יתר האגודות הצרכניות, או זירוז התהליך של יצירת גופים חדשים, בחלקם מורכבים מחברים שעזבו את אגודותיהם הקיימות, כדי להצטרף לאגודות יצרניות, או להקים אגודות חדשות מסוג זה.

הוצאות: ה"איחוד" הגיעו ל-49,642 דינאר, כולל משכורות ל-85 פקידים. הוחלט להעלות את שיעור התשלום עבור ביטוח מ-3/4% ל-1%.

הלוואות: אשתקד קיבל ה"איחוד" 93,894 דינאר הלוואות חדשות מן ה"מוסד". חולקו הלוואות חקלאיות בסך 127,403 דינאר ל-41 אגודות, מזה 30,000 לאגודה המרכזית לשיווק שמן וזיתים. 13 אגודות לא חקלאיות קיבלו 44,949 דינאר.

האגודות החזירו סך 133,960 דינאר הלוואות, אך הן חייבות עדיין (31.12.66) סך 776,463 דינאר (שם 11).

לסיכומו של דבר ניתן לאמר שעם כל עוצמת הפעולה של ה"איחוד" והיקפה הניכר, הנוחנים לו, לכאורה, מעמד של גורם מכריע לקידום התנועה השיתופית בממלכה הירדנית, הרי שמצד שני, מראה בדיקה - ולו שטחית וחלקית - לגבי האגודות השיתופיות בגדה המערבית - שט החרכזו רוב האגודות בירדן - תמונה שונה. אכן מתברר ש"סיפורי" האגודות והן מן הסקר, כי השפעת ה"איחוד" המעשית על פעולותיהן של האגודות היתה די מצומצמת. אם נוציא מן החשבון את האגודות בבתי הספר, שקיבלו את מירב התמיכה להקמתן מן ה"איחוד", תוך עידוד משרד החינוך הירדני, ואגודות האשראי הכפרי, (שלא היו מוקמות לולא ההלוואות והמענקים הממשלתיים שהוזרמו אליהן באמצעות ה"איחוד"), הרי שמסקנות העדויות שניגבו באגודות עצמן - מפעיליהן ומחבריהן מן השורה, מעידות על מיעוט ההשפעה שזייתה לפעולות ה"איחוד" בעיצוב דמותן ודרכי התפתחותן של האגודות.

ברית הפיקוח השיתופית

ברית זו נוסדה בשנת 1964. תפקידיה - כפי שהוגדרו רשמית - כוללות:

ביקורת חשבונות האגודות ובדיקת מאזניהן, הכשרת פעילי האגודות החברות לניהול עצמאי של חשבונות האגודות. פרטים על מהות הברית דרכי פעולתה ימצא הקורא בנספחי המכילים נבחרים של התקנון הפנימי של אגודה שיתופית זו. יש לזכור כי אגודה שהצטרפה לברית רכשה מינימום 10 מניות (בנות דינאר אחד כל אחת) ושילמה עבור הפיקוח על חשבונותיה ועריכת מאזניה בין 5-50 דינאר (בהתאם לגודל). כאן כדאי לאמר שמתוך סך 704 אגודות שיתופיות שהתקיימו בממלכה הירדנית באביב 1966 היו רק 304 חברות ב"ברית". הטבלה הבאה מראה את הענפים העיקריים של מספר האגודות - הן החברות והן שאינן חברות בברית.

<u>ענף</u>	<u>חברות</u>	<u>לא חברות</u>
אשראי וחסכון כפרי כולל ש. עבודה	235	261
חסכון ואשראי בעיר	14	27
שיווק	1	12
החבורה	6	10
שיכון	4	19
צרכנות	6	15
עזרה הדדית	10	18
חקלאות	9	26 (שם 7)

בסוף 1966 ניהלה הברית חשבונותיהן של 170 אגודות בגדה המערבית. מספר החברות הגיע אז ל-332 אגודות ומספר הפקידים ל-81 איש. פעילי הברית נתנו 45 הרצאות, במסגרת "המדרשה", על בעיות ניהול חשבונות ועריכת מאזנים.

כדי להשלים את התמונה יש לציין כי השפעת ה"ברית" על פעולות האגודות היתה במקרה הטוב ביותר חלקית: קודם כל היא לא ניהלה מעולם את הטיפול במאזנים של האגודות לחסכון בבתי הספר, שנית, מן האגודות הנמנות עם הענף הגדול ביותר: אשראי וחסכון כפרי וחסכון בעיר לא השתייכו אליה מרבית האגודות. כך היתה התמונה גם ברבם שלי יתר הענפים. ואכן, מתברר שגם לגבי האגודות המסונפות ל"ברית", ניתן היה, ללא קושי מיוחד, להתגבר על העדרו של גוף זה לגבי האגודות שנשארו אחרי 1967 בשטח תחת פיקוח ישראלי. ההוכחה לכך היא שכיום מבצעים מדריכי ומפקחי המחלקה לאיגוד שיתופי ממרכזיהם בשכם, ירושלים וחברון, את הטיפול בבדיקת חשבונותיהן ועריכת מאזניהן של אגודות אלה בייעילות ומהירות שאינה נופלת - אם לא עולה - על זו שהיתה נהוגה בימי המשטר הירדני ובשעה שה"ברית" טיפלה בשטח זה.

מקורות מימון

כבר הזכרנו לעיל שעד קיץ 1960 הגיע סכום ההלוואות הממשלתיות לאגודות שיתופיות בירדן לסך 2 מליון דינאר (ש"ס 4).

ב-1962 הודיע סגן מנהל ה"איחוד", מר אברהים עבדול רחמן, כי "בשנת הכספים 1962/63 בלבד קיבל ה"איחוד" סך 2 מליון דינאר הלוואות ממשלתיות" (ש"ס).

ואלה שלושת המוסדות שספקו הלוואות ל"איחוד":

- (1) "המוסד לאשראי חקלאי", להלן "המוסד".
- (2) "מועצת הפיתוח" הירדנית, (ממונת בעיקר מכספים בריטיים).
- (3) האוצר.

הדו"ח השנתי של ה"איחוד" לשנת 1965 מוסר כי משלושת המקורות הגיעו ל"איחוד":

ב-	1964	783,863	דינאר
וב-	1965	856,547	דינאר.

שנה לאחר מכן, שוב מדו"ח שנתי של ה"איחוד", (הפעם ל-1966) נודע שסך ההלוואות שנתקבלו ב-1965/66 מן ה"מוסד", הגיע ל-123,700 דינאר. 136,500 דינאר חולקו על ידי ה"איחוד" לאגודות חקלאיות. בגלל העונה החקלאית הגרועה נפדו רק 38% מסך ההלוואות העונתיות. כמו כן השיג ה"איחוד" 15,000 דינאר עבור אגודות למלאכה וזאת מ"מועצת הפיתוח".

בדברו על סך כל ההלוואות מכל הגורמים הממשלתיים לסוף 1966 (כולל ש. עבודה), מוסר הדו"ח שהסכום הגיע ל-741,367 דינאר, בשעה שחולק לאגודות סכום של 776,463 דינאר, היתרה מכספי ה"איחוד". כן הקציבה הממשלה ל"איחוד" טעד כספי בסך 18,075 דינאר (ש"ס 11+6).

אך לא רק בהלוואות ומימון ישיר עזרה הממשלה הירדנית לתנועה השיתופית, כי אם גם בצורה עקיפה. כך, למשל, החליט שר האוצר הירדני לשחרר אגודות למלאכה מתשלום מט הכנסה במשך 4 שנים מיום רישומן (12).

ענפי הקואופראציה בירדן ערב מלחמת יוני 1967

כ ל ל ו

לפני שניגש לניתוח ענפי הקואופראציה העיקריים ערב מלחמת ששת הימים, כדאי לתת תמונה מתמצמת של מצב התנועה בשנת 1966, שנת שיא בגידולה, אשר היא גם השנה שלגביה הגיע אלינו מירב החומר הסטאטיסטי בצורה מרוכזת ומסודרת. אך יש לזכור היטב כי בנתונים ממקורות שונים, ולעתים אף מאותן המקורות יש אי-תיאום, ואף סתירות במספרים ובסיכומים. אנו נותנים את המספרים לפי מקורם הם, ללא התייחסות כאן לסתירות וחוסר התיאום, וזאת מאחר ואין כיום כל אפשרות לבדוק ולהוכיח בצורה חותכת היכן - אומנם - נמצאת האמת המוחלטת!

באביב 1966 הגיעו ממדי החנועה - כפי שכבר הוזכר - ל-702 אגודות (הכוללות 251 אגודות בתי ספר) עם 43,058 חברים. זהו גידול של 560 אגודות ו-37,000 חברים תוך עשר שנים. באותה תקופה, גדל הון המניות מ-38,697 דינאר ל-333,035 דינאר, והון הרזרבות מ-11,380 ל-190,273 דינאר. שיעור ההלוואות לחברים עלה מ-63,137 ל-1,201,982 דינאר. (דו"ח 1966).

והנה טבלה של הפסיב בקואופראציה בסיום שנת הכספים 1965/66:

הסכום (בדינארים)	האחוז	ה ס ו ג
233,035	11%	הון מניות
1,628,443	79½%	הלוואות וחסכוניות
136,354	4%	פקדונות וחסכוניות
190,273	6%	הון רזרבי
47,662	1½%	עודף נקי
52,727	2% (שם)	רזרבות אחרות

כאן יש להעיר על אי דיוקים רבים בטבלאות המוגשות בדו"ח הרשמי לשנת 1966, כגון הטבלה הנ"ל, אשר בה אין האחוזים מסתכמים ב-100%.

אין בדעתנו לתת טקירה ממצאת על כל אחד ואחד מ-21 הענפים מהם היתה מורכבת התנועה השיתופית בירדן. בין ענפים אלה נמצאים כאלה שמספר האגודות בהם הוא פחות מ-5 כגון: השקאה (אחת), אספקת חשמל (שתיים), ביטוח בריאות (אחת), חינוך גבוה (שתיים), עבודות יד (ארבע), ורב-תכליתיות (ארבע).

יתר האגודות מתחלקות לפי מספרן לענפים הבאים:

261	אשראי וחסכון כפרי (כולל ש. עבודה)	(1)
251	בחי ספר	(2)
26	חקלאיות (כלליה)	(3)
27	חסכון ואשראי בעיר	(4)
19	ש י כ ו ן	(5)
18	עזרה הדדית	(6)
16	עיבוד קרקע והשבחתו	(7)
15	צרכניות	(8)
12	חקלאיות (רב-תכליחיות)	(9)
9	שיווק	(10)
10	תחבורה	(11)
9	בחי בד	(12)

מכאן שנראה מן הראוי לסקור את הענפים העיקריים של רשת קואופראטיבית זו, חוץ שרטוט קוים עיקריים של כמה ענפים מיוחדים, אשר להם אופי מיוחד, למרות שמבחינה מספרית ערכת זעוט ביותר.

אשראי החסכון כפרי

זהו בעת ובעונה אחת הענף הותיק ביותר והגדול ביותר בירדן. כזכור היו קיימות בגדה המערבית עוד מימי המנדאט הבריטי עשרות אגודות מסוג זה. בסוף 1966 נמנו עם ענף זה 155 אגודות.

סוג זה של שיתוף מאפשר לחקלאי להשתחרר מן הלווה בריבית, אשר במשך דורות מצץ את דמו. כאן, בדרך אגודתו, הוא מקבל הלוואה עונתית לתקופה של שנה, שהתחילה ב-6% (מהם משלמת האגודה ל"איחוד" 4%) והגיעה לקראת סוף התקופה הירדנית ל-8%, כאשר ה"איחוד" גבה 6%.

אגודה ראשונה מסוג זה בכפר שימשה לא פעם דחיפה ראשונית להתארגנות החקלאים, וגרמה, בהמשך הזמן, להקמת תאים שיתופיים אחרים - למטרות אחרות - באותו כפר.

בנספחים ימצא הקורא טעיפים נבחרים מתקנון טיפוסי של סוג אגודות אלו, מהם ניתן ללמוד כי מטרת הענף - כפי שהוגדרה רשמית - היא "העלאת האינטרסים הכלכליים והחברתיים של החברים על יסודות שיתופיים ובעיקר, מציאת הון אשראי, עידוד החסכון, והפצת דרכי עיבוד חקלאי מודרניים ודרבון החברים לנטיעות, שימוש בזרעים מובחרים וכיוצא באלה".

באוגוסט 1962, בשעת האסיפה השנתית הרביעית של ה"איחוד", הוחלט להקים "קרן ביטוח הלוואות", נגד מקרי מות של חברים⁽¹³⁾.

בסוף 1964 כתב אחד האחראיים ב"איחוד" מר ריאד דגאני, בקשר לביטוח הלוואות ב-3/4 מערכן לאמור: "החקלאים החברים מרמים, - הם מוסרים פרטים לא נכונים על גילם ומצב בריאותם, כדי - בשעת פטירה - לזכות ב"ביטוח". לו ידענו את הנחונים הנכונים, לא היינו מקבלים אותם להסדר הביטוח". והוא מוסיף "כך אי-אפשר לנהל ביטוח קבוצתי"⁽¹³⁾.

לא יפלא, אם כן, שבשנת 1965 צברה קרן הביטוח הפסד של 304 דינאר.⁽¹⁴⁾

בדו"ח ה"איחוד" לשנת 1965/66 נמסר כי הוצאו 279 פוליסות ביטוח עבור הלוואות בסך 520,000 דינאר, מהן נהנו 9934 חברים. הקופה שילמה באותה שנה 2823 דינאר עבור חברים שנפטרו. בסוף 1966 השתפר המצב והרווח הסתכם ב-1832 דינאר.⁽¹⁴⁾

(13) "צאות א-תעאווין", גליון 21. 1962

(14) דו"ח שנתי של ה"איחוד" 31.3.66

כדי להשלים את התמונה על ענף זה יש לקרוא את הקטעים על דרכי ניהול אסיפה כללית שנתיח באגודת אשראי כפרית בנספחים , בו הגשנו דוגמא על ניהול אסיפה כללית: "האגודה השיתופית לאשראי וחסכון בערעוויה", ליד רמאללה, ואת הקטע על סיבות כשלונן של אגודות אשראי, בפרק הדן על "פירוק האגודות" במחוז חברון.

לזאת יש להוסיף את המסקנה שמתקבלת מן הסקר שנערך באגודת אשראי כפרי בדורת אל-קרע, ואשר מאשרת את אמיתות התמונה שהתקבלה מ"יומנו של מפרק אגודות": המרואיינים אישרו כי כל חפצם בהצטרפות לאגודתם היה מוגבל בסיכוי לקבלת מענקים. עם חלוף סיכוי זה, אחרי המלחמה, לא ראו שוב כל צורך באגודותם שפעולותיה, במסיבות החדשות, לא נראו להם עוד חיוניות.

להלן טבלה על התפתחות הענף בשנים 1954-66 (ראה דו"ח לוח 4). הסכומים מופיעים בדינארים ירדניים.

התפתחות ענף האשראי והחסכון הכפרי 1954-66 (כולל ש. עבודה)

השנה	מס' האגו'	מס' חברים	הון מניות	הון רזרבי	פקדונות חברים	הלוואות חברים
53/54	40	1,806	2,281			39,176
54/55	57	2,684	5,499	9,750	1,376	67,522
55/56	110	4,959	11,792	18,982	4,830	149,735
56/57	122	6,116	19,459		10,627	221,683
57/58	151	7,854	29,054	31,487	20,385	321,642
58/59	162	9,053	40,527	43,490	30,635	390,824
59/60	163	9,401	51,950	43,589	40,315	437,463
60/61	196	10,386	56,305	58,223	45,596	485,191
61/62	202	11,042	63,582	47,561	51,869	484,263
62/63	228	11,225	69,270	92,502	54,721	602,072
63/64	238	11,440	74,304	106,206	58,280	668,743
64/65	261	12,252	77,146	120,772	61,901	652,605
65/66	261	11,793	76,749	131,294	61,344	655,939

אגודת בתי-כד

6 האגודות הראשונות לטוג זה, עיבוד שמן זית, הוקמו עוד ב-1961. אלה היו בתי כד מודרניים, אשר במהרה הצליחו להתחרות עם בתי הכד הפרימיטיביים, הן בגלל טיב השמן המשופר והן בגלל כמות השמן שהפיקו מכל טון זיתים.

כדי להבין את החשיבות הגדולה בענף זה, כדאי לזכור כי בירדן תופסים כרמי הזיתים שטח של $\frac{1}{2}$ מליון דונם, אשר התפוקה השנתית שלהם מגיעה ל-9,000 טון שמן מזוקק⁽¹⁵⁾.

האגודה הראשונה מסוג זה הוקמה, לפי אותו מקור, בכפר בידיא. בית הכד השיתופי המודרני הראשון, המצויד בציוד הידראולי, שנרכש מאיטליה, הוקם בדייר שרף.^(שם)

לענף זה משנה חשיבות לאור העובדה כי הוא משרת אלפי חקלאיים לא חברים, נוסף ל-1785 חבריו.

ב-1966 היה מצבן הכספי של האגודות כדלקמן:

החברים קיבלו 240 דינאר הלוואות. הון המניות הגיע ל-16,554 דינאר, והיתרה הנקיה הסתכמה ב-385 דינאר. (דו"ח טבלה 12).

בשנת 1966 הוקם "איחוד האגודות השיתופיות של בתי-כד שיתופיים ושיווק מוצרי שמן זית".

מן הראיונות שקוימו באגודה אחת מסוג זה במסגרת הסקר החחזק הרושם של דחף פנימי חזק, קשר הדוק בין החברים, והתמסרות הפעילים לעניני האגודה וקידומה הכלכלי. כאן גם מכינים תוכנית להרחבת פעילות האגודה. (ראה "טיפורה" של אגודה).

אגודת שכר עבודה

ב-1961 הודיעה המחלקה לפיתוח שיתופי כי יוקמו 50 אגודות באיזורים צחיחים בארץ, בהשקעה של 100,000 דינאר. התוכנית עובדה יחד עם מומחים לקואופרציה של ארגון המזון והחקלאות הבין-לאומי. נודע שאגודות אלה הן לתשלום שכר עבודה לפועלים חקלאיים. כך תבוצענה תוכניות פיתוח על בסיס שיתופי. קם ענף קואופראטיבי חדש בירדן, ושמו "שכר עבודה".

למעשה לא היה מדובר כלל בענף חדש כי אם בהרחבת הקיים - ענף האשראי והחסכון הכפרי. אך מאחר והשטח החדש בכל זאת הוא סוג מיוחד במינו, ראינו לנחוץ לקרוא לו בשם ענף. מקור מוסמך מטר להוקר בנידון את הדברים הבאים:

(15) "צאוות א-תעאוון", גליון 28, נובמבר 1966.

"למעשה לא הוקמו אגודות חדשות לטוג זה. אגודות האשראי הבפרי, שהיו קיימות כבר, הן אשר, בחלקן, נטלו על עצמן את הטיפול גם ב"שכר עבודה". (ראה שם, 1).

דבר זה אינו ברור, הן בהסברים והן בלוחות הסטטיסטיים בדו"חות הרשמיים השונים המדברים בערבוביה, פעם על ענף "שכר עבודה", פעם על ענף "אשראי וחסכון כפרי", ופעם על שניהם יחד. כך, למשל, אנו מוצאים במקום אחד בדו"ח (ראה שם ע' 7, 94-97).

155 אגודות אשראי חקלאיות בכל הממלכה ועוד

106 אגודות שכר עבודה

מזה בגדה המערבית

70 אשראי חקלאי

62 שכר עבודה.

בשעה שלמעשה (שם ע' 76), היו בגדה 132 אגודות אשראי, אשר בחלקן אף טיפלו בשכר עבודה. דבר זה גם מתברר מן הטבלה בעמוד 105, הנוחנת את סך אגודות האשראי בממלכה כ-261 אגודה. דבר זה מוכיח שמספר זה כולל "שכר עבודה".

סוג חדש זה נוסד כדי לעזור לחקלאיים, מעוטי היכולת, בהכשרת קרקע על ידי מתן הלוואות ל-9 שנים בריבית 2%. תקרת ההלוואה היתה 100 דינאר. אלה היו הלוואות שניתנו תחת פיקוח חמור, ורק שלבים שלבים, בהתאם להתקדמות העבודה בשדה. הכסף בא מארצות-הברית, ונמסר ל"איחוד" כמענק. ערך ההלוואה לכל אגודה נזקף במאזן כ"הון" האגודה, שאין להחזירו והוא נוסף - אחרי פרעונו על ידי החברים - בתום 9 שנים - להון הרזרבי של האגודה המקומית.

מאז 1961, כאשר הוחל בפעולה בשטח זה, ועד 31.3.66 נתנו סך 292,000 דינאר ל-19 אגודות. חלק מן ההלוואות נהפך אחרי פרעונן על ידי החברים להון חוזר של האגודה (שם ע' 88). בכל מקרה של מתן כספים במטגרת זו נחתם הסכם מיוחד בין ה"איחוד" לבין האגודה. למעשה התקיימו בתקופה 1960-64, מספר הסכמים כאלה בין האמריקאים והירדניים, השוני ביניהם בתנאי הריבית, הצורך להחזיר את ההלוואות כהון חוזר לאגודה, או כהון מניות האגודה ב"איחוד", וכיוצא באלה.

והנה פרטים על ההסכם האחרון, זה שהיה בחוקף מאז 1964 ועד מלחמת ששת הימים, ומספרו 110/140/16/278.

טעיף 1: (בפעם ראשונה נמסר כאן) מקור הכסף - תמורת הקמה האמריקאי (עודפי מזון) - שירדן מקבלת מארצות-הברית חינם.

סעיף 2: מטרת הפעולה כפי שנקבעו בשנת 1966 (אחרי הכנסת תיקון):

- (א) יצירת הון חוזר.
- (ב) אספקת אשראי ל-12 אגודות כפריות.
- (ג) חיזוק התנועה השיתופית "בדרך לימוד והכשרה".

סעיף 3: ה"איחוד" ממנה מפקח מיוחד האחראי על ניהול הפעולות הכספיות הקשורות בענף זה. המפקח חייב לבדוק האם ההלוואות נתנו לביצוע פעולות, בהתאם ל"תוכנית המעובדת". סוכנות הפיתוח האמריקאית (לשעבר סעיף 4) תספק יועץ מיוחד בשטח הכשרת הקרקע. ה"איחוד" מצידו יספק מספר מדריכים שיתופיים לשטח מיוחד זה.

סעיף 4: "מועצת הפיתוח" הירדנית וסוכנות הפיתוח האמריקאית מתחייבת להקציב סך 35,450 דינאר, אשר 60% מהן לשכר עבודה ו-40% להוצאות אחרות - מלבד "שכר עבודה".

סעיף 5: הבנק יקבל 2% עבור הוצאות ניהול. סוגי ההכשרה הם: נטיעה, הקמת טרסות, בניית חללות, גשרונים וכיוצא באלה באדמת החקלאי - החבר, כאשר מצויין ליד כל סוג סכום ההלוואה עבור כל דונם.

שום אגודה לא תוכל לקבל הלוואה שעולה על 8,000 דינאר. מגיש הבקשה חייב להיות "מעובדי האדמה בעלי הכנסה נמוכה, אשר באמצעות ההלוואה ניתן להגדיל את הכנסתו".

סעיף 10: מפרט את שלושת שלבי הבקורת המהווים תנאי לקבלת ההלוואה:

- (א) בדיקת החלקה לפני התחלת העבודה.
- (ב) בדיקת החלקה במשך העבודה.
- (ג) בדיקת החלקה אחרי תום העבודה.

אחד המדריכים מוסיף:

האגודה המקומית היתה מנכה 15% מסכום ההלוואה לחבר ומעבירה סכומים אלה ל"איחוד", על חשבון רכישת מניות האגודה כחברה ב"איחוד". אחרי פרעון החובות ל"איחוד" (ע"י מניות), היו מעבירים 10% כ"פקדון תמיד" של האגודה בקופת ה"איחוד".

מן הבדיקה בשטח שנעשתה לגבי אגודה אחת מסוג זה, בדורת אל-קרע, מתברר שהיסוד השיתופי בסוג זה של אגודות היה חלש ביותר, ומכאן גם הקשר הרופף בין החברים שכל ענינם היה בהשגת המענק ותו לא.

אגודות שכר עידוד

קשר הדוק לאגודות שכר עבודה עם אגודות שכר עידוד. זהו סוג שהומצא במיוחד עבור התנאים המיוחדים של איזור הפיתוח בשטח הזכיון של "רשות תעלת הע'ור המזרחית". כידוע, זהו שטח בצד המזרחי של הירדן באיזור הירמוך, מליד אל חמה צפונה ועד דרומית לבית שאן, שפותח על ידי הטיית ממי הירמוך ובניית סכרים ותעלות במימון אמריקאי.

עוד ב-1961 נודע כי "רשות תעלת הע'ור המזרחית" פעלה בשיתוף המחלקה לאיגוד שיתופי, ומשלחת הפעולות האמריקאית (טעיף 4) להקמת אגודות שיתופיות בשטח זכיון התעלה. המדובר באגודות לרכישת ציוד חקלאי ושיווק תוצרת. המשלחת תרמה לכך 60,000 דולר - ו-20,464 דינאר באו ממשלת ירדן.⁽⁴⁾

ב-1961 ביקר המלך חוסיין במפעל וביקש להפכו לאיזור "שיתופי לדוגמא".⁽³⁾ עד 1965 נוסדו 105 אגודות כאלה, שקיבלו סך 294,000 דינאר.

סוג זה פעל מאז לעידוד חקלאיים קואופראטורים במפעל הפיתוח של הע'ור להכשיר קרקעותיהם, לחפור תעלות השקיה ועוד. החקלאי מקבל דרך אגודתו מענק חד-פעמי עד 100 דינאר, בתנאי שהוא משקיע בעבודה שהוסכם עליה סכום מקביל, בכסף או בעבודה. (דו"ח 1965).

בדו"ח האחרון של ה"איחוד" לסוף 1966, אנו קוראים שבמשך 9 החודשים האחרונים של השנה (מרץ - דצמבר, 1966) קיבלו 27 חברים באגודות אלה 2,710 דינאר שכר עידוד. בכסף זה בנו תעלות השקיה, זרעו תילתן ועסקו ביישור קרקע. בדו"ח זה הופיעה טבלה זו של אגודות שכר:

<u>שכר עידוד (באיזור הע'ור)</u>	<u>שכר חקלאיות</u>	
	58 (1642 חבר)	1963
	78 (2375 חבר)	1964
53 (4632 חבר)	102 (3057 חבר)	1965
80 (6129 חבר).	119 (3700 חבר)	1966

אגודות חקלאיות (לסוגיהן)

לא ניתן להגיע לתמונה שלמה של ענף זה מחוסר נתונים. ברור כי עוד בשנות החמישים, בזמן שציזמאן ומומחי האו"ם חיברו את דו"חיהם, היו קיימות מספר אגודות שיתופיות חקלאיות. ב-1961 נודע על הקמת עוד 6 אגודות מסוג זה (ראה, שם, 4).

דו"ח ירדני אחר מדבר על אגודות חקלאיות שסיפלו באספקת זבלים, זרעים, עזרה בחריש וכיוצא באלה. (ראה שם, 7).

מקור אחר מספר על דרך הקמתן של אגודות חקלאיות; המדריכים מטעם משרד החקלאות שיתפו פעולה עם עמיתיהם השיתופיים ב"הכשרת החקלאיים לקראת הקמתן של אגודות חדשות", כותב המדריך, מר סעיד עיזאווי. בדרך זו הוקמו ב-1962 יותר מ-30 אגודות חדשות מהן לשיווק, אספקת זרעים, מכונות חקלאיות ואשראי כפרי.⁽¹⁶⁾ דו"ח משרד העבודה לשנת 1966 מוסיף כי אגודות אלה עסקו גם בהכשרת קרקע, נטיעת מטעים, השקאה ושיווק חלקי וזאת על-ידי הלוואות לסוויי בינוני (שנה), וסוויי ארוך שקיבלו דרך ה"איחוד".

באביב 1966 היה מספר האגודות החקלאיות לסוגיהן, 54, והן כללו 809 חברים. הון המניות שלהן עלה ל-32,112 דינאר, והרווח הנקי הגיע ל-1,215 דינאר. החברים קיבלו סך 41,773 דינאר הלוואות (ראה שם 7; טבלה 8).

אגודות שיווק חקלאיות

ענף זה אינו חדש לגבי ערביי הגדה המערבית. ידוע, עוד מתולדות התנועה השיתופית בא"י, כי האגודה הערבית הראשונה בה היתה דוקא לשיווק חקלאי - טבק - בסוף המנדאט היו בארץ מספר אגודות שיווק ערביות.

בממלכה הירדנית ההאשמית הוקמו מאז סוף החמישים אגודות לשיווק חקלאי. כבר נאמר לעיל כי בשנים 1961-62 הוקמו 6 אגודות שיווק מקומיות, ועוד 3 אגודות איזוריות, וזאת באיזורים חברון, קלקיליה ושכס. על דרך הקמתה של אגודת שיווק מסוג זה ימצא הקורא סקירה בפרק "אגודות מספרות". מאוחר יותר עבר ענף זה לגדה המזרחית. ה"איחוד" קיבל על עצמו, בתוקף היותו אגודה שיתופית עצמאית, לעסוק גם הוא בשיווק תוצרת חקלאית - בעיקר מוצרי שמן זית, פרטים על כך כלולים בדו"ח על פעולות ה"איחוד".

מפעולות ה"איחוד" בשטח השיווק יש להזכיר גם את ה"שוק השיתופי" ברבת-עמון, שנוסד ב-1.4.66. הוא שימש את האגודות החקלאיות לשיווק. ה"איחוד", בשיתוף עם קרן מיוחדת של האו"ם, טיפל בהקמת תחנות מיון ואריזה ב: שונה הצפונית, בואדי אל יאביס, ובכפר

(16) "צאוות א-תעאוון" גליון 30, מרץ 1967.

ערוב באיזור חברון. מפעולות שיווק אלה צבר ה"איחוד" יתרה נקיה בסך 1,185 דינאר בשנת הכספים 1965/66. (דו"ח ע' 89).

לקראת סוף 1966 הגיע מספר האגודות בענף זה ל-12 אגודות מהן 4 בגדה המערבית. (ראה טבלה 11 דו"ח). מספר החברים הגיע ל-793. אך יש לזכור כאן שאגודות אלה שיווקו גם תוצרת של אלפי חקלאים לא חברים, וזאת על מנת לעודד אותם להצטרף לאגודות.

התקנון הפנימי של סוג זה בקואופראציה הירדנית הכיל סעיף, אשר לפיו יכלו חקלאיים לא חברים, להשאיר חלק מרווחיהם באגודה על מנת לרכוש בו מניות ולהתקבל כחברים. ההלוואות לחברים הסתכמו ב-31.3.66 ב-33,969 דינאר, והון המניות בסך 10,148 דינאר. הרווח הנקי הגיע ל-1,715 דינאר. (שם, ראה טבלה 11).

כאן יצויין כי הרושם שהתקבל מן הראיונות שנערכו במסגרת הסקר בגדולה שבין האגודות מסוג זה, בחלחול, הוא חיובי בהחלט. הקשר בין החברים הדוק, אחוז המתעניינים בנעשה באגודתם גבוה, ויש הרגשה של חיוניות הפעולה השיחופית. גם כאן קיימות תוכניות להרחבת פעולות האגודה.

חשכון בבתי ספר

זהו הענף השני בגודלו. בפרק הדן על פעולות ההסברה צוינה השפעת הסרטים החינוכיים שהוצגו לעיתים תכופות בכל בתי הספר בממלכה, על הפצת הרעיון הקואופראטיבי בקרב התלמידים בירדן. מקור מוטמן, שהיה עד להולדת תופעה זו, מטר כי התלהבות הנוער מן הרעיון השיתופי, כפי שהובא לפניו בסרטים אלה, הייתה כה רבה שגרמה להתפרצות גל ספונטאני של אגודות חשכון בקרב תלמידים אלה. (ראה, שם 1). כבר ב-1960 היו אגודות אלה מפורזות במרבית בתי הספר בשתי גדות הירדן.

עקרון ענף זה בנוי על חשכון התלמיד מידי חודש סכום של 50 פילס. מוטדות האגודה מורכבים מן התלמידים עצמם, ונבחרים מידי תחילת שנת לימודים חדשה. אחד המורים או המורות משמש להם "יועץ". לכל תלמיד נמסר "פנקס חושך", בו רשומים דמי החבר. החשכונות של כל אגודה מועברים ל"איחוד", מקום שם הם נשמרים בחשבון נפרד. כאשר התלמיד מסיים לימודיו, מוחזרים לו פקדונותיו בצירוף ריבית. דבר זה נעשה בדרך כלל בטקס מיוחד בבית-הספר, בהשתתפות ההורים. במשך שנים פרסם הבטאון "צאוות א-תעאוון" מוטף מיוחד בכל גליון המוקדש לענף זה, ובו חיבורים של "הקואופראטורים" הצעירים.

בשנת הכספים 1964/65 הגיע הסכום שהופקד כחשבון מיוחד זה ל-2,777 דינאר, סכום המהווה עליה בשיעור של 70%, לעומת השנה הקודמת. באותה שנה הגיע מספר האגודות בענף זה ל-249. דו"ח ה"איחוד" לשנת 1966 מוסר כי ליד כמה אגודות של בתי הספר, נפתחו "חנויות שיתופיות" בהן יכלו החברים לרכוש ציוד לימודי, מכשירי כתיבה ודברי מאכל. בגדה המערבית בלבד התקיימו 24 חנויות מסוג זה. תופעה חדשה זו נפוצה היתה בעיקר בבתי הספר התיכוניים לבנות.

בסוף אותה השנה הגיעו הפקדונות לסך 23,327 דינאר, המופקדים על ידי 254 אגודות, אך 48 מהן לא חסכו כלל באותה שנה.

באביב 1967 הגיע סך החשכונות באגודות החשכון של בתי הספר בכל הממלכה - ל-19,235 דינאר. מזה מבתי ספר בגדה המערבית: 15,567 דינאר.

מן הראיונות שהתקיימו באגודה אחת מסוג זה מתברר שאכן היסוד השיתופי היה חלש למדי - וזאת למרות כל מה שניתן להטיק מן הנתונים הרשמיים ומן הפרסומים סביב חשיבותו של סוג זה. המרואיינים הצעירים היו אומנם עדיין משולהבים מעצם הרעיון, אולם התלהבות זו לא הגיעה לידי כך שהם יעזרו עוז לחדש את פעולתה של אגודתם ללא קבלת פקדונותיהם הקפואים ברבת-עמון. במקרה זה נבחרה במסגרת הסקר אגודה שנחשבה בעבר לפעילה וחזקה ביותר בגדה המערבית; וזכתה פעמיים לפרטי עידוד. (ראה "טיפורה של אגודה לחשכון בבית-ספר").

אגודות חסכון ואשראי בעיר

סוג זה היה בעיקרו מורכב מפקידי ממשלה ומוסדות גדולים. החברים מקבלים הלוואות למשך שנה, וחייבים לפרוע אותן בתשלומים חודשיים בצורה של ניכויים ממשכורותיהם.

2218 החברים אשר היו ב-27 אגודות ב-1966 קיבלו סך 67,683 דינאר הלוואות. הון המניות של האגודות עלה לסך 24,390 דינאר בשעה שחטכונות ופקדוני החברים הגיעו לסך 39,747 דינאר. בשנת 1966 היו לאגודות אלה רזרבות של 9,479 דינאר ועודפים ניקיים של 8,738 דינאר.

1864

1864

... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..

... ..
... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..
... ..
... ..
... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

ענף יצרנות ושרותים

אגודות תחבורה

הגורם העיקרי שדחף לקראת הקמת אגודות לתחבורה היה נעוץ בעובדה שמספר ניכר של כפרים ומחנות פליטים נשארו ללא תחבורה מאורגנת. טיבה נוספת היתה בכך שחברות תחבורה פרטיות לא שמרו על לוח זמנים קבוע לנסיעות האוטובוסים שלהם, בעיקר לכפרים הקטנים והמרוחקים. קשיים גדולים גם התעוררו בשעות הערב והלילה, כאשר מקרי חירום הכריחו כפריים לנסוע העירה עם יולדת או חולה.

כך התאחדו התושבים של כפר אחד, לפעמים של קבוצת כפרים קטנים. נוסף לאפשרות לקבלת הלוואות דרך ה"איחוד", הם היו סבורים כי בדרך זו יקל עליהם קבלת רשימות לאוטובוסים.

אחד האחראיים על התנועה השיתופית בגדה המערבית כתב זה לא כבר כי הצלחת הענף הזה היתה מבוססת על 5 גורמים:

- (א) הענף הוקם על פי צורך דחוף.
- (ב) השתתפות מספר גדול של כפריים ברכישת המניות.
- (ג) החברים עזרו לפעולת האגודה בנאמנות ניכרת.
- (ד) הסעת כל הנוסעים על קו "האוטובוס השיתופי".
- (ה) משרד הרישוי עזר לאגודות אלה והקל עליהן, בעיקר במחוז ירושלים.

כך נוסדו בגדה 9 אגודות תחבורה; 5 במחוז ירושלים, 3 באיזור חברון ואחת במחוז שכם. אגודות אלה נוסדו בתקופה 1958-63, ומספר חבריהן הגיע ב-1966 לטו 869 איש. הון המניות הנפרע שלהן עלה ל: 280,000 לירות. קוי האוטובוסים של אגודות אלה "מכסים" מרחק של למעלה מ-110 קילומטר.

המיוחד בענף זה נעוץ בעובדה שהכפריים עצמם, מיוזמה מקומית, נחלצו להתארגן למען השגת מטרה משותפת שלא יכלו להשיגה כבודדים: הכפריים - קהל הנוסעים - הם נושאי האגודה וחבריה - ולא בהכרח הנהגים. זה אגף, לדברי מקור מוסמך, אחד הענפים המועטים בהם רכשו נשים, בהתלהבות גדולה, מניות⁽¹⁷⁾.

בתקופת 1965/66 התקיימו בגדה המערבית 11 אגודות כאלה. בסוף 1965 הוציא מושל מחוז ירושלים פקודת הגנה על־שהטמכויות שבידו לשעת חירום, בה נאמר כי כל אגודה שיתופית יכולה תוך חודש ימים מפרטום צוו זה להיופך לחברה מסחרית. כאשר נודע על צוו זה,

(17) ראה חמידי אל בכרי, "א תעאווך", גליון 2-1, 1968.

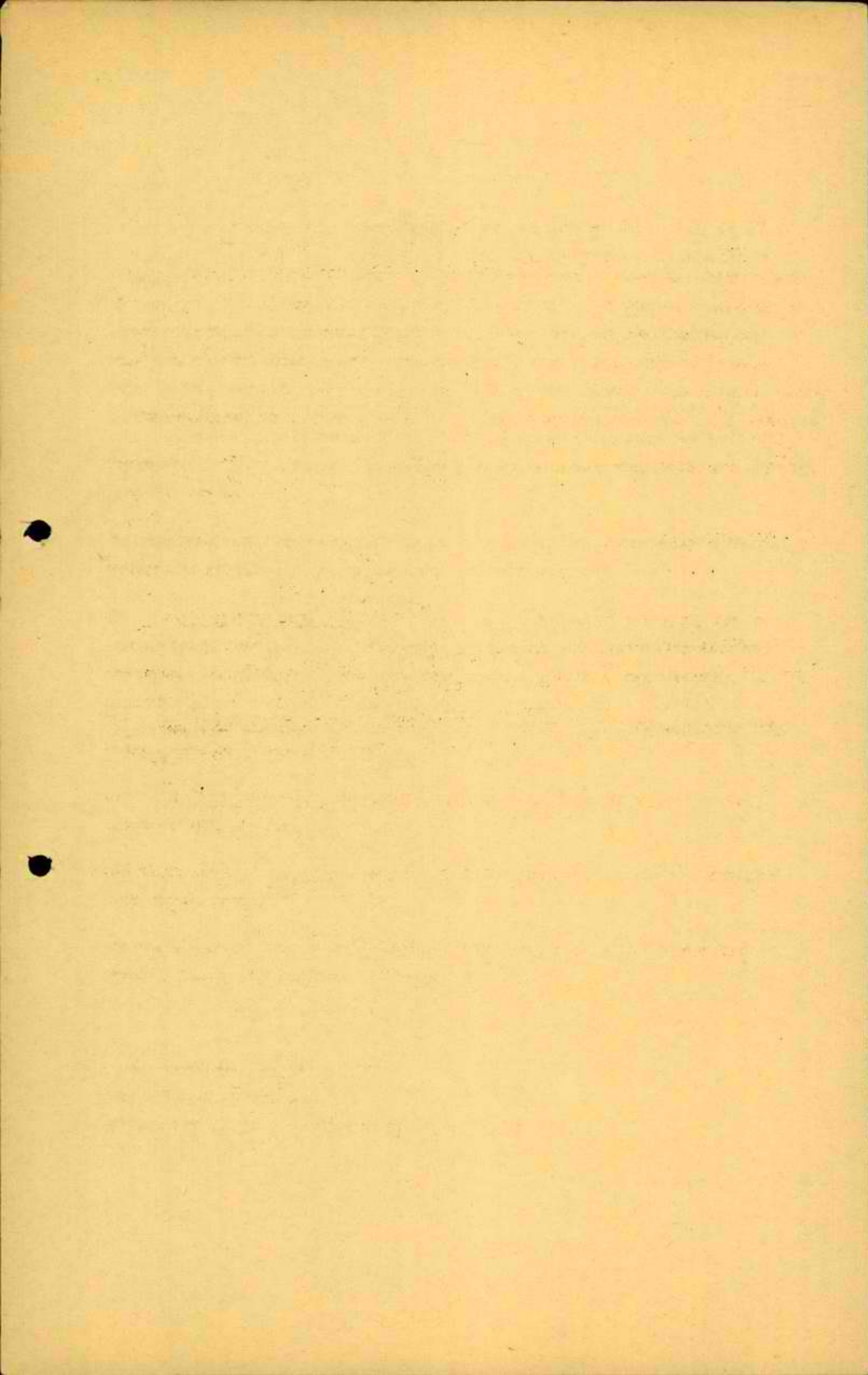
שעשוי היה לחסל במכה אחת את כל הענף, התערב שר הסעד והעבודה והגיש ערעור על צוו זה ל"ועדה הירדנית העליונה לפירוש חוקים". אחר דיונים ממושכים החליטה ועדה זו שהצו הנ"ל אינו חוקי.

בינתיים עברה יותר ממחצית השנה, 6 אגודות רשמו את עצמן אצל רשם החברות, כחברות מסחריות, קודם לכן והתפרקו כאגודות שיתופיות.

רק באביב 1967 הודיע משרד הרישוי לרשם החברות, שפעולתו בנידון בלתי חוקית, וכי עליו לבטל חברות אלה. כן הודיעו לאגודות אלה שהן חייבות לחזור לפעול כאגודות שיתופיות ולא כחברות (ראה שם 17). (לנושא זה המשך אחרי 1967 - ראה גם אגודת בית איכסא, פרק אסיפות כלליות).

באביב 1966 היו 869 חברים מאוגדים בענף זה, ברשותם הון : שהגיע ל-27,973 דינאר, ורזרבות של 2,803 דינאר. העודף הנקי של מאזיני אגודות אלה הסתכם ב-31.3.66
ב-2,638 דינאר. (טבלה 21 בדו"ח 1966).

תוצאות הראיונות שהתקיימו במסגרת המחקר באגודה אחת מטוג זה - ולא דוקא מן הגדולות ביותר - מאשרות את הרושם כי ענף זה מבוסס היטב ונשען על צורך חיוני של התושבים לאמצעי תחבורה ציבוריים. קיים קשר בין החברים, ערנות החברים מסביב הנעשה באגודתם טובה, העסקים מצליחים ויש תוכנית לרכישת אוטובוס חדש, מאמצעי החברים, ללא הודקקות לאשראי מן החוץ.

ענף השיכון

הזכרנו בפרק על התחיקה את התקנה משנת 1959 בדבר ענף השיכון, והסברנו את הסיבות שהגיעו את ממשלת ירדן לחוקק אותה. עוד ב-1963 הודיע מנהל ה"איהוד", כי לאחר שארגונו קיבל הבטחה ממשלתית בדבר הלוואה של $\frac{1}{2}$ מליון דינאר, הוחלט על הקמתן של 20 אגודות מסוג זה, (18) הגיעו הדברים לכך שאפילו הוקמה ועדה לעיבוד תוכנית ל-12 אגודות שיכון ל-200 פקידי ממשלה, הממשלה רצתה לתת הלוואה של $\frac{1}{2}$ מליון דינאר למטרה זו כתנאי שהאגודות ישתתפו ב-10% מן ההוצאה לבניה. נאמר כי ההלוואה לחברים-פקידים תינתן ל-10 שנים ב-5% ריבית. (שם) למעשה לא עבר מספר אגודות אלה בשיאן (1966) על 19, עם 801 חברים, מהן 10 בגדה המערבית ובהן 527 חברים.

הון המניות של אגודות אלה לא עלה על 10,000 דינאר. רק 3 מאגודות אלה הגיעו לכלל בניית יחידות שיכון ורן:

- (1) א. פקידי דואר ירושלים: נוסדה ב-29.8.59; 41 חברים, רכשו 45 דונם, נבנו 41 יחידות שיכון, מועדון, חנות, גן ילדים. הוצאות הבניה 576 דינאר. לאגודה אוטובוסים אשר מחיר רכישתן עלה 19 דינאר. לאגודה גם צרכניה - אך זו פורקה בשל חובות החברים.
 - (2) א. יריחו לשיכון: נוסדה ב-27.3.60; 91 חברים, רכשה 103 דונם ובנתה 91 יחידות שיכון. המפעל עלה כ-100,000 דינאר.
 - (3) א. "הארץ הקדושה": נוסדה ב-8.8.65; 16 חברים, רכשה קרקע ובנתה יחידות בסכום של 35,000 דינאר.
- יתר האגודות בחלקן רכשו קרקע, בחלקן לא, אך אף אחת מהן לא הגיעה לשלב של בניה בגלל העדר המימון הדרוש. (19)
- הון המניות של ענף זה הגיע ב-1966 ל-83,784 דינאר. החברים קיבלו סך 68,113 דינאר הלוואות, והעודף הנקי הסתכם ב-3,929 דינאר. (טבלה 20 בדו"ח 1966).

(18) "א-דיפאע" 14.2.63

(19) חמידי אל בכרי, "א-תעאוון" גליון 1, סתיו 1969

דרכי נוהל

כדי להכיר מקרוב, יותר את צורת הפעולה בתוך האגודות המקומיות, הבה נסתכל כיצד הן ניהלו את אסיפותיהן השנתיות. כאן יש להקדים הערה כללית: אחרי בדיקה קפדנית של תיקיהן של 30 אגודות בענפים שונים ניתן לאמר שרושמי הדו"חיס, מזכירי האגודות, לא נהגו לרשום פרטי-כלים עם שמות החברים אשר השתתפו בדיונים, ולא סוגי שאלותיהם והצעותיהם. גם פירוט של סדר היום, לפי טעיפיו העיקריים, חסרים לרוב ברישומים אלה.

חלק מן האסיפות התקיימו בהשתתפות המדריך השיתופי האיזורי כ"משקיף". הפרטי-כלים הכילו את מהלך האסיפות, לפי סדר ניהולן הקבוע, - דבר שעליו הקפידו ביותר בכל מקרה ומקרה. הדו"ח הראשון מתיחס לאגודת אשראי כפרי ומשקף - לדעת פעילי הקואופראציה בגדה המערבית - אסיפה "סיפוסית" לסוג אגודות אלה. (ענף האשראי מהווה לקראת סוף התקופה הירדנית - את הענף הראשי בקואופראציה, ויותר מ-30% מכלל התנועה). אופן ניהול האסיפות היה, לפי בדיקת החוקר, כמעט זהה בכל האגודות אשר תיקיהן נבדקו לצורך זה. הערה נוספת, ברוב המקרים לא הגיע מספר החברים באסיפה הראשונה ל"קוורום" החוקי. מכאן שהאסיפה השניה חוקית היתה בכל מספר משתתפיה.

דוגמה 1

"האגודה השיתופית לאשראי ולחסכון בערורה"

אגודה זו נוסדה באיזור רמאללה עוד בשנת 1947. האסיפה השנתית הכללית האחרונה לפני מלחמת ששת הימים התקיימה ב-15.6.66 בנוכחות המדריך.

היתה זו "אסיפה שניה" מאחר ובפעם הראשונה לא הופיע המספר המטפיק של החברים. באסיפה נוכחו 23 מתוך 80 חברי האגודה.

סעיף 1: על סדר היום:

בחירת יושב ראש לאסיפה. הוא נקרא בדו"ח יושב ראש "זמני". ההסבר לכך - שניתן לחוקר על ידי האחראיים במשרד הקואופראציה בירושלים, הוא שהדבר נעשה כדי למנוע אי-הבנה אצל הכפריים, כאילו בחירת יושב ראש האסיפה, זהה עם בחירת יושב ראש הנהלת האגודה למשך כל השנה.

סעיף 2:

קריאת פרטי-כל האסיפה הכללית האחרונה ומאזן האגודה לתקופה המסתיימת ב-31.3.66. שני המסמכים אושרו פה אחד.

סעיף 3: החלטה בדבר גורל העודף הנקי:

- (א) להפריש 25% להון הרזרבי (לפי החוק).
- (ב) להפריש 5% למדרשה השיתופית.
- (ג) להפריש 5% ריבית על הון המניות.
- (ד) חלוקת שארית העודף בין החברים בהתאם למספר מניותיהם, וזאת אחרי אישור מנהל המחלקה לפיתוח שיתופי על סעיף זה.
- (ה) נקבעה תקרה לגובה ההלוואות אשר תחולקנה לחברים במשך השנה החדשה - 8,000 דינאר. הוחלט שגובה ההלוואה שחבר יחיד יכול לקבל לא יעלה על 82 דינאר.
- (ו) על הלוואות עונתיות במזומן יגבו מן החברים 8% ריבית. על הלוואות בחומרים, זרעים, שתילים וכיוצא באלה יגבו מן החברים 6%.
- מריבית זו תשלם האגודה במקרה הראשון 5% ל"איחוד", במקרה השני תשלם האגודה ל"איחוד" את כל 6% (מבלי לקחת לעצמה עמלה כל שהיא).

סעיף 4:

הוחלט שעל כל חבר לשלם 1/2 דינאר ל"קופת החסכון", 50 פילס ל"קופה לשעת חירום". על כל הלוואה יגבה שיעור ביטוח בגובה של 1/4% מערך הלוואה.

סעיף 5:

בחירת הנהלה חדשה.

דוגמה 2: "האגודה השיתופית לחינוך גבוה לפקידי דואר ירושלים"

האגודה נוסדה ב-12.2.63 עט 17 חברים. האסיפה השנתית הכללית הראשונה התקיימה ב-6.3.63 בהשתתפות כל חברי האגודה, ללא השתתפות "מדריך" שיתופי.

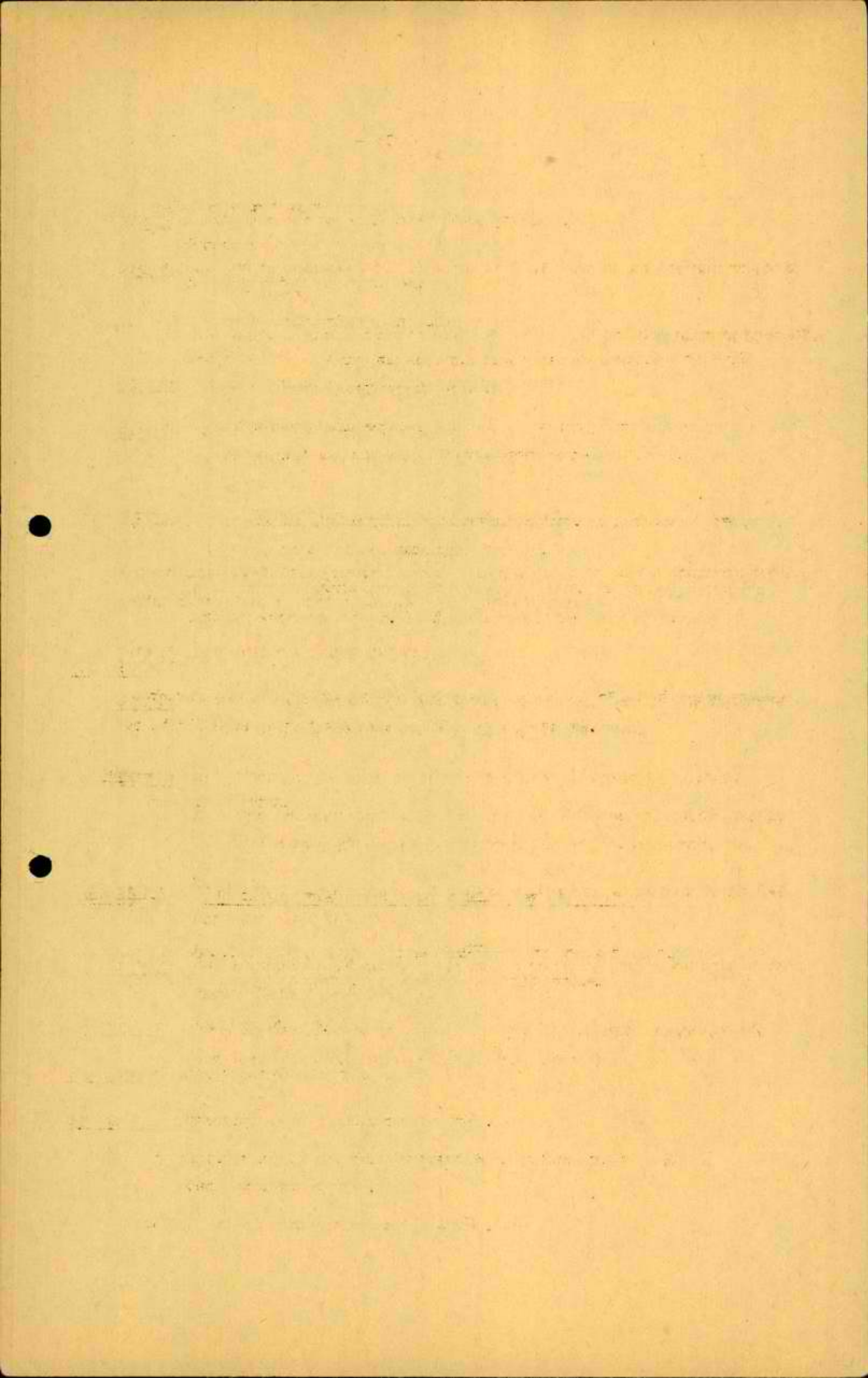
סעיף 1: בחירת יושב ראש "זמני".

סעיף 2: אישור התקנון הפנימי של האגודה.

סעיף 3: (א) הוחלט לקבוע דמי הצטרפות בסך 1/2 דינאר.

(ב) הוחלט כי כל חבר חייב להרשם לרכישת 50 מניות (בנות דינאר אחד), ולפרוע אותן תוך 10 שנים.

(ג) הוחלט כי כל חבר ירכוש במקום מניה אחת.

סעיף 4: הוחלט שכל חבר יפריש $\frac{1}{2}$ דינאר ל"קופת הסכונ".

סעיף 5: (א) הוחלט כי האגודה תקבע את הסכום של 1000 דינאר כחקרה להלוואות שחקבל מן ה"איחוד".

(ב) הוחלט כי האגודה תשלם ל"איחוד" 5% ריבית עבור ההלוואות ותגבה מן החבר 7%.

סעיף 6: הוחלט כי האגודה תצטרף ל"ברית הפיקוח השיתופית".

סעיף 7: נבחרה ההנהלה הראשונה של האגודה.
הערה: לתולדות אגודה זו, ראה: סעיף פירוק.

דוגמה 3: "האגודה השיתופית לתחבורה בבית איכסא"

אגודה זו נוסדה ב-1.11.59 (כדי להבין תולדות אגודה זו ראה סעיף: אגודות לתחבורה). נוכחו באסיפה כללית יוצאן מן הכלל ב-12.7.66 - 33 מתוך 79 חברים.

סעיף 1: נבחר יושב ראש "זמני" לאסיפה.

סעיף 2: התקיים דיון בהחלטת מושל מחוז ירושלים, אשר "הציע" לאגודות בענף זה להחליף את אגודותיהן לחברות מסחריות. (ראה סעיף אגודות לתחבורה).

סעיף 3: (א) הוחלט להשאיר את הגוף כאגודה שיתופית כפי שהתקיימה מאז היווסדה.

(ב) הוחלט שבמקרה והשלטונות יעמדו בתוקף על השינוי המוצע, מסמיכה האסיפה הכללית את הנהלת האגודה לדון בדבר עם השלטונות הנוגעים בדבר.

סעיף 4: התקיים דיון בקשר להתנהגותם של מספר חברים (נודע לחוקר שהמדובר היה ב-7-8 חברים בני חמולה אחת בכפר).

סעיף 5: הוחלט שההנהלה תטפל בענין, ותנקוט בצעדים הנחוצים נגד חברים שהוכח כי פעלו "בניגוד לאינטרס האגודה ככלל".

(ארעו מקרים בהם חברים אלה הפריעו למהלך התקין של פעילות האגודה, ופעלו אצל השלטונות לפירוק האגודה והעברתה לחברה מסחרית).

פעולות הסברה, הכשרה, ולימוד.

מאז הקמת המחלקה לאיגוד שיתופי על ידי הממשלה הירדנית ב-1932 הושם דגש מיוחד על שטח ההסברה, ההדרכה וההכשרה. כבר הזכרנו כי עוד ב-1957 הוחל בפרסום "צאות א-תעאווך", וב-1958 החל "רדיו רמאללה" לשדר תוכנית שבועית קואופרטיבית בת 30 דקה.

עם הקמת "האיחוד", שנה אחר מכן, קבלו פעולות ההסברה דחיפה נוספת שעוד התרחבה והתעמקה על ידי שני צעדים יסודיים בכיוון זה: הכנסת לימוד הקואופרציה כמקצוע חובה לכל בתי הספר בממלכה, וחקיקת חוק המדרשה השיתופית.

מקור מוסמך מוסר כי התנועה השיתופית בקרב תלמידי בתי הספר קמה וגדלה הודות להצגת סרטים הסברתיים על הקואופרציה בכיתות. סרטים אלה סופקו על ידי הקונסוליות הבריטיות והאמריקאית מדי שבועיים וגרמו להתלהבות רבה בקרב התלמידים (ראה שם 1).

המעין בחוברות "צאות א-תעאווך", אשר הופיעו בצורה קבועה אחת לחודשיים, לא ימצא גליון ללא דוחים על פעולות הדרכה והסברה שקוימו עוד שנים לפני הקמת המדרשה. המדובר בימי עיון, כנסים, הרצאות וכיוצא באלה. כך למשל אנו קוראים בגליון 21 (1962) על "קיום שבועיים של עיון לחברי אגודות שיתופיות במחוז שכס, בהם השתתפו 80 חבר".

במחצית 1962 הודיעה העתונות הירדנית כי שר החנוך הירדני החליט לערוך ימי עיון אזוריים של 3 ימים כ"א, בפגרת הקיץ, כדי להכשיר מורים למקצוע הוראת הקואופרציה. בכל מחוז ימונה מפקח על לימוד מקצוע זה. ועדות מיוחדות מעבדות עתה, כך נאמר בידיעה, ספרי לימוד מתאימים⁽²⁰⁾.

מאז תחילת שנת הלימודים של סתיו 1962, הונהג מקצוע הקואופרציה כנושא לימוד חובה בחוג "האזרחות" בארבעת הכתות הגבוהות של בתי הספר העממיים. השיעורים, שעבורם הוצאו ספרי לימוד מיוחדים, כוללים: יסודות השיתוף, ענפי השיתוף בעולם ובארצות ערב, השפעת השיתוף על קידום החברה ועוד. ללימוד זה מוקצות 3-5 שעות לשבוע, בהתאם לכיתות (ראה שם 3).

בסוף שנה זו הוציא שר החינוך חוזר למנהלי בתי הספר, בו הוא דורש להפחית את שעות העבודה של המורים והמורות העוסקים בהוראת הקואופרציה, "כדי לאפשר להם להתכונן היטב במקצועם". ("צאות א-תעאווך: גליון 21).

אך הדחיפה הרצינית באה במרץ 1963; כאשר פורסמה בעתונות הירדנית הודעה רשמית בדבר אישור תקנון המדרשה השיתופית. (ראה שם 3).

)

כעבור חודשיים הודיעה עתונות זו כי המוסד כבר שכר בית מתאים ברב עמון. במדרשה יתקבלו חברים באגודות לחוג לימודים בן שנתיים. ההנהלה מורכבת מ-6 חברים, מחציתם פקידי ממשלה, ומחציתם אנשי ה"איחוד". לפי המתוכנן יתחילו הלימודים בסתיו 1963. ל"איחוד" מניות בסך 1000 דינאר במדרשה. המדרשה החלה בהצגת סרטי הטברה על הקואופראציה בבתי ספר ממשלתיים⁽²¹⁾.

והנה פרטים מן ה"תקנה 47: המדרשה השיתופית, 1963" כפי שפורסמה בעתון הרשמי מיום 30.5.63:

סעיף 3: המגמה: הכשרת חברי האגודות ופקידים כדי לשרת את התנועה ולהפיץ את הרעיון השיתופי. כן יש לאפשר לאזרחים להשתייך למדרשה. על המוסד לעסוק בעריכת מחקרים, נסיונות, והכנת חומר הדרכה.

סעיף 4: המדרשה הנה מוסד עצמאי.

סעיף 5: הנהלת המדרשה מורכבת מ-11 חברים מהם 6 קבועים. 3 מהם רשמיים והם:

(1) מנהל המחלקה השיתופית - יו"ר

(2) נציג משרד החינוך

(3) נציג מועצת הפיתוח.

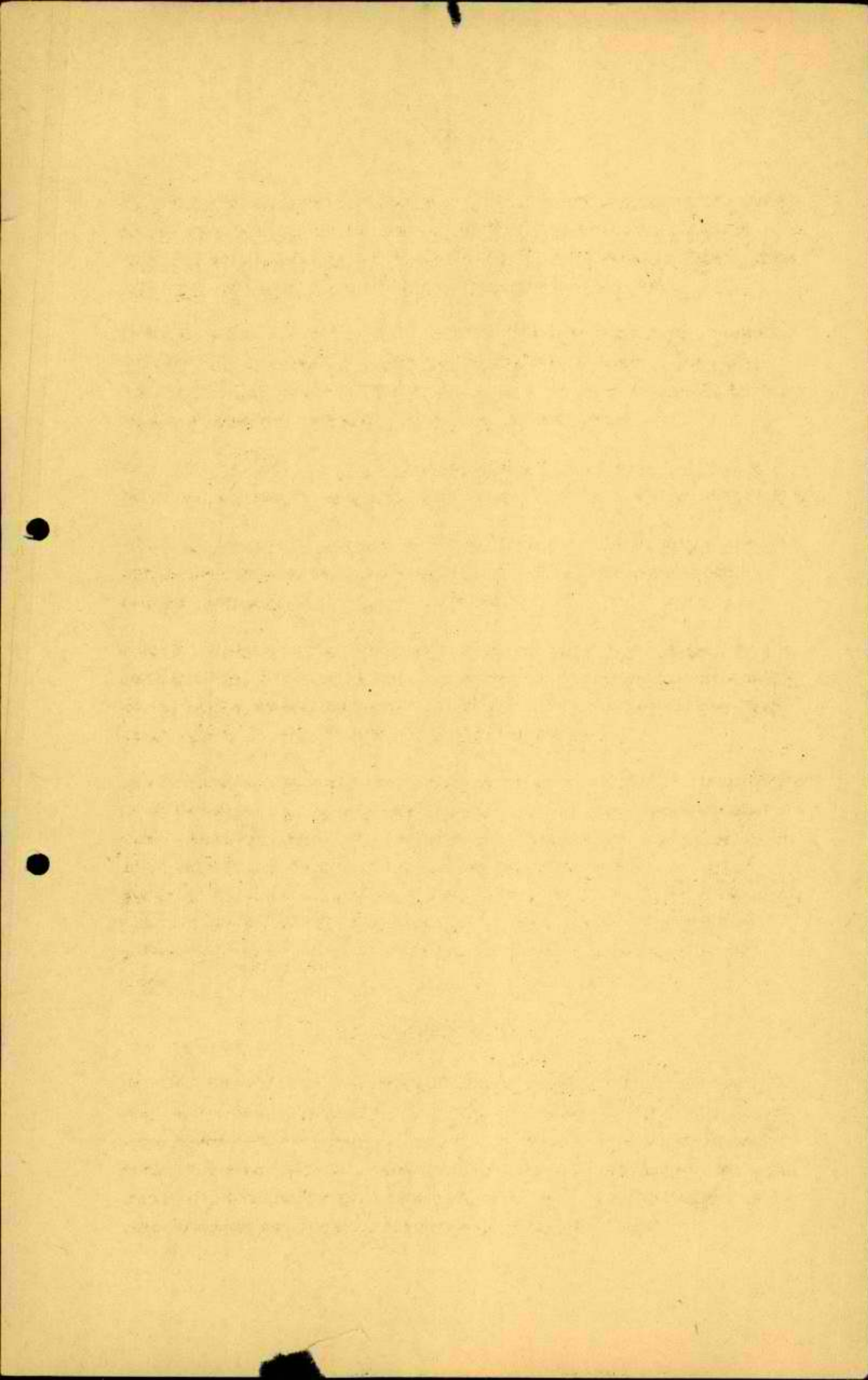
הנציגים הרשמיים ימונו ע"י השר המוסמך, שלושת הלא רשמיים יהיו נציגי ה"איחוד". את החברים הלא קבועים תמנה ההנהלה מפעם לפעם לפי הצורך. כן תמנה ההנהלה מנהל למדרשה, פקידים, מרצים זמניים מן החוץ, ורואה חשבונות, - היא גם תקים ועדות לפי הצורך.

כיצד פעלה המדרשה מאז הקמתה? בדו"ח רשמי של המדרשה נמסר כי בתקופה 1963-64 התקיימו 14 קורסים בהשתתפות 391 חברים. כן ניתנו 105 הצגות סרטים על קואופראציה באגודות השונות וזאת בנוכחות 22,300 איש⁽²²⁾.

מקור אחר מציין כי בין החברים בהנהלת המוסד היו: שבעה איש המייצגים את המחלקה השיתופית, מועצת הפיתוח, משרד החינוך ו-3 נציגים של "האיחוד" - וכמו כן נציג שרותי הסיר. האמריקאיים. האחריות היום-יומית היתה מוטלת על מנהל המוסד וחבר עוזריו. לפי אותו מקור תספל המדרשה בקבוצות העיקריות הבאות ותכשירן: פקידות, פקידי ממשלה וה"איחוד", פקידי ממשלה שעבודתם קשורה בשטח הקואופראציה, מנהלי בתי הספר ומורים

(21) "ילקוט הקואופראציה", משרד העבודה, 16.9.65.

(22) "צאות א-תעאווין", גליון 27, נובמבר 1964.

המלמדים את המקצוע, מנהלי ופקידי האגודות, חברי כבוד נבחרים בהנהלות האגודות, חברים רגילים באגודות וכמה חברים שבאו כאורחים - משתלמים מארצות ערב. לדעת אותו מקור תהווה המדרשה בקרוב מקור חשוב לאספקת ספרות מקצועית, היא תכין אמצעי המחשה, תתרגם ספרי הדרכה וכיו"ב. ב-1966 עברו 7 אנשי המדרשה קורסים שונים בחו"ל.

מה היו אמצעי המימון של המדרשה? כבר נאמר לעיל ש"האיחוד" הקציב כתשלום ראשון סך 1000 דינאר, כן קבלה המדרשה מ"פורד" סך 17,857 דינאר, - טכום אשר נוצל לבנין המדרשה ברבת עמון. האגודות השיתופיות, מצדן, נתנו 5% מן הרוח השנתי הנקי שלהן למטרה זו. ב-1966 העביר ה"איחוד" למדרשה תשלום נוסף בסך 2,800 דינאר.

גליון 21 של "צאוות א-תעאוון" (1964) הקדיש מקום נרחב לעובדה שירדן היתה ב-1964 "הארץ הערבית הראשונה" החוגגת בצורה רשמית ועממית את "יום הקואופראציה הבין-לאומי".

באוגוסט של אותה שנה ישב המלך חוסיין ראש בישיבת הפתיחה של הקורס הראשון - לפיתוח חקלאי - שניתן ע"י המדרשה בבית הספר החקלאי של תול-כרם, 24 מדריכים חקלאיים ושיתופיים השתתפו בקורס זה, שנמשך במשך 4 ימים.

ב-1966 הוחל במדרשה בהפעלת תכנית חדשה של פעולות בכפרים, וזאת באמצעות 2 ימי עיון (של שלוש שעות כל יום) בכל כפר. כן נערכו קורסים שבועיים במדרשה ברבת עמון, הכוללים סיורים, הרצאות, וסרטים. פעולות מיוחדות, בשיתוף עם משרד החינוך, נערכו עבור אגודות החסכון בבתי-הספר. כן החלה המדרשה לפרסם ילקוט ידיעות והסברה.

עם כל חשיבותן של פעולות ההסברה וההדרכה שנעשו הן על ידי ה"איחוד", הן על ידי ה"ברית" והן על ידי ה"מדרשה", החברר מן הסקר שנערך באגודות שונות בגדה המערבית שהושפעת פעולות אלה לא היחה ניכרת באופן יחסי למאמצים ולאמצעים שהושקעו בשטח זה. אין להשיג מתוצאות סקר זה מסקנות פסקניות, אולם ברור שבאותן האגודות המצליחות, אשר חידשו פעולותיהן, ואף הרחיבו אותן, למרות הקשיים של "תקופת אחר המלחמה", לא השאירו פעולות ההסברה שנעשו בתקופה הירדנית משקע ניכר ולא הודות להן הצליחו חבריהן להתגבר על המכשולים החדשים שנערמו על דרכן של אגודותיהם, כתוצאה מן התנאים החדשים שנוצרו בגדה.

עזרת מומחים מחו"ל

מאז תחילת שנות החמישים, כאשר מר ציזמאן הגיע לרבת-עמון, ואחרי כן בימי משלחת החקר הבין-לאומית, במחצית השניה של שנות החמישים, נעזרו המוסדות השיתופיים כמעט בקביעות במספר מומחים זרים לייעוץ בדרכי הרחבת הרשת השיתופית וביטוסה. הוץ מאלה היו במנגנון הקבוע של "משלחת הפעולות האמריקאית", מומחים לפיתוח כפרי ולקואופראציה. אחד מאלה, מר פ. הגבי, הכריז עוד ב-1961 כי "התנועה השיתופית בירדן - למרות היותה צעירה בגיל - נחשבת כיום לאחת החזקות והמאורגנות ביותר במזרח התיכון". (ראה שם 3).

שנה לאחר מכן, הוזמן מומחה בין-לאומי אחר, ד"ר אנדרו ברייד, כדי ליעץ בדרכי לימוד קואופראציה בבתי הספר (גליון 21, 1962). ב-1963 ערך מומחה שנשלח על ידי ארגון העבודה הבין-לאומי, סקר על הקואופראציה בירדן וקבע כי "תנועה זו צועדת בראש הקואופראציה בעולם הערבי".

מומחה לשיווק, שהוזמן על-ידי "זועצת הפיתוח", הדיר קמבל, הציע להסתפק באגודות לשיווק ירקות, עופות וזיחים, כולל שמן זית. הוא הציע הקמת אגודות מרכזיות ליצא תוצרת חקלאית. לטוב זה של קואופראציה - סבר האיש - "עתיד גדול בירדן, אם ימצא כוח האדם המתאים וחברים מסורים" (ראה שט 20).

ב-1964 הוזמן שר העבודה את מר ציזמאן - בשניה - כדי ליעץ בענייני שיתוף. באותה שנה העסיק משרד הסעד והעבודה שני מומחים אחרים - האדונים - דאייר ופלדרגון (שם).

גורמי הצלחה וכשלון

המעייין במצב האגודות השיתופיות בממלכה ההאשמית הירדנית, 1950-66, יתקל בין היתר בתופעה של עליה וירידה תלולה במספר האגודות והחברים, תוך תקופת זמן קצרה של שנה אחת. דבר זה בולט בעיקר לגבי השנים 59/60 ושוב 65/66. החוקר ניסה לבדוק את הגורמים לתופעות אלה עם האחראים על התנועה בשנים אלה, והנה המסקנות אליהן הוא הגיע:

גורמי עליה (1) בתחילת שנות השישים הוחל במתן הלוואות ל"אגודות שכר עבודה". במשך השנה הוקמו עשרות אגודות כאלה, וזאת בגלל התנאים הבלתי רגילים - 100 דינאר לחבר, ל-9 שנים בריבית סמלית של 2% בלבד.

(2) הממשלה הודיעה (ראה דו"ח רשמי), כי בכוונתה להקציב סך 1/2 מליון דינאר לעידוד ענף השיכון. כאן צצו עשרות אגודות שיכון, שחפצו להעזר בהקצבה זו.

(3) בעקבות הצלחת התנועה, בענפים שונים, גדלה בהרבה ההתענינות, בעיקר בכפרים גדולים ובעיר.

גורמי ירידה (1) חברים רבים עזבו את אגודותיהם. אחר ששלמו את חובותיהם לא היה להם ענין יותר בהשתייכות לאגודות אלה.

(2) "המוסד לאשראי הקלאי" נתן הלוואות עונתיות ל"איחוד" לחלוקה בין האגודות. אך באותו זמן פתח "מוסד" זה סניפים במחוזות, בהם חילק הלוואות לחקלאיים בודדים, בסכומים גדולים יותר, ולתקופות יותר ארוכות. (לשנה). נוצרה "ההתחרות" שגרמה לעזיבת חברים רבים את אגודותיהם.

מן הסקר שנערך באגודות בגדה המערבית מתברר כי גורמי הצלחה והכשלון קשורים קשר הדוק עם הגורם האנושי בכל אגודה ואגודה, בחיוניות פעולותיה לגבי החברים, במידת התמסרותם של הפעילים וערנות החברים מן השורה במתרחש באגודתם.

הקורא ימצא חומר נוסף על גורמי הצלחה והכשלון של התנועה בירדן מפי פעילי התנועה עצמם בקטע האחרון של פרק זה המתאר את מצב הקואופרציה בממלכה ערב מלחמת יוני 1967.

הגורמים לפירוק אגודות בגדה המערבית

1962-67

בתקופה הנדונה הוצאו צוי פירוק ומונו מפרקים ל-25 אגודות בגדה המערבית. במרביתן לא הסתיים תהליך הפירוק עד פרוץ מלחמת ששת הימים, ואף לא עד עצם כתיבת סקר זה, בסתיו 1969.

אגודות אלה מתחלקות ל-3 המחוזות בגדה כדלקמן:

מחוז שכם	13	אגודות
מחוז ירושלים	3	אגודות
מחוז חברון	9	אגודות
סה"כ	25	אגודות, מספר חבריהם 880

לפי הענפים מתחלקות אגודות אלה לסוגים הבאים:

6	חקלאיות (כלליות)
9	אשראי וחסכון כפרי
3	צרכניות
3	חקלאיות (שוונות)
1	שיכון
1	מלאכת יד
1	חינוך גבוה
1	עזרה הדדית
25	אגודות

מחוז ירושלים

3 האגודות בירושלים הן היחידות בהן הושלם תהליך הפירוק עד קיץ 1967, ההודעות המתאימות על מחיקתן פורסמו בעתון הרשמי בתקופה 1966/67. שתיים מן האגודות הללו הן של פקידי הדאר במחוז ירושלים. התחלת הארגון השיתופי של פקידים אלה הייתה ב-1956 בצורה של "אגודת חסכון ואשראי של עובדי דאר ירושלים".

כעבור שנה התמזגה אגודה זו עם אגודת שיכון, ושמה נהפך ל"אגודת השיכון השיתופית של עובדי דואר ירושלים". בתחילת 1959 הוקמה אגודה נוספת בשם "צרכניה שיתופית לעובדי דאר ירושלים".

ואלה 3 האגודות הירושלמיות שפורקו: (לפי בדיקת החוקר בחיקיהן ושיחות אישיות עם האחראים עליהן).

(1) "אגודה שיתופית לחינוך גבוה של עובדי דואר ירושלים"

מספר החברים היה בתחילה 17 חברים. במשך שנת הרישום הראשונה (1963), קיבלה אגודה זו סך 1160 דינאר הלואות. אך במקום לחלק סכום זה לכל החברים בצורה שווה הוא חולק רק בין 3 חברים; אשר כל אחד מהם קיבל בין 400 - 200 דינאר. כמחאה על דרך חלוקה זו הודיעו (ב-31.4.64) 7 חברים על עזיבתם את האגודה. ערך מניותיהם הוחזר להם. כאן

הפכה אגודה זו למשוחקת. באפריל 1965 עזבו יתר החברים את האגודה. הממשלה גבתה את חובות האגודה מן הפקידים בדואר בשיעורים חודשיים. ב-1966 מונה מפרק והפעולה הושלמה.

(2) "הצרכניה השיתופית לעובדי דואר ירושלים"

הוקמה ב-28.1.59 עם 37 חברים. האגודה קבלה הלוואה של 2,000 דינאר. החברים קנו מצרכים בהקפה, ובחום שנתיים הגיעו החובות לסך 1,300 דינאר. בספטמבר 1961 התקיימה האסיפה השנתית הכללית האחרונה. האגודה פנתה למחלקה לפיתוח שיתופי ברבת עמון וביקשה עזרה. זו - האחרונה, הסכימה למסירת החנות לאיש פרטי בסכום של 200 דינאר, וזאת תוך תקווה להציל את המצב. האיש החזיק בחנות במשך שנתיים נוספות, אחרי כן עזב את הצרכניה וזו נסגרה. בסוף 1966 מונה מפרק, ובאפריל 1967 הושלם הפירוק.

"האגודה השיתופית לאשראי לפקדי ממשלה בבית-חנינא"

אגודה זו הוקמה ב-12.2.59. במרוצת השנים עזבו חבריה את מחוז ירושלים. בחלקם הועברו לערים אחרות, לגדה המזרחית, ואף לארצות אחרות, בהשאירם אחריהם חובות. האגודה פורקה ב-1967. אין פרטים על פעולותיה.

"אגודת השיכון השיתופית של פקדי דואר ירושלים" קיימת עד היום.

האגודות שטרם הושלם פירוקן

אגודות אלה מתחלקות כאמור לעיל לשני מחוזות:

חברון: 9 אגודות
שכם: 13 אגודות.

מנהלי המשרדים המחוזיים באיזורים אלה וראש המפקח טל הגדה המערבית תמימי דעה, כי אין כל אפשרות לחלק את הסיבות והמניעים שהביאו לפירוק אגודות אלה לענפים - אשראי חקלאות - כי אם יש לדון בכך על פי המצב המיוחד - השונה לחלוטין - בכל מחוז ומחוז.

במחוז שכם:

האגודות החקלאיות: לרוב האגודות הללו לא הייתה אלא תעסוקה חלקית, בימי העונה הקצרים. כך היה הדבר לגבי אגודות למיכון חקלאי, כגון מכונות דיזל או בתי-בד קטנים, שעבדו רק בעונה מסיק הזיתים הקצרה. לאגודה אחת, שעסקה בגידול עופות, לא היה שוק מספיק. באחרונה גם הסתמנה ירידה בנאמנות החברים לאגודותיהם, בחלקם עבדו במקומות מרוחקים ממרכזי האגודות, ולא הראו ענין בהן, ומידת זיקתם אליהן ירדה.

האגודות לאשראי חקלאי:

כאן התמזגו מספר גורמים שיצרו יחד מסכת סיבות שהביאה לפירוק. הסיבה העיקרית: שנים של בצורת קשה, אשר כתוצאה ממנה לא יכלו החקלאים לעמוד בהתחייבותיהם לפרעון ההלוואות.

במחוז חברון:

המדובר כאן באגודות חקלאיות, או לאשראי חקלאי, באיזור הכפר הגדול דורא. מסביב לכפר זה ישנו מספר ניכר של "חרבות", בהן נוסדו אגודות קטנות. מספר חברי אגודות אלה הגיע ל-564 חברים.

אגודות אלה לא יכלו להעניק לחבריהן את השירות הדרוש, הן היו מפורזות, וחטר היה להן ארגון מרכזי. כאן מצאה המח' לפיתוח שיתופי, שכדאי להקים במקומן אגודה אחת גדולה אשר תוכל לבצע את המשימה ביתר יעילות. הדבר החגבש תוך מגעים ובהסכמת חברי האגודות, ולא כפקודה מגבוה. כך הוקמה בסתיו 1964 "האגודה השיתופית הרב-תכליתית בדורא" אשר קיוו שהיא תאגד את חברי כל 9 האגודות. האגודה החדשה קבלה סך 5,000 דינאר הלוואות לחברי האגודות והיו קשיים בגיוס האמצעים לפרעון חובותיהם. לאגודה החדשה נכנסו רק 83 חברים. המפריקים, ביניהם מקור המדע של החוקר, הצליחו לגבות רק חלק מן החובות. כסף זה הועבר אומנם ל"איחוד" ברבת עמון.

הסיבה העיקרית שהביאה לצורך לפרק את האגודות היתה: חוסר פיקוח על הדרכים בהם השתמשו החברים בכספי ההלוואות. היו אנשים שהיו חברים במספר אגודות באותו איזור, וקבלו הלוואות מכולן: לבסוף נמצאו כ-100 חברים, שנחקבלו לאגודות אלה בניגוד לחוק השיתופי. חוב 9 האגודות ל"איחוד" הגיע ל-18,000 דינאר.

את מיעוט החברים שנכנסו לאגודה החדשה ניתן להסביר בכך, שהחקלאים ידעו בבירור שבאגודה החדשה לא יכלו לקבל הלוואות אלא בפיקוח חמור, ורק אלה אשר יוכיחו שאומנם כוונתם לנצל את הכספים בעבודה, ולהשקיעם בשדה.

את הנתונים האחרונים על תנועת הפירוק ערב מלחמת ששת הימים אנו מוצאים בדו"ח האחרון של המחלקה לפיתוח שיתופי בו נמסר לשנת 1966 כי 7 אגודות הועברו לפירוק. הסיבות לכך: הן איבדו את יכולתן לשרת את חבריהן. ב-4 אגודות נוספות הסתיים תהליך מחיקתן מן הרישום.

מיזמנו של מפרק אגודות *

"האגודה השיתופית "מג'ד" להלוואה וחטכונ" (בכפר "מג'ד" - איזור דורא).

אגודה זו הוקמה ב-1957. צוו הפירוק פורסם בקיץ 1964, צוו מינוי המפרק פורסם ב-20.9.64. היו באגודה 104 חברים. אז הטחכס חוב האגודה ל"איחוד" בסך 3,492 דינאר, וחוב החברים לאגודה ב-4,100 דינאר.

הפגישה הראשונה בין המפרק והנהלת האגודה התקיימה בכפר ב-11.1.65.

המפרק ביקש להעביר לו את כל התיקים, הקופה, המסמכים ופירטי החוב של כל חבר. חומר זה הופקד בקופה האגודה החדשה בדורא. המפרק הסביר לחברים את מהות תפקידו, וכי עליהם לפרוע לו - לא לגזבר האגודה - את חובותיהם. הוא הודיע להם מראש על מועדי בואו לכפר למסרה זו. נוסף על כך הודיע להם כי פעם בשבוע יבקר בדורא - הכפר המרכזי - לגביית חובות.

ב-18.8.65 הגיש המפרק דו"ח ראשון למנהל המחלקה לפיתוח שיתופי ברבת עמון, בו ציין כי נקט בצעדים הדרושים. כן הודיע כי עד 31.7.65 גבה סך 60 דינאר מחברי האגודה. חבר אחד פרע את כל חובו ועזב את האגודה אחרי שהוחזר לו ערך מניותיו. אז נשאר לאגודה 384 דינאר כהון מציות, ו-309 דינאר ב"קופת החטכונ". כן הודיע המפרק למנהל הטאבו במחוז חברון להפעיל עיקול זמני על אדמות חברי ההנהלה של האגודה.

דוגמא:

שטר התחייבות לפרעון חוב

"אני מחמוד חסן, חבר באגודת "מג'ד" השיתופית, מתחייב בזה לסלק את חובי לאגודה כדלקמן:

לשלם ב-15.9.65	9	דינאר (ריבית)
לשלם ב-30.10.65	13	דינאר
לשלם ב-30.1.66	13	דינאר
לשלם ב-30.3.66		היתרה

המפרק מעיר כי בערך 10% מן החברים, שחתמו על שטר כזה מלאו אומנם התחייבויותיהם. ברוב המקרים התחמקו החברים ממגע כל שהוא עם המפרק. הוא שלח מידי פעם אזהרות והתראות בכתב, בהם איים בנקיטת אמצעים. אך הוא לא נקט בהם. "המדיניות שלנו היתה לא לנקוט בצעדים חוקיים אחרת היינו הורסים את האימון שבנינו בקרב הכפריים במשך שנים רבות של עבודה".

(* המפרק, מר עדכאן עוביידאת, מינהל המשרד המחוזי בחברון.

ב-11.11.65 נשלח מכתב למושל מחוז חברון ודווח לו על המצב. הוא ציין כי החברים לא קיימו הבטחותיהם לפרוע את החובות אחרי עונת הקיץ של 1965.

כל סכום שנגבה הועבר מיד ל"איחוד" ברבת עמון.

ב-12.2.66 הגיש המפרק דו"ח למנהל המחלקה בו כתב ששוב נפגש עם חברי האגודה, והגיש להם אזהרה אחרונה. רק חבר אחד שילם במקום, 33 דינאר - הוא חסן איברהים. הנ"ל גם הבטיח לפרוע ב-30.12.66 - 30 דינאר, וב-30.12.67 - 30 דינאר נוספים.

גזבר האגודה, יוסף יאסין עמרו, היה חייב לבדו סך 500 דינאר. "לא הגעתי עמו להסכם על הסדר הפרעון. הוא הבטיח להסדיר את הענין עם המנהל הכללי של "האיחוד" ברבת עמון! היו בין חברי האגודה אחדים שהיו פקידי ממשלה. מהם ניכו המשרדים הנוגעים בדבר 3 דינאר לחודש שהועברו ישירות ל"איחוד".

ב-31.3.66 נפרעו עוד 222 מתוך 4,100 דינאר חובות. ב-8.6.66 שלח המפרק דו"ח למנהל המחלקה בו כתב כי שוב ביקר באגודה והסביר לחברים את הצעדים המשפטיים שבטמכותו לנקוט בהם אם לא יפרעו את חובותיהם. החברים ביקשו דחיה עד סוף החודש כדי לזמן אסיפת חברים ולדון בבעיה. ב-30.9.66 הגיש המדריך השיתופי דו"ח, בו ציין כי ביקר באגודה ונפגש עם 20 חברים. 3 מהם פרעו חובותיהם במקום. הוא הגיע להסכם עם 17 האחרים על צורת פרעון חובותיהם וגבה במקום 57 דינאר. ב-31.12.66 נפרעו עוד 415 דינאר.

עד 31.5.67 נגבו עוד 116 דינאר נוספים. סך הסכום שנגבה הגיע ל-800 דינאר מתוך החוב של 4,100 דינאר. (על פי ראיון מיוחד עם מנהל המשרד המחוזי בחברון ששימש מפרק לאגודות בזמן הירדני).

סיפורן של שתי אגודות

אגודת שיווק באיזור חברון

(על פי "צאוות א-תעאווך" גליון 21, 1962)

שאלת היסוד לגבי מגדל הירקות והפירות הירדני תמיד היחה: האם ימכור תוצרתו למחווך, אשר לוקח עמלה בין 10% - 5%? האם ימסורה למלווה בריבית כדי לשחרר את עגמו מן המשכנתה הרובצת עליו? האם יקח תוצרת זיעת אפו לשווקה בעצמו... מכפר לכפר ומשוך לשוק ומבית לבית?

כאן בא "האיחוד" לעזרת הכפרים ובמאמץ משותף הוקמה באיזור חברון אגודה איזורית ראשונה לשיווק תוצרת חקלאית, היא הראשונה מסוגה בממלכה, "האגודה השיתופית לשיווק תוצרת חקלאית בע"מ במחוז חברון"

זה היה בקיץ 1962, כאשר 106 חקלאים - מגדלי ירקות ופירות במחוז חברון, הגישו בקשה למח' לאיגוד שיתופי להרשם כאגודה שיתופית לשיווק. כל אחד מהם התחייב לשלם במשך 5 שנים תמורת 10 מניות בסך דינאר כל אחת.

סיבות רבות לעובדה שנסיון ראשון זה דוקא נעשה בכפר - חלחול - 4 ק"מ צפונית לחברון - בדרך ירושלים:

(א) כפר גדול זה שימש כבר אזמוקד לפעולה קואופרטיבית בו התקיימו 4 אגודות שיתופיות והן:

- (1) אגודת חלחול למימון חינוך גבוה.
- (2) אגודת ההלוואה והחסכון השיתופית - חלחול.
- (3) אגודת חלחול החקלאית.
- (4) אגודת שיווק - חלחול (זו האחרונה התמזגה אחרי כן באגודת השיווק המחוזית).

(ב) חלחול מהווה מרכז גיאוגרפי אידיאלי לגבי מספר כפרים קטנים יותר באיזור.

(ג) לאנשי חלחול נסיון במיון תוצרת חקלאית. יצואני ירדן אימנו את אנשי חלחול במימון ואריזה של תוצרת חקלאית למשלוח.

(ד) לחלחול, וממנה, אמצעי תחבורה והובלה מסודרים, הן באוטובוסים והן במכוניות משא.

כיצד פועלת האגודה?

מן השעה שלוש לפנות בוקר נפתחים שערי האגודה - הפקידים והטבליט עומדים הכן לבוא האיכרים עם תוצרתם, מי-על חמור מי על פרדה - מי בעגלה ומי במכונית משא. בתחילה

הצטמצמה הפעולה בשלושה כפרים: חלחול, סעיר ושיון. האגודה מטפלת בהוצרתם של 120 חברים, ו-380 לא חברים. עם הגיע הסחורה למחסני האגודה עוסק ה"כרוז" בתפקידו, והיא נמכרת למשלם את המחיר הגבוה ביותר. אחרי קביעת המחירים - מתחילה פעולת המיון, השקילה והאריזה, אחרי כן נמכרת התוצרת בשוק המקומי. נשלחת לערי הגדה או לשווקים בחוץ, לעיראק לכווית, למפרץ הפרסי, וזאת בדרך האוויר, בהתאם להזמנות המגיעות ליבואניה הירדנים מארצות אלה.

מה הם סוגי התוצרת העיקריים?

- (1) ענבים.
- (2) עגבניות.
- (3) ירקות שונים.
- (4) תפוחי עץ ועוד.

ביוס בו ביקר כותב הרשימה במקום, נמכרו על ידי האגודה 7 טון ענבים
6 טון עגבניות
300 ק"ג קשואים.

האגודה הצליחה מלכתחילה לשחרר את הבריה מכבלי הניצול של סוכני משנה ומתווכים, אשר נהגו להטיל את מחיריהם על החקלאיים, שיחקו במשקל וניכו סכומים ניכרים עבור "הוצאות" הובלה, סבלות ודמי עמלה.

עד עתה חילקה האגודה מפרעות במזומנים בסך 2500 דינאר (ל-91 חברים). האגודה גובה מן החברים 4% עמלה, אך היא מחזירה להם בסוף השנה מרווחיה בין 2-2½%. היא גט מעודדת חקלאים לא חברים להצטרף אליה על ידי כך שהיא מאפשרת להם להפוך את הרווחים להון מניות.

תוצאות הסקר שנערך באגודה זו מאשרות את הרושם החיובי וקשר החברים ההדוק עם אגודתם. אחדים מן המרואיינים הביעו את נכונותם להחליף לעזרת האגודה - בהתנדבות - בכל שטח שידרש מהם להצלחת הפעולה, ואף הרחבתה.

אגודת הפוספאטים

(על פי "צאוות א-תעאווק" גליון 29 ינואר 1967)

סיפור זה נכתב בידי מזכיר האגודה השיתופית לפקידי ופועלי חברת מכרות הפוספאטים הירדנית
מר זוהיר מוחיי-א-דין עויזדה.

במחצית הדרך בין רבת עמון וזרקא נמצאים מכרות הפוספאטים הירדניים של רוסייפה. שנים היה מקום זה מקום לניצול העובדים, קורבנות החנוונים, תנאי-עבודה ירודים, ומיעוט השכר. עד אשר מנהל חדש הגיע למפעל ב-1957, הדיר קאסם רימאווי (פלשטינאי), הל"ז היה היוזם של הרעיון לארגן את העובדים לאגודה שיתופית. כך הוקמה "האגודה השיתופית לעובדי חברת הפוספאטים - רב-התכליתית בע"מ" ונרשמה כחוק ב-15.8.1957.

מה היו מטרתיה של אגודה זו? שרות האינטרסים הכלכליים והחברתיים של חבריה על בסיס שיתופי בדרכים הבאות:

- (1) אספקת מזון, לבוש ומצרכי צריכה אחרים.
- (2) הבטחת שיכון נאה ורכישת שטח קרקע לבניה למטרה זו.
- (3) עזרה לחברים להקים מוסדות ציבור ולספק להם שירותים ציבוריים.
- (4) להגיש לחברים כל צורה אחרת של טעד.

בתום הרישום הרשמי הצטרפו מאות עובדי המפעל לגוף החדש על בסיס רכישת מניה בערך של 2 דינאר כל אחת. החברה, מצידה, סיפקה מטפר מיבנים - מצוידים בחשמל ומים לצרכי האגודה. כך נפתחה ב-2.2.58 צרכניה שיתופית אשר מכרה לחברים מזון, לבוש, כלי בית והנעלה. כעבור חודשים אחדים נוסדה מסעדה שיתופית וצרכניה לבשר, ירקות ופירות. כעבור שנתיים התרחב המפעל, כאשר נוסדה ב-1.3.1960 קופת הלוואה וחטכון וקופה לשעת חרום. לראשונה תרמו החברים משכורת יום בחודש, תמורת הזכות להלוואה בשיעור משכורת של חודשיים (בשנה), ובריבית של 3%. הון הקופה הגיע ב-31.3.60 לסך 4670 דינאר. הקופה לשעת חרום מטפלת במתן מענקים למקרי חרום, מחלת חבר, פטירתו וכיוצא באלה. חבר משלם 40 פילס לחודש. הון הקופה הגיע במרץ 1966 לסך 672 דינאר.

בסוף 1962 פתחה האגודה צרכניה - סניף - במכרות הפוספאטים ב"חיסא".

והנה מפעולותיה של האגודה הכספיות: (בדינארים)

<u>מרץ 1966</u>	<u>מרץ 1962</u>	
3288	1985	הון מניות
1001	522	הון רזרבות
4670	3171	קופת הלוואה
672	276	קופת חרום

הודות לפעולותיה הענפה והמוצלחת זכתה האגודה לתואר "האגודה השיתופית המוצלחת ביותר בירדן לשנת 1966". האגודה שלחה את פעיליה למספר קורסים וימי יזון והשתלמות. הכותב מעלה על הנס את שיתוף הפעולה עם הנהלת החברה, אשר "לולה הוא - לא היינו מגיעים עד הלוט". החברה מייפה את כוחם של 3 חברי האגודה לייצגה בוועדת ההנהלה בנוסף ל-5 חברים הנבחרים לתפקיד זה על ידי האסיפה השנתית הכללית.

לקראת סוף התקופה

(1965-67)

במחצית 1965 נכנסה התנועה השיתופית הירדנית לעידן חדש, עם הפיכת ה"איחוד" למעשה, לגוף שהממשלה מפקחת ישירות עליו, דרך מספר עמדות מפתח בהנהלתו.

אף מבין אלה הדוגלים בחופש התנועה הקואופראטיבית משלטון ממשלתי יש כאלה, מן הבקיאים בנעשה בתנועה בימים ההם, הטוענים לצידוק החלטת הממשלה הירדנית באומרם שאי-הסדרים בדרכי החלוקה של ההלוואות הגיע לשלב כזה, שלא היה מנוס מהטלת פיקוח חמור. (ראה שם 1)

המפנה בא לידי ביטוי, על ידי שינוי טעיף 25 ב"תקנת האגודות השיתופיות משנת 1959" ואשר פורסם בעתון הרשמי מיום 15.5.65.

לפי הסעיף המתוקן קבעה הממשלה לעצמה עמדה מובחרת בניהול "האיחוד השיתופי הירדני", וזאת על ידי מינוי חברים להנהלת האיחוד (אשר קודם לכן הכילה רק חברים נבחרים).

סעיף 25:

סיבת החיקון - כדברי המחוקק הירדני - העובדה כי ה"איחוד" הפך, למעשה, למוסד למתן הלוואות לאגודות, מין "בנק שיתופי מרכזי", העוסק בחלוקת הלוואות ממשלתיות - ציבוריות או בערבות ממשלתית. מכאן שהממשלה ממנה את: (1) נציג הבנק המרכזי לראי ועדת ההנהלה של ה"איחוד", (2) את מנהל המח' השיתופית למזכיר ועדה זו, (3) ואת המנהל הכללי של "מועצת הפיתוח", (4) המנהל הכללי של משרד הסעד והעבודה, (5) וסגן מנהל "מוסד האשראי החקלאי" - לחברים בוועדה זו.

החוק הגדיר את 5 האנשים הללו כ"חברים קבועים" בהנהלת ה"איחוד", אשר היתה מכאן ואילך מורכבת מחמישה פקידים ממשלתיים ו-9 נבחרים ציבוריים.

ההנהלה החדשה לא ישבה בחיבוק ידיים. כבר כעבור שבועות מספר התכנסה לשיבתה הראשונה, והחליטה על ריאורגאניזציה במנגנון ובדרכי הפעולה.

באטיפה השנתית השביעית, בסוף 1965, נמסר על ארגון מחדש של ה"איחוד". לאור הצרכים המתרחבים מונה מנהל כללי - מומחה לבעיות הניהול השיתופי, וכן הוקם מדור מיוחד לשרותי שדה. (ראה דו"ח שנתי של ה"איחוד" 31.3.66).

דו"ח ה"איחוד" לשנת 1966 מציין כי הושלמו הפעולות של ארגונה החדש של ההנהלה. זו רואה צורך "לבדוק מחדש, ואולי להמליץ על שינוי החוק השיתופי משנת 1953, והתקנות שהוצאו לאורו". הנהלת הארגון גם דרשה מן האגודות החברות לא רק עידוד מוטרי, אלא גם סעד כספי - נוסף על רכישת מניות - כגון דמי חבר שנתיים. (בשיעור של 1% מערך הלוואותיהן).

במשך שנת 1966 הכילו גליונות "צאות א-תעאווך", דברים מפי האחר איים, ואנשי הקואופראציה עצמם, להצדקת הצעד הממשלתי החדש או ביקורת עליו. ויכוח זה נמשך עד מרץ 1967, בגליון (30) האחרון, שהופיע לפני מלחמת יוני 1967, ובו דיון מקיף - המשתרע על 8 דפים ומהווה סיכום של משאל על מצב הקואופראציה. משאל זה משקף - לדעת בקיאים בתנועה, את האמת במידה ניכרת מאוד. (ראה שם 1).

כבר בדברי המערכת של גליון זה אנו קוראים: "משימת התנועה השיתופית בירדן, היא להשיג לחבריה ולחברה בכלל, חיים טובים יותר. אנשים אלה לקחו את הדימוקראטיה כבסיס לבנות עליו, הם אינם מחפשים רווחים. רצונם לעזור לעצמם, ללא ניצול הדדי. מטרתם תמיד: חיים טובים יותר.

אנשי הקואופראציה אינם מתערבים בפוליטיקה, מכאן שאנו רואים כי מגיע להם יתר תשומת לב מצד המדינה, ותמיכה גדולה יותר"...

עורך העתון, אחמד אבו שיכה, מכתיר את משאלו בכותרת "קוצים בדרך השיתוף". והוא כותב: "במשך 15 שנה, גיל הקואופראציה בירדן, לא היתה דרך השיתוף אצלנו סלולה, תנועתנו מצאה לפני קשיים ובעיות לרוב, אך עוכדה זו לא אומרת בשום פנים ואופן חולשה או כשלון - להפך, יתכן שאלה סימנים לחיוניות וגידול מתמיד". (ע' 1).

אם אנו מביאים כאן ציטטות אחדות מדברי אנשי הקואופראציה שהשתתפו במשאל הנ"ל, הרי שנראה לנו כי הם עשויים לתת תמונה למצב התנועה השיתופית ערב מלחמת יוני 1967, ולשקף את בעיותיה על הצד הטוב ביותר.

גמאל עוביידאת:

- מנהל סניף ה"איחוד", בארביד - ההלוואות אינן מספיקות וקצרות מועד מדי. אין בירדן מדיניות קבועה, שטרחה ללמוד אותה ולהכינה היטב, לגבי יסוד אגודות חדשות. מספר הפקידים והמדריכים אינו מספיק - ורמתם המקצועית אינה מספיקה. (ע' 2).

איוב בטארסה:

- מנהל ה"איחוד", סניף רבת-עמון. מציין העדר האימון ההדדי בין החבר והנהלת אגודתו, היו מקרים של ניצול חברי ההנהלה לאימון החברים בהט.

א. השיכון: לא הצליחו בגלל העדר מימון.

א. האשראי: המאפיין אותן, החברים אינם פודיט את תשלומיהם בגלל מספר סיבות:

א. העזרה ההדדית: סגורות לפני חברים שלא מאותה משפחה, דבר הנוגד את יסודות השיתוף.

א. שיווק: (בע"ור) העדר מרכזי איטוף הרבה חברים משווקים את תוצרתם מחוץ לאגודות. הוא מציע הכנת תוכנית לטווח ארוך, תוך כדי שינוי וריאורגאניזאציה של התנועה בירדן. (ע' 4)

אמין יונס חוסייני:

- מנהל כללי ה"איחוד" - יש צורך בשינוי החוק השיתופי והתקנות. "הממשלה לא נתנה תשורת לב מספקת לתנועה השיתופית".
הוא מציע עצמאות התנועה מן הממשלה כך שתוכל להפוך לעצמאית ממש. יצוג הממשלה ב"איחוד" צריך להיות מוגבל - מספיק מנהל המח' השיתופית. שיתוף האגודות בפעולות ה"איחוד" - חלש - השתתפותן הכספית ב"איחוד" מועטת. הוא מציע הקמת אגודות רב-תכליתיות למחוז שלם, והקמת אגודות צרכנות בערים. (ע' 5-6).

מוחמד הוניידי:

- מנהל מח' האיגוד השיתופי - הרבה הנהלות באגודות לא עמדו באחריות וברמה הדרושה, דבר שגרם לכשלונות ואף לפירוק. הרבה פקידים ממשלתיים אינם קואופראטורים בנפשם, דבר המשתקף בכך שהם עושים את עבודתם "רוטינה".
הוא מציע יתר מומחים, יתר מימון למדרשה, יש למנוע התערבות מפדיעה ומזיקה בעניני האגודה הפנימיים. (ע' 7).

בצרי עלא א-דין:

המנהל הכללי של משרד הסעד והעבודה, וחבר הנהלת ה"איחוד", הדגיש כי לדעתו חייבת להיות "תוכנית כללית ברורה לתנועה, דבר המצריך" מוסד עליון לעניני שיתוף". בקשר לפיקוח על התנועה: השליטה עליה, "חייבת להיות בידי שר הסעד והעבודה. איש זולת שר זה לא יכול לשאת בפיקוח על התנועה השיתופית". (ע' 6).

אחמד אבו שיכה:

העורך - וכוחב המאמר - מסכת:
יש לשנות התחיקה - דרוש לנו:
חיזוק המדרשה, והפצת הרעיון בחוגים יותר רחבים, הספקת המימון הדרוש לתנועה, הקמת אגודות גדולות שיכולות לתת שירותים מירביים.

מענין כי כמה חודשים אחרי כתיבת דפיס אלה, בקיץ 1967, נודע שאומנם שלטונות ירדן החליטו להפוך את ה"איחוד" השיתופי ל"מונזמה", היינו, ארגון רשמי לכל דבר.

הקואופראציה ביהודה והשומרון 1967-69

בפרק זה ננסה לסכם שתי שנות ממשל ישראלי בכל הקשור לתנועה שיתופית ביהודה והשומרון. אנו מוציאים את מזרח ירושלים מדיון זה (בעיר זאת התקיימו בסוף 1968 - 34 אגודות שיתופיות ערביות)⁽²³⁾ וזאת מאחר שהיא סופחה למדינת ישראל בהתאם להחלטת הכנסת מסוף יוני 1967.

כל מי שיחפש מסמכים ונתונים רשמיים על פעולת הממסד הישראלי בשטח זה יתאכזב מרות. הדו"ח הרשמי של שלטונות הממשל⁽²⁴⁾ לא מכיל ב-66 עמודיו כל זכר לקואופראציה כל שהיא לא בעזה ולא בגדה המערבית.

המסמך הרשמי היחידי אשר הגיע לחוקר כאשר הוא מכיל חומר על הקואופראציה, הוא חוברת באנגלית שיצאה לאור על-ידי משרד הבטחון⁽²⁴⁾. עמוד אחד, מתוך סקירה של למעלה משישים עמודים המוקדשים ליהודה והשומרון, מכיל חומר על הקואופראציה. אולם הנתונים, הן אלה שנוגעים למצב התנועה עוד במשטר הירדני והן אלה הקשורים במצב התנועה בממשל הישראלי אינם מדויקים. (שם).

מכאן שמקורחינו מצטמצמים בשלושה סוגי מדע:

- (1) הדו"חות השנתיים של רשות האגודות השיתופיות במשרד העבודה.
- (2) מאמרים וסקירות שהופיעו בעתונות.
- (3) ראינות החוקר עם פעילי הקואופראציה ואנשי האגודות, שנערכו בחלקם בשלושת המשרדים השיתופיים המהויים בירושלים, שכס וחברון, ובחלקם בשטח, בכפרים עצמם.

הדו"ח של רשות האגודות הופיע ב-1968 וב-1969 ב"ירחון העבודה", ומכיל סקירה מתמצמת על הפעולות לשנים 1967/68. מאמרים וסקירות פורסמו בעתונים הערביים: "אל-יום", "אל אנבא", ו"א-תעאוון" - רבעון הקואופראציה הערבית בישראל; בעברית: ב"ירחון העבודה" ובמדורים הכלכליים של העתונות היומית, באנגלית ובצרפתית: ב"ג'רוסלם פוסט" וב"לאנפומאציון".

בדו"ח הרושם לשנת 1967 אנו קוראים כי: "הפעולה השיתופית בירדן מצאה את ביטוייה בעיקר בקרב ציבור החקלאיים, שראה בה מסגרת יעילה לשיווק תוצרתם ולהשגת אשראי בתנאים נוחים. וכן לקניה משותפת של זרעים ולשירותים חקלאיים אחרים". (ראה שם 23).

(23) דו"ח הרושם, "ירחון העבודה", נובמבר 1968

(24) "שנתיים שלטון צבאי - 1967-69", מאי 1969, ללא ציון מו"ל, ראה גם "הממשל

הישראלי ביהודה השומרון ועזה", משרד הבטחון, (ללא תאריך) ע' 22-23.

"Two years of Military Government, 1967-69" (Data on the activities of the civil administration in Judea, Samaria, the Gaza Strip and Northern Sinai) May 1969

והנה תיאור הרושם על הצעדים הראשונים של הממשל הישראלי ביהודה ושומרון בשטח הקואופרציה: "מיד לאחרי המלחמה נעשתה על ידי השלטון הישראלי פעולה לבדיקת מצבן של האגודות האמורות וכן לברור גורלם של המוסדות שטיפלו בקואופרציה בשטחים האמורים. הסתבר, שניתן לשקם את המשרדים הנפתיים לעניני הקואופרציה ולחדש את פעילותן של האגודות העוסקות במתן שירותים חקלאיים לחבריהן. היה צורך דחוף להסדיר את מעמדן החוקי של האגודות ולגלות את המטמכים השונים של הן, כגון: פנקסי רישום, תקנונים, תעודות, מאזנים, דוחות וכיו"ב. כן היה צורך לברר איזו אגודות הפסיקו במשך הזמן את פעילותן עקב פירוק, מיזוג, מחיקה או הפיכה לחברה.

מטעם אלוף פיקוד המרכז נתמנה מבין עובדי המחלקה רושם האגודות השיתופיות בשטח הנידון, והוענקו לו הסמכויות הדרושות על פי החוק המקומי. ליד הרושם הזה נתמנה גם מפקח מיוחד המקיים את המגעים עם כל מוסדות הממשל הצבאי בשטח בכל הענינים הנוגעים להפעלתן של האגודות הקודמות". (ראה שם 23).

ודו"ח הרושם ממשיך לציין כי "הודות לפעולות אלה ניתן להפעיל מחדש אגודה לשיווק חקלאי בכפר חלחול, המאגדת בתוכה 400 חקלאים; אגודה שיווק חקלאי בקלקיליה, המאגדת 115 חברים; ו-5 בתי בד קואופרטיביים ברמאללה, שכם ג' ניין ובית-ג' אללה, המאגדים יחד כ-1600 חברים (כל חמשת בתי הבד האלה מאורגנים באגודה שיתופית מרכזית). כן נעשו מאמצים לחידוש פעולותיהן של אגודות אחרות למתן שירותים חקלאיים לכפריים, כגון: אספקת זרעים, בניית טרסות, עבודות חריש וכד'".

לאור מינוי זה החל הרושם במגע עם אנשי הקואופרציה, שנשארו ביהודה ושומרון, בחלקם פקידי המחלקה לפיתוח שיתופי ובחלקם פקידי ה"איחוד". נתקבלו בחזרה כל הפקידים שנשארו באיזור, והמשרדים המחוזיים בחברון, ירושלים ושכם נפתחו מחדש. פקידי ה"איחוד" נתקבלו בחזרה לעבודה כאילו היו פקידי ממשלה.

גורם אחר לירידת הפעילות בקואופרציה, כפי שמציין אותו הרושם בדו"חו, (שם) "רובה המכריע של הפקידות (הן הממשלתית והן של ה"איחוד") שעסקה בפיקוח ובהדרכה של האגודות עזבה את האיזור. בחלקם סירבו לפעול תחת השלטון הישראלי. רק חלק קטן של הפקידים הסכים להמשיך בתפקידו".

והנה ההרכב המשרדי החדש כפי שהוקם אחרי ריאורגאניזציה בשלושת מחוזות הגדה המערבית.

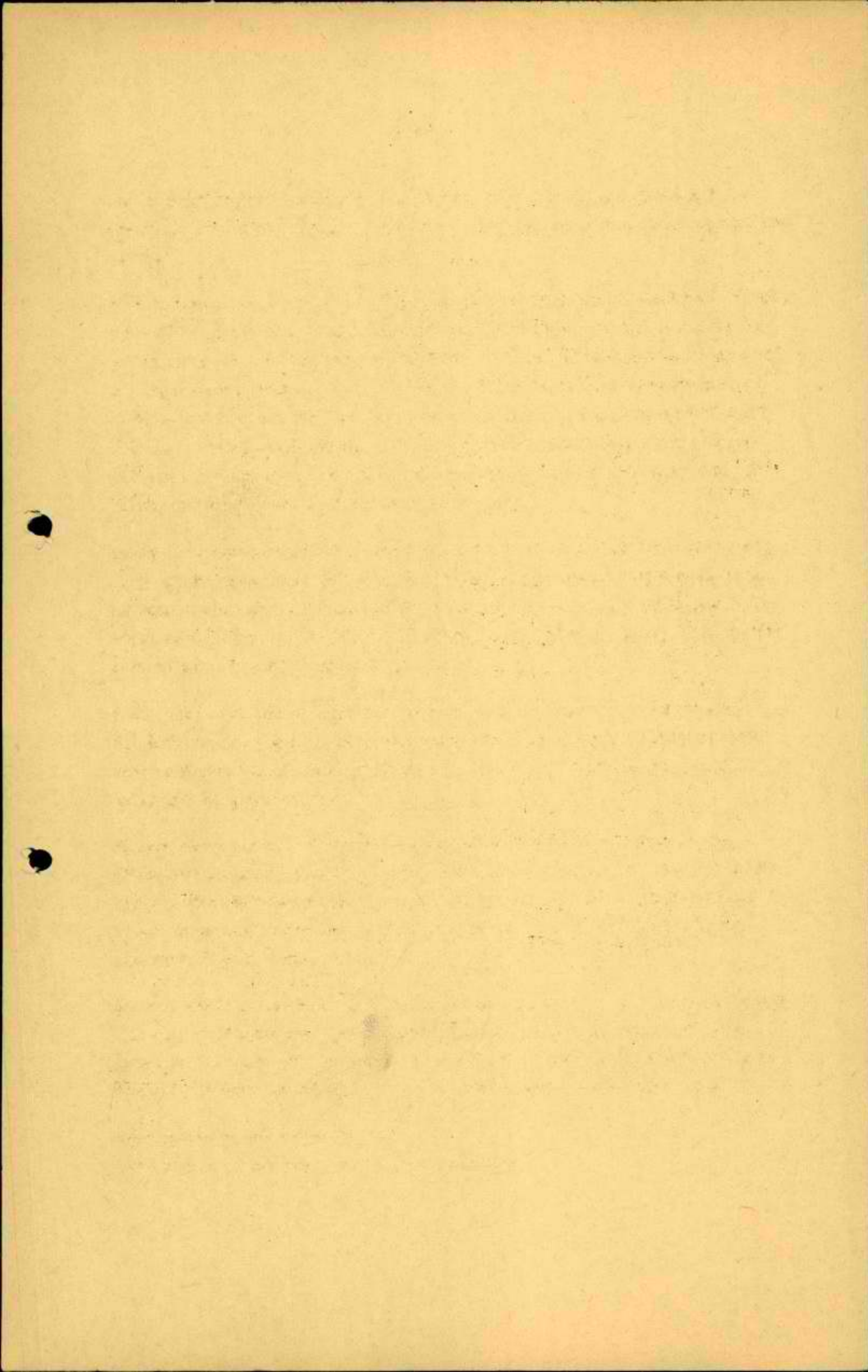
מחוז ירושלים: 2 מדריכים, פקיד 1

מחוז שכם: 6 מדריכים כולל מנהל ופקיד.

מחוז חברון: 3 מדריכים

מפקח כללי על כל הגדה.

ס"ך הצוות השיתופי ב-1968: 13 איש.

כאן יש לזכור כי הצוות מנה בסוף התקופה הירדנית סך 25 איש ביניהם מפקחים, מדריכים ופקידים הן מטעם ה"איחוד" והן מטעם מח' הפיתוח השיתופי. (ראה דו"ח משרד העבודה הירדני 1966).

פרטים נוספים על צורת פעילותו של הרושם, בתקופה יולי 1967 - נובמבר 1968, נמסרו לחוקר בעל פה⁽²⁵⁾ במחצית אוגוסט 1967 חתם מפקד כוחות צה"ל באזור הגדה המערבית על"צו בדבר אגודות שיתופיות". ב-7 סעיפי צו זה (מספר 94 ליום 15.8.67) אנו קוראים בין היתר כי על פי חוק האגודות השיתופיות מס' 17 לשנת 1957, לרבות התקנות, הצווים וההוראות שניתנו על פיו - הכל לפי תקפת ביום 1967.6.7, ימנה מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית "ממונה" לאגודות שיתופיות. סמכויות הממונה כוללות כל מינוי וכל סמכות שהוקנו לפי חוק האגודות השיתופיות או מכוחו לממשלה הירדנית או לרשות מרשויותיה או לכל אדם, תפקידי הממונה יכללו: עריכת רישום מחדש של אגודות שיתופיות קיימות.

תחילת העבודה היתה החזרת מסמכים ושיחזורם. הוכנו תיקים חדשים, ופנקסי רישום חדשים, נערכה ביקורת מאזנים לשנת 1967. הרושם החדש מינה מבקר חשבונות מורשה מטעמו לבקר את מאזני האגודות ולחתום עליהם. הפקידים והמדריכים חולקו מחדש לפי סוג עבודתם הקודמת והכשרתם המקצועית. המגמה הכללית היתה להחזיר את האגודות לפעילות, תוך העתקת פעולות ברית הפיקוח וה"איחוד" למסגרת המחלקה.

בהמשך הזמן הוכנו תוכניות עבודה למדריכים ולמפקחים כדי לאפשר להם לצאת לאגודות לביקורים והדרכה. נבדקו המאזנים, קוימו אספות כלליות במרבית האגודות והתקיימו כנסים איזוריים לענפים השונים. בצורה זו הופעלו מחדש ענפים כגון: ייצור, שיווק, תחבורה, חסכון בבתי ספר, וכיוצא באלה.

לאגודות אשראי כפריות הוצע להקים אגודה מרכזית אשר תעסוק בגביית החובות הישנים ל"האיחוד" בצורה כזו שהממשלה, מצידה, תקציב סכום זהה עם סכום ההלוואות שנפרעו ע"י הכפריים להקמת קרן למימון הלוואות חדשות. ענין זה נכשל בגלל כך שהאגודות רצו לקבל הלוואות מן הממשלה ישירות, בלי פרעון חובות, וברבית שהיתה קיימת קודם לכן בממלכה ההאשמית. (ראה שם, 25).

מאמצים אלה מזכיר הרושם גם את הנסיון לקשור את האגודות באזור חברון עם חברת מכתשים בנגב למען קבלת זבלים כימיים בצורה מאורגנת ובהנחה ניכרת. גם נסיון זה לא עלה יפה בגלל חוסר ההתארגנות של חברי האגודות על מנת ליטול על עצמם את ביצוע התוכנית. הודות למאמצים אלה השיגה אגודת השיווק בקלקיליה הלוואה ממשלתית בסך 100,000 ל"י.

(25) ראיון עם י. יקיר רושם האגודות ביהודה והשומרון.

במסגרת פעולות אלה בקרב האגודות גם נערכו שני סיורים למען מנהליהן ועסקניהן בקואופרטיבים יהודיים. אנשי השיתוף הערביים "התרשמו מאד ממה שראו ושמעו וכבר נוצרו, פה ושם, קשרים הדדיים בתחום העיסוקי"..." מצ"ן הרושם (ראה שם 23).

וכך מסכם מר יקיר את מצב התנועה השיתופית ביהודה ובשומרון ערב פרישתו מתפקידו במטה הממשל הצבאי לאיזור זה:

"נראה היה לי כי היו קיימים נתונים מספיקים להצלחת הענף בעתיד. האגודות יכלו לשמש בסיס לפיתוח הכפרים והעלאת רמת החושים ושיפור שיטות העבודה בחקלאות. את כל אלה ניתן היה להשיג ע"י מתן אשראי בתנאים נוחים לאגודות - ומהן להכריס. מה שדרוש, לדעתי - 2 דברים בסיסיים: א) מוסד מרכזי למתן אשראי לאגודות, ב) מציאת אשראי בריבית נוחה ולחקופה ארוכה..." (ראה שם 25).

כיצד התפתחה התנועה השיתופית ביהודה והשומרון מתחילת 1968? לכאורה לא חל שינוי רב לגבי ענפי הקואופרציה שהיו ידועים בסוף השלטון ההאשמי בגדה המערבית. אולם, השוני העיקרי התבטא בשניים: תוצאות מלחמת ששת הימים השפיעו בצורה מרחיקת לכת על התנועה וגרמו לשיתוק הפעולה בכמה ענפים - חלקית או מוחלטת, מצד שני חל שינוי מהותי במבנה הארגוני וגם זאת בעקבות השינוי הגיאוגרפי-פוליטי, שחל בגדה המערבית בעקבות ניתוקה מן הגדה המזרחית.

אנו נציג את התפתחות המצב לאור הנתונים הבאים:

- א) דו"ח רושם האגודות לשנת 1968.
- ב) שיחות החוקר עם האחראיים על התנועה במסד הישראלי.
- ג) דברי הקואופרצורים עצמם כפי שהובעו ב"סיפורן של אגודות".
- ד) מאמרים בעתונות.

נתחיל בהצגת התמונה כפי שהשתקפה במספרים המובאים בדו"ח הרושם הצ"ל. בשעה שדו"ח הרושם לגבי 1967 (ראה שם 23) מביא עדיין את הנתונים על האגודות כפי שהיו בסוף השלטון הירדני - ללא שינוי כל שהוא, ומדבר על 415 אגודות, הכוללות אגודות בתי הספר, הרי שבדו"ח השני⁽²⁶⁾ מופיעות 193 אגודות ועוד 164 בבתי הספר לפי הפירוט הבא:

(26) דו"ח הרושם, ירחון העבודה, ספטמבר 1969.

מצבת האגודות הייחופיות ביהודה והשומרון לסוף 1968

ס"ה	סונות	הסמל	מלאכה	בתי	העשית	בית	צדפים	צדפים	העשית	בית	החברה	היכון	סיכונ	סיכונ	קלאות	הסכונ	האשראי	האיזור
			בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי
			בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי	בתי
44	7	-	1	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1	1	3	1	28	חברון
11			1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	5	בית-לחם
27		1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	21	שכם
21			1	1												1	18	בנין
20		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	13	חול-כרם
18		1	1												1		12	מחוז ירושלים
39		1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	30	מחוז רמאללה
11			1												5	2	2	מחוז יריחו
193	7	2	5	6	1	1	1	1	1	1	9	6	2	4	10	9	129	

(2) דו"ח הרלוס, ירחון העבודה, ספטמבר 1969.

מה היו השינויים העיקריים שחלו במצב האגודות במשך 1968?

מרביתן של האגודות נותקו ממקור המימון שלהן הוא ה"איחוד", שמרכזו ברבת-עמון. במקום זה נמצא הון מניותיהן ב"איחוד", הרזרבות שלהן, וקורות שונות לשעת חירום, "קרן לימוד" ועוד. דבר זה לא רק השפיע קשות על ענפים כגון אשראי כפרי, חסרון ואשראי בעיר, ו"שכר עבודה". ענף השיווק נפגע בשל ניתוקו מיעדי היצוא שלו. כך, למשל, עסקה אגודת השיווק האיזורית בחלחול (ראה "סיפורן של אגודות") בשיווק תוצרת חקלאית בדרך האוויר לארצות המפרץ הפרסי, לעיראק ולסעודיה. במידה פחותה השפיעה תופעה זו על האגודות למלאכת יד, ייצור צדפים ותעשיות קלות אחרות.

גורם אחר היה, כפי שכבר הצבענו על כך לעיל, מיעוט הצוות שעמד לרשות הפעולה באיזור. אם בכל זאת עמד מספר החברים באגודות אלה לסוף 1968 על 45,000 איש, ומחזור האגודות הגיע ל-2,5 מליון לירה, הרי שיש לזקוף את זאת על חשבון שתי סיבות:

חיוניותה של הפעולה ורצון הפעילים להמשיך בפעולת האגודות ואף להרחיבה, כפי שזה מתברר מדבריהם ב"אגודות מספרות", ושנית לפעולת המחלקה שאותה מטכס הרושם באומרו "פעולותינו כללו בקורת חשבונות ומאזנים, מתן הדרכה והנהלת שיטות שיתופיות חדשיות, כולל עריכת ימי עיון לפעילים". (ראה שם 26)

הבה נסקור עתה את הקווים העיקריים לפיהם התנהלה הפעולה בענפים השונים:

ענפי הקואופרציה ביהודה והשומרון ב-1968

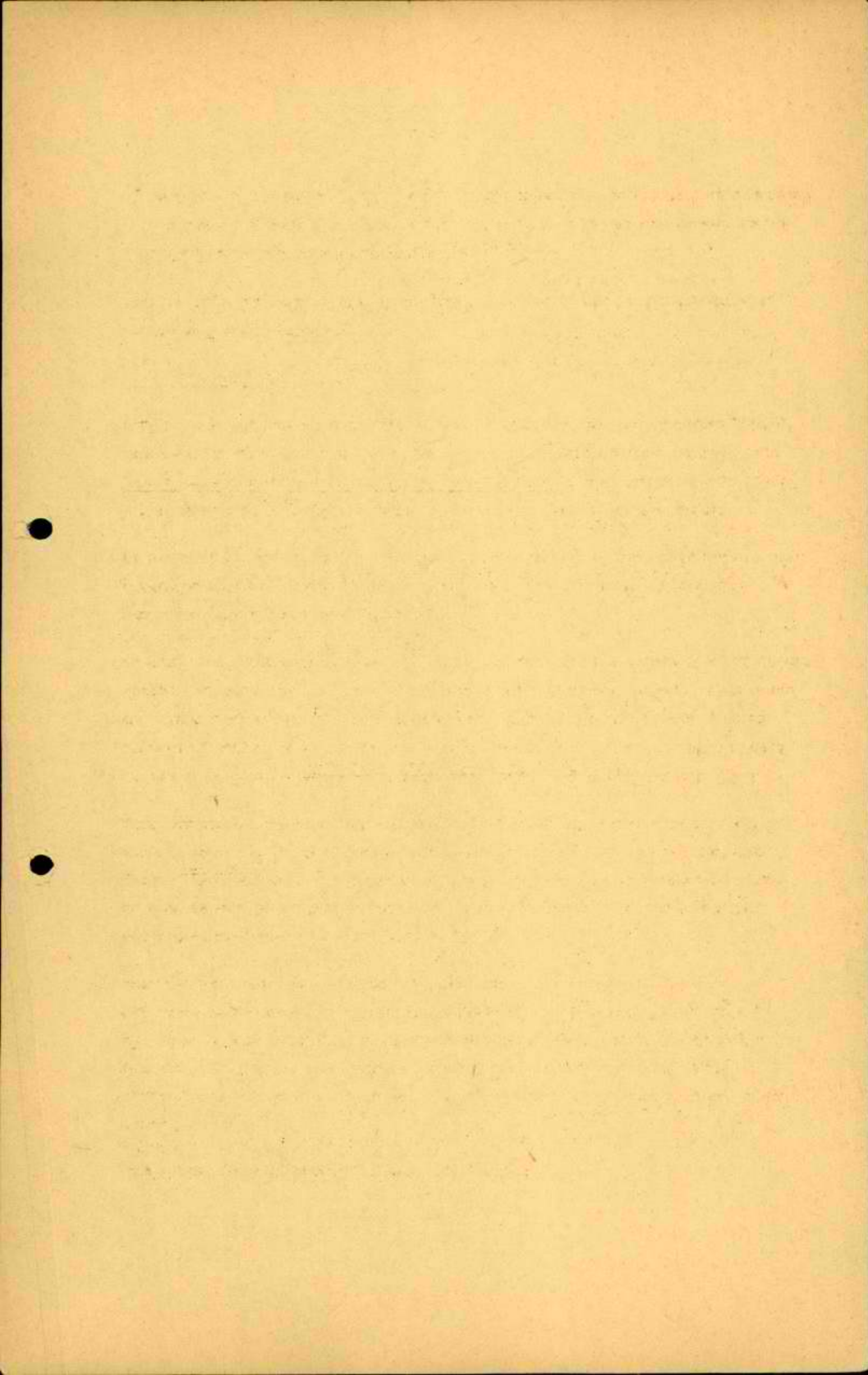
אגודות חקלאיות

(א) אשראי וחסכון כפרי

כבר הצבענו לעיל על שתי עובדות יסוד לגבי ענף זה. ראשית, ניתוקו ממקור המימון שלו ברבת-עמון והעדר מקור חדש במקומו. שנית, הצורך - עליו הצביע הרושם בדבריו ב"מציאת מקור אשראי חדש בתנאים נוחים ולתקופה ארוכת טווח". (ראה שם 22)

כפי שמסתבר מן הדו"ח בעל פה של הרושם, שמסרנו לעיל, (שם) נעשו על ידו עוד ב-1967, וגם לאחר מכן, מאמצים להתגבר על הקשיים הנובעים מהעדר מקור אשראי נוח לסוג אגודות אלה. מאמצים אלה לא העלו עד סוף 1968 תוצאות ממשיות, וזאת משני טעמים:

העדר קו ברור בממסד בקשר לעידוד ענף זה וטירובם של חברי האגודות - בפגישות עמם עליהן מסר הרושם - לפרוע חובותיהם ל"איחוד" לממשלה, בתנאי שזו תשלם לקרן חדשה סכום זהה לסכום פרעון החובות הנ"ל. (שם)

על אף עובדות אלה מציין הרושם בזו"ז ל-1968 כי "גם האגודות לאשראי מצליחות בפעולותיהן ובמיוחד האגודות שהוקמו אחר 1953. אגודות האשראי שנשארו מתקופת המנדאט אינן פעילות באותה מידה בה פעילות האגודות החדשות". (ראה שם 23)

על דרך פעולתה של אגודה מסוג זה ראה: "סיפורן של אגודות" בפרק זה, ותקנון פנימי של אגודת אשראי וחסכון (בנספחים).

(ב) אגודות בתי בד

בגדה המערבית יש כרמי זית המשתרעים על שטח של 450,000 דונם. מתוכם שייכים 70,000 דונם ל-1,200 חברים מאורגנים ב-6 אגודות. 4 אגודות מתוך אלה מאורגנות בארגון גג בשם: "איחוד האגודות השיחופיות לזיקוק שמן זית ושיווק התוצרת", וזאת בעין סינייה, בית ג' אלה, בידיא, ודייר קדים⁽¹³⁾. (על דרך הקמתו של "איחוד" זה ב-1966 ראה פרק קודם).

כל אגודה מקומית כזו רשאית להצטרף לארגון הגג בתנאי שחבריה הם בעלי מסעי זיתים וחושבים קבועים של כפריהם. עד עתה שילמה כל אגודה ל"איחוד" זה דמי חברות בסך 200 דינאר. על חשבון מניות היסוד בגובה של 1,000 דינאר.

מר בהגת עודה, מנהל ה"איחוד", מוסר⁽²⁷⁾ כי ארגונו מספק לאגודות החברות בו את כל הצרכים הטכניים, וכן מטפל בהדרכה, בשיווק ובמתן עזרה לעריכת מאזני האגודות. לארגון הגג שמורה גם הזכות להתערב ולפקח על הפעולה המקצועית של חברותיו. בהנהלת ה"איחוד" 6 חברים הנבחרים על ידי החברות - האגודות. יש לו גם בית מלאכה משלו המשמש את האגודות, מקום שם הוא מייצר כ-100 "סלסלים" ליום בזמן העונה, לטיפול דרישתם של בתי הבד למצרך זה. לאחר מלחמת ששת הימים, הוכנסו שינויים בפעולת "איחוד" זה. התקציב קוצץ לאור העובדה שחלק מלקוחותיו נשאר בגדה המזרחית. הטיפול השוטף במכונות ובהנהלת החשבונות הועבר לאגודות המקומיות עצמן. כך ניתן היה לחסוך בתקציב ארגון הגג בקרוב ל-600 דינאר לשנה. מר עודה מאשר כי ארגונו נעזר רבות בשלטונות הממשל ליבא חוטי "ליף" מהודו, לתעשית סלסלים, ובשיווק השמן לגדה המזרחית.

האגודה הגדולה ביותר בין 4 האגודות הנ"ל, היא בבידא - ונוסדה ב-1964. היא מונה 250 חברים מגדלי זיתים. הקסנה ביותר נמצאת בדייר קדים - 180 חבר. הוותיקה היא של דייר שרף, ונרשמה ב-1962. ערך המניה בענף זה הוא בגובה דינאר אחד, כל חבר חייב לרכוש לפחות 10 מניות. באופן ממוצע יש לחברים בענף זה 25-30 מניות לכל אחד. ה"איחוד" טרם חילק רווחים - למרות שהיו כאלה, וזאת בגלל הצורך לדאוג קודם כל לפרעון החובות.

והנה פרטים על פעולות ה"איחוד" בתקופה של 1967-69:

בשנתיים אלה המשיך ה"איחוד" בפעולותיו ואף הרחיבן. נציג ה"איחוד", יחד עם מנהל אגודת בית הבד של בית לחם (ראה סיפורה של אגודה), יצאו לאיטליה לרכישת מכונות חדשות לבית הבד השיתופי הנמצא בבית ג' אלה. בסתיו 1968 חתם מנהל ה"איחוד", מר בהגת עודה, ברבת-עמון, הסכם עם ה"ארגון השיתופי הירדני" החדש בדבר יצוא שמן זית (המופק ב-4 בתי בד של ה"איחוד" בגדה המערבית) למזרח הירדן.

גם ב-15.9.69 נחתם הסכם דומה ברבת-עמון. על החתום באו הפעם, מצד הירדנים: המנהל הכללי של ה"ארגון" וטגנו. בהסכם בן, 15 הסעיפים, נקבעו עקרונות העיסקה, טיב שלושת סוגי השמן, דרכי ומועדי ההספקה, שיעור העמלה (100 פילט על פח שמן) וגובה המקדמה, טך 5,000 דינאר. המשווקים הירדנים התחייבו לרכוש כל כמות שה"איחוד" יספק להם, ולשלם עבורה את המחיר אשר ה"איחוד" יקבע לפי שיקולו.

לאסיפה הכללית השנתית של ה"איחוד", שהתקיימה בכפר בידיא, ביום 14.6.69, נמסר דו"ח שנתי ומאזן לשנת 1968/69, ממנו התברר שהרווחים של אגודת גג זו הגיעו ל-188,772 דינאר. (18,870 ל"י) שוב הוחלט לא לחלק רווחים ל-4 האגודות החברות ב"איחוד", כי אם לחסוך את הכספים למען מימוש תוכניות פיתוח של הארגון ואשר כוללות: הקמת מפעל ליצור פחי שמן ריקים, ניצול מוצרי הלווי והפסולת של פעולות כיבוש זיתים וזיקוק השמן לתעשיית סבון וכיוצא באלה. (27)

ג) אגודות חקלאיות:

אלה אגודות לגידול עופות, השקאה, גידול דבורים ואספקת זרעים, אשר מרבית חבריהם נטשו את כפריהם - עם ספרי האגודה, המסמכים והכספים, ועזבו את הגדה המערבית בעקבות מלחמת יוני 1967. מכאן שמרבית האגודות במצב של קפאון. הפעילות ביניהן הנן לגידול דבורים במחוז שכם, ולגידול עופות באיזור יריחו, זו האחרונה, הוקמה בזמן השלטון הישראלי במחנה הפליטים עקבת ג' בר.

ד) אגודות שיווק:

שתי האגודות הקיימות הנן איזוריות - בחלחול ובקלקיליה. דו"ח הרווחים קובע כי הן "פעילות מאד". הראשונה מאגדת בתוכה 450 חברים - השניה 130 חברים. (ראה גם סיפורן של אגודות).

ה) שכר עבודה ושכר עידוד:

שני סוגים אלה הפסיקו כליל את פעילותם, במקרה הראשון בגלל העדר מקור למימון, ובמקרה השני בגלל העובדה כי מפעל פיתוח תעלת הע'ור המזרחית נמצא בגדה המזרחית.

(27) ראיון עם מר בהג'ת עודה, מנהל "איחוד" בתי הבד השיתופיים, ומר חמידי אל בכרי, במשרד הקואופרציה במזרח ירושלים.

ענף יצרנות ושרותים

(א) תחבורה

כבר עמדנו בפרק הדן על ענפי הקואופראציה במשטר ההאשמי בגדה המערבית על המניעים והגורמים, שהביאו ליצירת סוג שיתופי זה ביהודה והשומרון. ערב מלחמת ששת הימים התקיימו בשלושת המחוזות 9 אגודות לתחבורה. אגודות אלה המשיכו לפעול בקיץ 1967. והנה הפירוט:

- (1) אגודת דיירי עמאר: נוסדה ב-15.12.58 עם 58 חברים. לאגודה אוטובוס אחד, אשר משרת את הפליטים בדייר עמאר. הון המניות מגיע ל-10,040 ל"י. טווח הקו של אגודה זו, 20 ק"מ.
- (2) אגודת בית אכצא: נוסדה ב-1.11.59 עם 118 חברים. הון המניות מסתכם ב-30,670 ל"י. קו האגודה בין הכפר לירושלים משתרע על 13 ק"מ. (פרטים על פעולת אגודה זו ראה בפרק הקודם, בסעיף הדן על דרכי "ניהול אסיפות כלליות").
- (3) אגודת ענאתא: נרשמה ב-10.9.60 עם 120 חברים. הון המניות הנפרע מגיע לטך 18,970 ל"י. לאגודה שני אוטובוסים "המכסים" קו באורך של 9 ק"מ.
- (4) אגודת קטנה: נוסדה ב-22.12.62 עם 57 חברים. הון המניות הנפרע מגיע ל-69,470 ל"י. לאגודה שני אוטובוסים. אורך הקו 25 ק"מ.
- (5) אגודת חזמא: מספר החברים 249 חבר, והון המניות הנפרע 19,700 ל"י. המרחק בין הכפר לירושלים כ-10 ק"מ.
- (6) אגודת בית צפאפא: נרשמה ב-2.7.61 עם 92 חברים. הון המניית מגיע ל-25,070 ל"י. האגודה עובדת על קו בית לחם - בית צפאפא, מרחק של 6 ק"מ.
- (7) אגודת איחוד כפרי ערקוב: אגודה זו משרתת 4 כפרים באיזור בית לחם, ירושלים, ו"מכטה" קו באורך של 42 ק"מ. מספר החברים 89, והון המניות הנפרע מגיע ל-61,140 ל"י.
- (8) אגודת עבדיה: נוסדה ב-29.11.61 עם 103 חברים. ברשותה שני אוטובוסים. הון המניות הנפרע עולה לטך 29,780 ל"י, והרזרבות עמדו ב-31.3.66 על טך 12,000 ל"י.
- (9) אגודת אל פארעה: הוקמה ב-21.7.63 עם 84 חברים. לאגודה שני אוטובוסים הפועלים בין מחנה הפליטים לבין העיר שכם, מרחק של 15 ק"מ. הון המניות מגיע ל-41,570 ל"י. (28)

תיאור על פעולות אגודה אחת מסוג זה ימצא הקורא בפרק "אגודות מספרות".

על התפתחות הענף בשנים 1967/69 מספר מקור מוסמך: (29)

"כפי שידוע רשם רושם החברות הירדני מספר אגודות תחבורה בגדה המערבית ללא ביטול רשומן כאגודות. ערב מלחמת יוני 1967 הוא קיבל הוראה משר הסעד והעבודה, לבטל רישום זה (ראה פרק ענפי הקואופרציה בירדן - ענף התחבורה). המקור המשיך בדיווחו כי:

"בתחילת 1968 מסרתי לרושם האגודות את פני הדברים בענף זה וכיצד התגלגלו עד הלום. הסברתי כי ערב פרוץ מלחמת יוני 1967 ביקר מושל מחוז ירושלים בעצמו ב-7 האגודות שהעבירו את רישומן (לפי צוו ממנו) לרושם החברות והודיע להן שהחלטתו זו בטעות הייתה. הרושם דרש מאחד מעובדיו לפנות במכתב למשרד הרשוי ולדרוש שירשום את האגודות הנ"ל כאגודות שיתופיות חוקיות מבחינת הבעלות על האוטובוסים המורשים שלהן, ולא, כפי שעשה משרד זה בטעות, כאילו הבעלות ביד חברות פרטיות". (שם)

"מאז - מוסיף האיש - עברה כבר שנה וחצי אך לא התקבלה כל תשובה ממשרד הרשוי בנידון. דרישתי זו לשינוי הרישום במשרד הרשוי נובעת מן העובדה שגופים אלה לא פורקו מעולם והם עדיין רשומים כחוק כאגודות שיתופיות. מכאן שהם חייבים לפעול כאגודות עד שלא יוחלט אחרת על עתידן או על פירוקן". (שם)

אגודות מלאכת היד אגודות אלה המשיכו בפעולתן ואף שיווקו חלק מתוצרתן לישראל. גם הוקמה אגודה חדשה בענף זה, לאריגת בדים בחברון. ראה כמוכן "סיפורן של אגודות".

אגודות צרכנות ב-4 אגודות בענף זה מאוגדים 657 חברים. שתיים מהן קיימות בבתי-ספר הקלאיים אחת במחנה פליטים ושניה בכפר באיזור טול-כהס. כולן ממשיכות בפעילות הודות להקרבה של פעיליהן.

אגודות יצור חשמל: שתי האגודות מסוג זה המשיכו לפעול להלכה. ראה גם "סיפורן של אגודות".

ענף השיכון: בענף זה לא חל כל שינוי מאז 1967. ראה ענף שיכון בפרק הקודם.

אשראי וחסכון

אגודות חסכון בבתי ספר:

כבר הזכרנו כי מספר האגודות בענף זה, שפעלו בשנת 1967, הגיע ל-164. במצב זה לא חל שינוי מהותי גם ב-1968. וזנה חלוקת האגודות:

(29) ראיון עם מר בכרי במשרד הקואופרציה במזרח ירושלים.

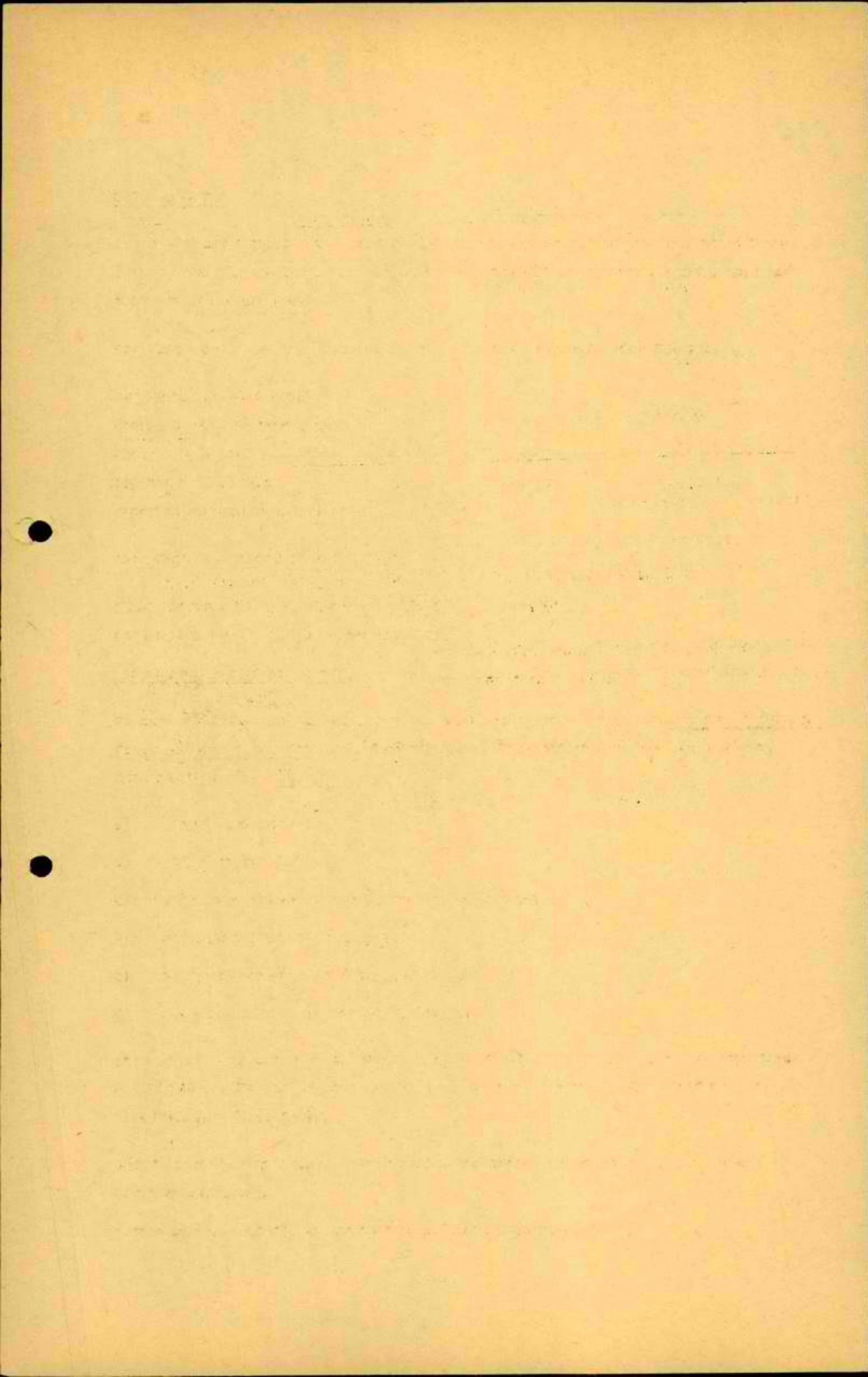
<u>המחוז</u>	<u>מספר האגודות</u>	<u>מספר החברים</u>	<u>טכוס החסכון</u>
(ירושלים (רמאללה (חברון	46	3,789	42,770 ל"י
ש כ ס	88	6,498	78,280 ל"י
(חברון (בית-לחם	64	3,780	50,000 ל"י
ס"ך	198	14,067	171,050 ל"י (סך הכל במשך כל החקופה)

(כאן יש לציין שאין תיאום בין המספרים האלה לבין אלה שנמסרו על ידי הרושם בדו"חו לשנת 1967). הרושם מציין כי "לאגודות אלה הצלחה רבה. מטרתן לחנך את התלמידים לחסכון מגיל צעיר. הם לומדים ניהול אגודה שיתופית". (ראה שם 26)

מקור מוסמך מוסיף על פרטים אלה את העובדה שפעולות החסכון של ענף זה הופסקו אחר מלחמת יוני 1967, וזאת בגלל העובדה שכל חסכוניות התלמידים נשארו קפואים ב"איחוד" ברבת עמון. (ראה שם 29).

אגודות חסכון בערים

אגודות אלה אינן פעילות בגלל אותן הסיבות שהזכרנו לגבי בתי הספר.

ביטוח בריאות

כבר הזכרנו בפרק הקודם כיצד הוקמה ב-1959 בעיירה בית צחור, ליד בית לחם, אגודה נדירה לביטוח בריאות עם 40 חברים. כל חבר משלם לאגודה זו 120 פילס לחודש, תמורתם הוא מקבל טיפול רפואי ותרופות חינם.

בסוף מרץ 1966 הגיע הון המניות ל-620 דינאר, והאקטיב של האגודה לסך 563 דינאר.

ההון בקופה היה 130 דינאר
וההון בבנקים - 31 דינאר.
הגרעון הנקי הסתכם ב-9 דינאר
וסך האקטיב 828 דינאר.
היתרה הנקיה הסתכמה ב-190 דינאר.

ואלה הנתונים האחרונים לשנת 1967/68:

מספר החברים - 40 איש. סכום היתרה 470 ל"י.
הגרעון הגיע ל-90 ל"י, והון הרזרבות ל-7,550 ל"י,
וסך האקטיב עמד על 8,010 ל"י.

על תפקידי האגודה ופעילותה אנו למדים מן התקנון הפנימי של האגודה. מטרת "האגודה השיתופית לביטוח בריאותי בבית צחור" היא "העלאת האנטוסיס הבריאותיים והחברתיים של חבריה על בסיס העקרון השיתופי ובעיקר:

- (1) טיפול רפואי לחברים
- (2) אספקת תרופות לחברים
- (3) עזרה כספית לחברים או בני משפחותיהם בשעת ניתוח
- (4) הגשת עזרה כספית לחברים בשעת דחק
- (5) חסכון הכספים הדרושים להקמת בית חולים מקומי
- (6) הקמת בית מרקחת מיוחד לאגודה". (סעיף 1)

כדי להתקבל כחבר באגודה חייב המועמד להיות "בריא מכל מחלה מדבקת או שאינה ניתנת לריפוי, או מחלת נפש". גיל המועמד חייב להיות פחות מ-60 שנה. הוא חייב לעבור בדיקה רפואית לפני ועדת קבלה". (סעיף 2).

החברות באגודה מתבטלת במקרה של אי תשלום המט החודשי במשך חודשיים, בזה אחר זה, למרות אזהרות בכתב.

לאגודה גם "חברי כבוד", אך אין הם רשאים להנות משרותיה. (סעיף ד).

האגודה מתקשר עם רופא או יותר לשם בדיקת החברים והטיפול בהם ובבני משפחותיהם. האגודה לא תשלם דמי נסיעה שהוצאו עבור ביקור רפואי של חברים, ולא עבור טיפול שיניים ורופאים מקצועיים, אלא תמורת דמי השתתפות מיוחדים ונוספים. (סעיף).

האגודה מתקשרת עם בית חולים לאשפוז חבריה. האגודה קובעת את גובה התשלום המקסימלי שהיא יכולה לשלם עבור אשפוז וניתוחים לכל חבר. האגודה לא תשלם לחברים, אשר קבלו טיפול חינם באחד מבתי החולים.

חבר שבמשך שנתיים שילם את מסיו רשאי, בשעת מחלה ממושכת, לקבל סעד כספי לתקופה עד ששה חודשים. ועדת ההנהלה של האגודה תקבע את גובה "דמי הלידה" המוענקים ליולדות, בתנאי שהן היו חברות באגודה במשך שנתיים ושלמו את כל מסיהן.

למרות האמור לעיל יכולה האסיפה הכללית להחליט על תקנון אשר מאפשר מתן פיצוי עבור רפוי שיניים, ביקור אצל רופא מקצועי, מתן תרופות לא חיוניות, שרות אחות בית, קבלת טיפול אצל רופא פסיכיאטר, צלומי רנטגן וכיוצא באלה. (סעיף ה').

אין לסיים את סקירת הענפים השיתופיים השונים ביהודה והשומרון לתקופה של 1968 מבלי לציין שבחלק מאגודות אלה, הנמנות עם ענפים שהמשיכו את פעילותן התקינה אחרי מלחמת ששת הימים, הסתמנה תמונה חיובית בהחלט, וזאת למרות התנאים המשתנים וקשיי ההסתגלות למצב החדש. (ראו: מאזנים מצורפים ל"סיפורן של אגודות").

סיפורן של אגודות ביהודה והשומרון

להלן אנו מביאים מספר "סיפורים" של אגודות שיתופיות ביהודה והשומרון. אגודה אגודה וענפה, כפי שפעיליהם הביעו את הדברים באוזנו בראיונות מיוחדים, תוך גלוי לב גמור הם מתארים את פעולות גופיהם השונים, על האור והצל והקשים בהם הם נתקלים. יש לקבוע שתי תופעות משותפות העוברות את ה"סיפורים" הללו כחוט השני: לא מצאנו אגודה אחת, לא רק מבין 7 האגודות שאת "סיפוריהן" אנו מביאים להלן, אלא מביין עשרות אגודות אחרות בהן ביקרנו, שלא היו לפעיליהן תוכניות להרחבה, לפעולות נוספות, לחידוש וזירוז נוסף של פעולות בעתיד. דבר זה מתברר למעלה מכל ספק מן "הסיפורים".

זאת ועוד: במידה והייתה בכלל פעילות כל שהיא באגודות, בעיקר בשטח היצור, המלאכה, עיבוד תוצרת חקלאית, תחבורה ושיווק, (כמובן לא בענפים כגון שיכון, אשראי כפרי וחסכון בבתי ספר - ענפים אשר נשארו קפואים מסיבות שהזכרנו לעיל) הרי שפעילות זו התבטאה ברוב המקרים ברוחים - לפעמים ניכרים ולפעמים זעירים - המראים על כריאות הענף וכדאיות משקית בטיפוחו לעתיד. זאת יראה הקורא מן המאזנים המצורפים ל"סיפוריה" של כל אגודה ואגודה, והמתיחסים לשנת הכספים 1968/69, היינו השנה השניה של שלטון ישראל בשטחים, גם כל מה שתמוך במונח זה.

ואלה האגודות:

- (א) אגודת אשראי כפרי
- (ב) אגודת תחבורה
- (ג) אגודה ליצור שמן זית
- (ד) אגודה למלאכת יד
- (ה) אגודת חסכון בבית ספר
- (ו) אגודת שיווק
- (ז) אגודה ליצור חשמל.

א. סיפורה של אגודת אשראי כפרית

האגודה השיתופית להלוואה וחסכון בדורא-קרע

(בהכנת הסקירה הזו נעזר החוקר במיוחד על ידי המדריך השיתופי, מר פארוק מוזפר, מן המחלקה לאגוד שיתופי במזרחי ירושלים).

האגודה נרשמה ב-8.11.61 בכפר של 600 תושבים באיזור ראם-אללה, מהם 100 צעירים ו-50 זקנים. באסיפה הכללית הראשונה, ב-6.12.61, בהשתתפות 17 חברים המיסדים, הוחלט:

(1) כל חבר נרשם לרכישת 10 מניות של דינאר אחד, במשך 10 שנים.

(2) המניה הראשונה נפרעת עם הצטרפות החבר - יתרון, כל שנה מניה נוספת.

(3) כן הוחלט כי תקרת ההלוואה שהאגודה תקבל מן ה"איחוד" לא תעלה על 2,500 דינאר.

(4) האגודה תשלם ל"איחוד" 5%, ותגבה מן החברים 8%.

עם הכנת המאזן הראשון (לתקופת 16 החודשים הראשונים) ב-31.3.63 הגיע מספר החברים ל-24. הון המניות הנפרע הגיע ל-47 דינאר. (תקנון פנימי - ראה פרק קודם).

האגודה השיגה מן ה"איחוד" 235 דינאר הלוואות עונתיות (לשנה אחת), ו-416 דינאר זרעים. כן החלה האגודה לחלק הלוואות של "שכר עבודה" בסכום של 2,000 דינאר, וזאת בהתאם להסכם בין האגודה ל"איחוד" מיום 4.10.62. הלוואות אלה חולקו ל-21 חברי האגודה ו-21 חקלאיים שלא חברים. מן הניכויים של ההלוואות מסוג זה העבירה האגודה ל"איחוד" סך 300 דינאר על חשבון רכישת מניות ב"איחוד". סך ערך מניות האגודה ל"איחוד" הגיע ל-350 דינאר. כן נמצאו ב"קופת החסכון" של האגודה 47 דינאר. המאזן הראה הפסד של דינאר ו-527 פילס, וזאת בגלל הוצאות השנה הראשונה בסך 38 דינאר. 8 חברים קבלו הלוואה מקסימלית של 100 דינאר כל אחד במסגרת "שכר עבודה". (טבלה על מצבה הכספי של האגודה ראה נספחים). נוסף על כך קיבלה האגודה במסגרת "שכר עבודה", ועל פי אישור מיוחד של שר העבודה, מיום 28.3.64, מענק של 200 דינאר לבניית בית, אשר יכיל את משרדיה. שר האוצר הסכים ב-14.1.64 לרשות חלקת קרקע של 1/5 דונם, שנתרמה על ידי משפחת מוסטפה, למטרה זו, על שם האגודה - למען מימוש המטרה.

באסיפה כללית מיוחדת, מיום 21.2.64, הוחלט: על כל חבר לנדב למטרת הבניה 300 מטר מעוקב אבני בניה. לאגודה היו גם פעולות בשטחים אחרים, מהן כדאי להזכיר:

(א) פעולות בשטח ההדרכה:

במועדים שונים התקיימו הצגות של סרטים על נושאים שיתופיים, שטופקו על ידי המדרשה השיתופית כגון: סרט "יד האלוהים עם הקבוצה" ו"כיצד להתארגן באגודה כפרית". בהסרטות

אלה השתתפו בממוצע 250 איש, בין גברים לבין נשים ונוער. כן סיפקה המדרשה לאגודה אוסף ספרים, חוברות ופרסומים שיתופיים.

האגודה הקימה ועדה בשם "ועדה ליישוב סכטוכים", אשר עסקה ביישוב סכטוכים בין חברים. בשעת ביקור באגודה לשם ראיון החברים הוסבר דבר פעילותה של הועדה ל"יישוב סכטוכים". ועדה זו הוקמה בקרע על פי החלטת האסיפה השנתית הכללית בשנת 1965. שלושה הם חבריה: בשנתיים של פעילותה יישבה הועדה, על ידי פעולת הסבר ושכנוע, עשרות סכטוכים פעומים ושישה מקרים של גניבות, העלבת תושב, סכטוכי קרקע, וריב על מקום מגורים או כיוצא באלה. רוב המקרים היו דוקא לא מקרב חברי האגודה אלא תושבים מקומיים שאינם חברים. בכל המקרים הסכימו שני הצדדים היריבים להביא את הענין לפני הועדה וזו הצליחה בכל המקרים לישוב את הדברים, בדרכי נעם ושכנוע. דבר זה התאפשר מאחר ו-600 תושבי הכפר חיים "כמשפחה אחת ללא הבדל בין החמולות לבין המשפחות בכל העינים העקרוניים הדורשים את טובת הכלל", כפי שהתבטא אחד מחברי הועדה לפני המראיין.

ב-22.7.66 החליטה האסיפה הכללית להקים מאפיה שיתופית כדי למלא את החסר בשטח זה בכפר. מנהל המח' לפיתוח שיתופי ברבת-עמון אישר עקרונית את התוכנית, אך תוך הסתייגות, ודרש שהמפעל החדש יפעל במסגרת מוגדרת - או על ידי הקמת אגודה נפרדת, או שינוי מיוחד בתקנון האגודה הפנימי. חברי המאפיה הגיעו ל-21 איש, אשר עם בני משפחותיהם מנו 160 נפש. כ-130 מבני הכפר - חוץ מן החברים - קבלו שרות מן המאפיה, כך ש"ך הנהגים הגיע ל-290 איש. הוחלט כי על כל פרט לשלם 60 פילס בחודש תמורת השרות. עם פתיחת המאפיה נסגרו 12 מאפיות פרימיטיביות, דבר שחסך לחברים 12 שקי זבל טבעי בחודש. כמות זו נוצלה לזיבול השדות.

ב-16.1.67 מסר המדריך השיתופי, מר פארוק מזופר, בדו"ח למחלקתו בירו לים, כי הכנסות המאפיה הגיעו ל-54 דינאר והוצאותיה ל-97 דינאר. הוא דרש יתר מסירות ומאמצים להרחבת חוג הצרכנים של המפעל.

על פי מקור בעל סמכה התנהלה פעולת הניכויים והריבית באגודה בתקופה האחרונה ביותר ערב מלחמת יוני 1967 כדלקמן:

15% מן ההלוואה נוכו במקור, מיד, והסכום העובר ל"איחוד" על חשבון מניות האגודה בו.
10% מן ההלוואה מנוכים על ידי ה"איחוד" ומועברים ל"חשבון סגור", על שם האגודה.
בחשבון זה הם מוחזקים במשך השע שנים. אחרי תקופה זו מוחזרים הכספים בחוספת ריבית לאגודה.

(ב) אגודת קטנה לתחבורה:

"סיפור" זה נפתח על ידי עבדול מהדי חמדאן, המזכיר, הסוקר את שלבי התארגנות של הגוף באומרו:

אגודתנו נרשמה כחוק אצל רושם האגודות השיתופיות הירדני בדצמבר 1962. הטיבות שהניעו את תושבי קטנה, אשר מספרם מגיע לכ-3,000 נפש, לקחת על עצמם את היוזמה להקמת אגודה שיתופית לתחבורה ציבורית הנן: "כפרנו מרוחק מעורקי תחבורה ראשיים. נכון שבכפרי הסביבה, 9 במספר, אשר מספר תושביהם עולה על 7,000 נפש, היו קיימות שתי חברות אוטובוסים פרטיות עוד לפני מועד התארגנותנו. אולם, חברות אלה ניצלו זכויותיהן, נהגיהן התייחסו בזלזול לנוסעים ולמטענם, ואלינו. כפר קטנה, השוכן בצד הדרך, מרחק של כ-3 ק"מ מכוייבה, לא הוליכו את שירותם". ... איש שיחנו, עבדול-מהדי חמדאן, חיאר לפנינו בצבעים קודרים את מצב רוחם של התושבים: "... לא תוכל לתאר לעצמך את הסבל שסבלנו מדי פעם, כאשר אחד מאתנו היה צריך להגיע העירה, או להוביל תוצרת גנו לשוק... ברור היה לנו, שללא התגייסות וקרבות רבים לא נוכל לשאת בעול של הקמת גוף, אשר יבטיח לנו אחת ולתמיד תחבורה סדירה מכפרנו אל ירושלים, וחזרה, מבלי להיות תלויים בחסדיהם של אחרים".

לא עברו ימים רבים ובתחילת שנת 1963 כבר הגיע מספר החברים ב"אגודה השיתופית לתחבורה בקטנה" ל-68 חברים, אשר אספו ביניהם הון מניות (דינאר אחד כל מניה) בסכום של 4,177 דינאר. היו חברים אשר רכשו בין 25 מניות לבין חמישית הון המניות הרשום. (ראוי כאן לציין כי קיים הבדל מהותי בין ענף קואופראטיבי זה בגדה המערבית לבין הענף המקביל בישראל. בראשון - בשטחים - חברי האגודה לאוטובוסים הנם הכפריים, התושבים, "צרכני הענף", בשעה שבארץ החברים הנם הנהגים המתפרנסים ממנו - לא קהל הנוסעים). מנהל האגודה, המתמסר לענייני המפעל, סקר את הסעיפים העיקריים במאזן הפעולות לשנה הראשונה של האגודה: ההכנסות הגיעו ל-2,784 דינאר, והרווח הנקי שנשאר בקופה ל-99 דינאר - סכום לא מבוטל בהחשב עם העובדה שהמדובר הוא, אחרי הכל, בגוף קטן, אשר זה עתה התחיל לצעוד את צעדיו הראשוניים. תוך שנתיים נוספות עלו הכנסות אגודת האוטובוסים השיתופית של קטנה בצורה כזאת, שניתן היה לרכוש אוטובוס שני, בהשקעה של 6,000 דינאר, ללא נטילת הלוואה מכל מקור שהוא. וכך עברו הימים בקטנה... אנשי הכפר נשמו לרווחה, מי אשר יש לו סידורים בירושלים, מי אשר חייב להסיע את תוצרתו החקלאית העירה, הפועלים היוצאים בבוקר לעבודה וחוזרים לפנות ערב, ומי אשר בניו לומדים בעיר הקרובה, ברמאללה, ... ולכולם ממתינים האוטובוסים של האגודה השיתופית המקומית ויחס הנהגים אליהם כאל בני משפחה. והנה הופיע מאזן האגודה לשנת הכספים 1966/67 והוכיח כי המפעל עולה ופורח. ההכנסות הסתכמו בסך 7,743 דינאר, הרווח הנקי הגיע עד 2,000 דינאר, הון המניות עלה ל-5,000 דינאר - תוצאות אשר איפשרו חלוקת רווחים ראשונית בין חברי האגודה, שמספרם כבר הגיע ל-70 גברים ונשים. אומדן שנעשה באותם הימים הוכיח, שמספר הנוסעים אשר האוטובוסים השיתופיים של קטנה הובילו במשך ארבעת שנות פעולה התקרבו ל-300,000 נוסע. איסמאעיל חאיק, אחד הצעירים המשכילים סיפר, כי הוא ובן-דודו הנם בוגרי מרכז ההכשרה

המקצועית ובית-המדרש למורים כפריים בקלנדיה, מקום שם למדו בין היתר את יסודות הקואופראציה. עם שובם לכפר הסבירו לתושבים את חשיבותה של התנועה השיתופית וכיצד ניתן באמצעותה להקים מפעלים ציבוריים לסובת האזרחים כולם.

מלחמת ששת הימים פסחה על קטנה. ולמרות זה קמו כשליש מן התושבים ונשאו את רגליהם לגדה המזרחית, כדי להצטרף לבני משפחותיהם שם. ששת החודשים האחרונים של 1967, החודשים שבאו בעקבות מלחמת יוני, היוו את התקופה הקשה ביותר אשר עברה על האגודה השיתופית לתחבורה בקטנה, מאז הקמתה. איטמאעיל חאיק מספר: "בחודשיים-שלושה הראשונים אחר המלחמה היתה כל תנועת התחבורה הציבורית בגדה משותקת לחלוטין. לאוטובוסים לא היו רשיונות חדשים, לא היו לנו פוליסות לביטוח, מאחר שבתקופה הירדנית לא היה ביטוח רכב חובה ואפשר היה "להסתדר" על ידי הוצאת "ערבות" כל שהיא. מחיר חלקי החילוף והצמיגים עלו מעלה מעלה, וכך קרה שרק כעבור 3 חודשים לערך, התחילה התנועה להתחדש. אך קשיים חדשים נערכו לפני אנשי קטנה השיתופיים: מיסים ורשיונות שונים, לא רק מטעם משרדי הרישוי וגופים אחרים, הקשורים במפקדת הגדה המערבית - אלא גם בתחומי ירושלים נדרשו לשלם אגרות ולהוציא רשיונות בשל העובדה שמכונותיהם חונות בתחנת האוטובוסים העירונית, במזרחה של העיר. שינוי אחר: כל תנועת הזרימה של פועלים מקומיים השתנתה מן הקצה אל הקצה. בשעה שבעבר היו רגילים פועלי קטנה לנסוע מדי בוקר לירושלים ולחזור לפנות ערב, הרי שבמסיבות החדשות העדיפו פועלים אלה לעשות ברגל את כברת הדרך הקצרה במעלה ההר מן הכפר אל כביש אבו-גוש, ומשם לנסוע במכוניות "אגד" למקומות עבודה בפנים מדינת ישראל.

"ולמרות הכל" מספר החבר נסר עבד חמודה, אחד משלושת נהגי האגודה, "מאז 1968 החלו גלגלי האוטובוסים השיתופיים של קטנה שוב לשוב בקצב ניכר, אף כי תנועת הנוסעים טרם חזרה לקדמותה במלואה. האגודה מקיימת 8 נסיעות מדי יום בין הכפר וכפרי הסביבה שעל אס הדרך, לבין ירושלים, וזאת בין השעות 5/2 בבוקר לבין 6 בערב! האיש הסביר את הקושי בקביעת לוח נסיעות סופי: "הדבר תלוי ב"שעות השפל והשיא" ובהתחרות הקשה בה חייבים נהגי האגודה לעמוד מפני השתוללותם של עמיתיהם, נהגי החברות הפרטיות בכפרי הסביבה, אשר "חוטפים" את הנוסעים על אס הדרך, ולא מעטים המקרים בהם גם מסיעים קבוצות שלמות "בעלי ייחוס" למוכתאר פלוני או אלמוני, חינם אין כסף". נוסף על שלושת הנהגים מעסיקה האגודה מבקר כרטיסים ושני עוזרי נהג, אשר תפקידם העיקרי לעזור לנוסעים בהעלאת חפציהם וסידור ארגוני התוצרת החקלאית המובלת לשוק בירושלים על גג האוטובוס.

לאגודת קטנה לתחבורה שיתופית גם "שירות לילה" המחבטא בכך שאחד משלושת הנהגים מקיים "תורנות", מדי לילה. והיה אם חלה אחד הכפריים, או אשה כרעה ללדת, מתניע הנהג התורן את האוטובוס ומוביל את החולה לבית החולים העירוני, בתשלום קבוע מראש של סך 20 לירה, ובמקרים סוציאליים אף פחות מכך.

לקואופראטורים בקטנה מספר בעיות, אך הם חדורי רוח אופטימית לגבי האפשרות לפתרון בצורה חיובית בעתיד. על אלה מספר המזכיר מר חמדאן: "ראשית - הכביש בין כובייבה

לבין קטנה, מרחק של 3 ק"מ, טעון חיקון בורות. האגודה החליטה לדרוש ממע"ץ לבצע חיקון זה, אך אם יהיה הכרח בכך, "הרי שגם חברי האגודה עצמם יהיו מוכנים להחליץ ולתרום מכספם הפרטי. למען ביצוע המשימה". האגודה החליטה להגיש בקשה לרכישת אוטובוס שלישי, כדי להרחיב את פעולותיה ולהגביר את תדירות נסיעותיה, לשיפור השירות לתושבי הכפר והסביבה. בדרך זו, כך סבורים אנשי האגודה, אפשר יהיה להתגבר על ירידת מספר הנוסעים במסיבות החדשות כיום, להעלות את שיעור ההכנסה בכ-15%, ולחזור למצב של חלוקת רווחים, ולו מועטת וסמלית, אך חשובה לגבי מעמד האגודה בקרב התושבים.

(ג) אגודת בית בד שיתופי

"האגודה השיתופית לזיקוק שמן-זית ושיווקו באזור בית-לחם" מרכזה הוא בעיירה הנוצרית הקטנה בית-ג' אלה. אגודה זו הוקמה ב-1965, ובה 475 חבר. האגודה משרתת גם כאלפיים מגדלי-זיתים פרטיים, שאינם חברים בה, אך הם תושבי הכפרים באזור הדרומי, המשתרע עד הרי חברון.

מזכיר האגודה, טאבא אל ערג'ה, צעיר בעל השכלה אקדמאית במקצוע הכימיה התעשייתית, העובד גם במעבדת המפעל (בבדיקת שיעור החומציות בשמן) סיפר, כי המאזן לשנת 1966, הסתכם ב-28,463 דינאר, מזה כ-80% ערך הקרקע, שעליה הוקם המפעל, ושווי הבניין של בית-הזיקוק והמכונות. הון המניות המשולם הגיע בסוף 1967 ל-9,331 דינאר. הועד המנהל של האגודה, מונה 12 חברים. יושב-ראש האגודה, ג'ודת אל ערג'ה, סיפר לנו, כי כל פעילי האגודה עובדים בהתנדבות וממלאים את תפקידיהם כראוי. לאגודה שני פקידים קבועים, וצוות של 52 איש, העובדים במשך העונה, כאמור כחודשיים וחצי, בכללם מנהל המפעל, סלים ג'ראד, כ-16 פועלים מקצועיים להפעלת המיכון החדיש, ויתרם פועלים, רואי חשבונות ועוד. בעונה עובד המפעל ב-4 משמרות.

כיצד למדו אנשי בית ג' אלה להפעיל ציוד חדש זה לזיקוק שמן-זית? על כך משיב איש שיחנו, כי הם שלחו אחד מאנשיהם לעין-טיניה, האגודה הוותיקה יותר, כדי לעמוד מקרוב על שיטת העבודה במפעל זה. לאחר מכן יצא מנהל ה"איחוד", אגודת הגג לענף זה, בהג'ת עוודה, יחד עם אחד מחברי המפעל, לאיטליה לבחור את המכונות המתאימות. שוב שלחו אנשי ה"שיתוף" בבית-ג' אלה את אחד מאנשיהם אל בית החרושת האיטלקי, כדי ללמוד במקום את הרכבת המכונות, הפעלתן ותיקונן. הציוד מורכב משתי יחידות-זיקוק אוטומטיות הכוללות: מרסק וסוחר גלעינים, מכבשים, מכונת-רחיצה, מערבול, יחידת רחיצה לסלסלים ושלוש מיפרדות (צנטריפוגות). ערך הציוד, שכולו חשמלי ואוטומטי, מגיע ל-15,000 דינאר. חברי הנהלת האגודה מסרו, כי לעומת העונה הגרועה אשתקד, כאשר לכל כמות השמן לא עלתה על 50 טונה, הרי ב-1968 הגיעה הכמות שעובדה ע"י המפעל השיתופי הזה ל-1,000 טונות זיתים ירוקים, אשר נתנו 250 טונות שמן. מכמות זו שייכים לחברי האגודה עצמם 600 טונות והיתרה שייכת ל-2,000 מגדלי-זיתים בודדים, שאינם חברי האגודה.

ומה בדבר שיעור העמלה הנגבית ע"י האגודה תמורת שירותיה? כאן יש להבדיל, מציין ערג'ה, בין מספר שירותים שהאגודה מעניקה. תמורת הזיקוק בלבד גובה האגודה בין 8%-10% (בהתאם לכמויות) מן החברים. נוסף על כך נגבית עמלה בעד הפטולת, הג'יפת, כפי שהיא מכונה בערבית, המשמשת כחומר-תבערה, וזאת, בשיעור של רבע כמות הפטולת כדמי-עמלה מחברים, ומחציתה מלא-חבויים. ערכה של פטולת זו בשוק הוא כיום כ-3 דינאר לטונה, וחומר זה נמכר בעיקר למאפיות. ראוי לציין גם, כי האגודה מובילה על חשבונה את הזיתים הירוקים מן הכרמים, הן של חברים והן של לא-חברים, אל בית הבד. ואת התוצרת הגמורה, פחי השמן, חזרה אל בית המגדל. כל השיווק שאינו מיועד לכימוי התצרוכת העצמית של החברים מתנהל על ידי אגודת הגג.

מה הן הבעיות העיקריות, העומדות כיום לפני אגודה שיתופית מסוג זה של "בית בד שיתופי" בעיירת בית-ג' אלה? אערג' ציין לפנינו מספר נקודות חשובות: קודם כל עוד חייב ענף זה לעמוד בהתחרות עם בתי-הבד הפרימיטיביים המפוזרים במספר כפרים באיזור הגדה. בעלי בתי בד אלה גובים דמי-עמלה נמוכים יותר. מצד שני ברור, שתהליך הזיקוק על ידי המיכון החדש יעיל בהרבה וכמות התוצרת המופקת עולה על זו המיוצרת בדרך פרימיטיבית. בעיה שניה היא קוצר הזמן המוקצב לקטיף הזיתים, בדרך כלל רק שבועיים עד שלושה. דבר זה גורם ללחץ המגדלים על בית הבד, כיוון שכל אחד רוצה לזרז בין הראשונים בתור לזיקוק הזיתים שלו, בעודם טריים מן העץ. עתה דנים חברי האגודה בהכנסת שינויים לתקנון הפנימי שלהם, שיתבטא בעריכת לוח-זמנים מראש, שכל חברי האגודה והלקוחות שלהם יהיו חייבים לשמור עליו, ובהתאם למועדים שייקבעו יביאו את תוצרתם לזיקוק.

מה העזרה שאנשי השיתוף מבית-ג' אלה קיבלו משלטונות ישראל? על כך השיב סאבא אל ערג'ה, כי הודות להתערבות שלטונות הממשל הצבאי נפתרה בעיית התחבורה והרשיונות להובלת השמן והזיתים דרך מעברי הביקורת של המכס, סודר עניין שיווק התוצרת הגמורה לגדה המזרחית וכן הקפידו התושבים המגדלים, לפי צו המושל הצבאי, על מועדי הקטיף שהוכרז עליהם מראש. לגבי התוכניות לעתיד, מוטר יושב-ראש האגודה, כי בית הבד השיתופי כבר שלח דוגמות של פסולת למעבדה הכימית של "מכון וייצמן", כדי לקבל הדרכה ממקור מדעי מוסמך ביותר בדבר אפשרויות הניצול של חומר זה בשביל תעשיות-לוואי שונות. כן רוצים חברי האגודה להרחיב את עזרתם, הן לחברים והן למגדלי הזיתים הבודדים, ע"י הקמת שירות לשמירת כרמי הזית, ריסוסם, עיבודם המיכני ומתן הדרכה מקצועית.

אנשי השיתוף בבית-ג' אלה ישמחו מקרב לב לערוך ביקורי גומלין אצל הקואופראטורים הערביים במדינת ישראל. כטרם נפרדנו איש מרעהו אמר לי אערג': "נשמח ללמוד אחד מן השני ולארח אצלנו את אנשי השיתוף הערביים מישראל, או לסור אליהם כדי ללמוד משיטות עבודתם".

(ד) אגודה למלאכת יד

"האגודה השיתופית למלאכת-יד ברמאללה" היא הותיקה ביותר של אגודות מסוג זה בגדה המערבית.

סיפורן של הנשים השיתופיות ברמאללה מתחיל עוד ב-1954, כאשר העלמה מארי זערור היתה האחר אית על שטח הפיתוח הקהילתי במרכז סוכנות הסעד לפליטים הערביים בבירות, ואחדות מחברותיה, בנות המשפחות הנוצריות הטובות ברמאללה, גמרו אומר לעשות דבר מה למען אחיותיהן מן המשפחות העניות יותר. המטרה היתה כפולה: ראשית - לעזור לנשי ובנות העיירה ומחנות הפליטים אשר בסביבה להשיג הכנסה צדדית, תוך כדי עבודה, בשעות הפנאי, בעיקר בערבים, מעבודת כפיים בבתיהן. ושנית - שמירה על מטרת מקומית בת יובלות בשנים של עבודות ריקמה טיפוסיים לאזור זה.

כך התאגדו מספר נשים ועלמות מרמאללה ורשמו את אגודתן כחוק כאגודה שיתופית למלאכת-יד. הן היו אז 28 חברות, אשר כל אחת היתה חייבת, במרוצת מספר שנים, להפקיד בקופת האגודה את שווי מנייתה בסך דינאר אחד. העבודה החלה בשמחה ותוך הקוות גדולות, וזאת על אף העובדה שההון המייסד של קבוצה זו לא עלה על סך 4 דינאר, סכום אשר בקושי הספיק לרכישת מספר חתיכות בד אירי, ומספר גלגלי חוטי ד.מ.ס. המיוחדים לריקמה ציבעונית. אך המזל האיר לנשי רמאללה הקואופראטיביות פנים, וכבר בסוף שנת הכספים הראשונה הגיע סך המכירה ל-166 דינאר.

העלמה זערור סיפרה, שתוך זמן קצר, כתוצאה מההלהבות הבנות בראותן שאומנם תוצרתן, פרי עבודת כפיהן, שהכינו בבתיהן בשעות הפנויות מעבודת הבית, נמכר בשווקים, ואף הזמנות ראשונות הגיעו, עלתה התפוקה לממדים בלתי-משוערים. בסוף 1956 הגיע מספר החברות באגודה ל-64, וסך המכירות ל-238 דינאר, ומאז עלו סכומים אלה מעלה מעלה עד הגיעם ב-1961 ליותר מ-1,200 דינאר.

אלין מנצור, גזברית-הכבוד של האגודה, סיפרה שכמוה גם העלמה זערור ויתר המייסדות, ממלאות תפקידיהן בהתנדבות, לשאלתנו ענתה אלין מנצור, כי הנשים הרוקמות מרמאללה מעולם לא קיבלו עזרה כלשהיא מגוף רשמי, לא מיורדן, לא מעיריית רמאללה, ולא מממשלת ירדן. "כל אשר השגנו עד הלום היה בזיעת אפנו".

סוגי עבודתן רב-גוניים: החל בשמלה הכפרית ארוכת השרוול, המגיעה עד קרסולי הרגליים, והרקומה בחלקה הקדמי ובחלקה האחורי בחוטים אדומים על רקע שחור - תפארתה של כל כפרית לימי כלולותיה, ודרך מפיות השולחן, המפות הרקומות, כיסויי כרים וכלה בסינרי-מטבח ובובות למיניהן. הריקמה נעשית, לרוב, על בד אירי משובח ביותר, ובחוטים צבעוניים לפי שלל של דוגמאות, אשר לכל אחת מהן שט משלו כגון: "הבקבוק הכוחל", "הכוכב מביית-לחם", "המפתח של חברון", "הקמר", (הירח) וכיוצא בזה.

אלין מנצור מספרת ששנת 1966 היתה אחת השנים הטובות ביותר, כאשר בקופת הקואופראטיב של נשי רמאללה הצטבר סכום של 1,600 דינאר, וזאת אזור שחולקו מאות דינארים כהחזרת רווחים בין העובדות.

נשיאת האגודה, "סית מארי", מוסיפה כאן כי למעשה קשה לקרוא לתשלומים שהרוקמות מקבלות "שכר עבודה". זהו מעין דמי כיט, המהווים תוספת-מה להקציב המשפחתי, אך יש לקחת בחשבון, כמובן, את העובדה, שעבודה זו לא נעשית ברציפות, 8 שעות ביממה, כי אם חצי שעה או שעה ביום. מכאן שבדרך כלל כל רוקמת אינה מספיקה במשך חודש יותר מאשר חתיכת בד אחת או שתיים, הכנסתן מבוססת על-פי מספר הדוגמאות שהן מספיקות לרקום, בהתאם ללוח-מחירים מדוייק לכל דוגמה, שנקבע על ידי החברות הרוקמות בעצמן בהתחשב עם הזמן הדרוש להשלמת כל דוגמה. תשלומים אלה נעים בדרך כלל בין 1.5 - 2 דינאר לחודש. לזאת יש להוסיף את חלוקת הרווחים השנתית, אחר ניכוי כ-30 אחוז מן הרווח הגלובאלי להוצאות מינהליות, הפרשת 10 אחוז לקרן שמורה וכיוצא באלה. החזרת הרווחים נעה בדרך כלל בין 10-13 דינאר לשנה. "... אך קרה גם שנערה מאחד הכפרים בטביבה, ילידת הורים פליטים, הגיעה בהריצותה לרווח של 17 דינאר בשנה אחת." העלמה מארי מזכירה גם את החגיגה השנתית שחברות האגודה עורכות, בדרך כלל בליווי הצגת סרט, הרצאה וכיוצא באלה, לרגלי חלוקת הרווחים השנתיים. ומה בדבר מציאת שווקים אלטרנטיביים לארצות ערב, שנסגרו לפני תוצרת הריקמה של רמאללה? כאן מבקשת נשיאת האגודה לצטט אותה כאשר היא הביעה נכונותן של חברות האגודה למצוא את הדרך אל "משכית", וחברות ישראליות אחרות העוסקות בשיווק עבודות מלאכת-יד.

"... פנינו בבקשה לרושם האגודות השיתופית במשרד העבודה הישראלי, לעזור לנו בקשירת קשר עם רות דייך ואנשי "משכית" למען יספלו בשיווק תוצרתנו בארץ ובחוץ-לארץ. כן היינו רוצות לבוא במגע עם משרד התיירות, על מנת שיכניסו את שם אגודתנו לתוך מדריכי התיירות, ובשעה שקבוצות מאורגנות של חיירים יעצרו בעיירה רמאללה, יספר להם המדריך על קיומנו, מוסד יחיד בסוגו באזור זה".

ה) אגודת חסכון בבית-ספר

"האגודה השיתופית לחסכון בבית הספר המלך ע' אזי, בכפר בידו" נרשמה ב-25.10.61, כאשר מנהל המוסד הגיש בקשה למח' לפיתוח שיתופי ברבת-עמון.

באגודה נרשמו 166 תלמידים, בני הכיתות 10-3. באסיפה הכללית הראשונה שהתקיימה ב-22.11.61 ישב ראש התלמיד אחמד טאלב עבדול עזיז, בן ה-16 שנה. האסיפה אישרה את התקנון הפנימי והחליטה להטיל דמי כניסה בסך 20 פילס על כל חבר. כן החליטה האסיפה כי המינימום של חסכון חודשי שכל חבר צריך לשאת בו הוא 50 פילס. נבחרה ועדת הנהלה בת 9 חברים. באותו יום התקיימה האסיפה הראשונה של ועדת ההנהלה, אשר בחרה במזכיר (בן 14) ובגזבר (בן 15) ושלושה חברים בעלי זכות חתימה.

מה היו מטרותיה של אגודה זו? על אודות זאת אנו למדים מן התקנון הפנימי שלה.

לאגודה בכפר בידו, דוגמת יתר האגודות לחסכון של בתי הספר, תקנון "אחיד", מודפס על ידי המחלקה לפיתוח שיתופי ברבת-עמון. 6 סעיפי התקנון קובעים בין היתר כי מטרת האגודה: "עידוד החסכון והעזרה ההדדית והסדרת התהליך של הפקדת חסכונות כל ימי הלימודים. כן מתכוון ענף זה לחנך את חבריו לערכי השיתוף ושיטותיו, כיצד לנצל חסכונות בדרכים מועילות והשימוש בהן במפעלים שיתופיים במסגרת בית הספר" (סעיף 2).

חבר חייב להיות תלמיד בית ספר ע"ש המלך ע' אזי בכפר בידו, חברותו נפסקת עם עזיבתו את בית הספר. (סעיף 3).

הון האגודה מורכב מחסכונות התלמידים, הון רזרבה, ודמי כניסה (30 פילס). (סעיף 4). כל חבר מקבל פנקס חוסך וישלם לאגודה מינימום של 50 פילס בחודש. אין למשוך כל סכום מכספים אלה לפני עזיבת התלמיד את המוסד או במצבים יוצאים מן הכלל, עליהם מחליט הנהלת האגודה (שם).

האסיפה הכללית של האגודה מתקיימת מידי תחילת שנת הלימודים. לאגודה מוסדות והם: ועדת הנהלה, וועדת ביקורת. (סעיף 5).

הערה:

למרות האמור לעיל עסקו אגודות אלה גם באיסוף כספים למטרות שאינן כלולות בתקנון זה כגון למען מלחמת אלג'יריה ומטרות פוליטיות אחרות, כפי שנראה להלן.

חודש הפעולה הראשון של האגודה הסתיים בדצמבר 1961, כאשר סך החסכונות הגיע ל-19,925 דינאר.

בתום שנת הלימודים של 1962 עזבו 10 תלמידים את המוסד. בסך חגיגי התקיימה החזרת חסכונותיהם בסך 7,555 דינאר.

המאזן הראשון של האגודה ל-30.6.62 הראה על סך חסכון של 94,750 דינאר.

בסוף השנה והיא התקיימה אסיפה כללית של הקואופראטורים הצעירים בבידו. בין החלטות האסיפה היתה אחת שקראה לחברים להרים תרומות "למאבק העם האלג'ירי על חרותו". כן הוחלט לערוך מפעל של "כסות חורף", והורכבה ועדה לאיסוף תרומות הן בכסף והן בבגדים. ב-10.7.63 הודיע ה"איחוד" ברבת-עמון כי האגודה בבידו נבחרה לתואר "האגודה הטובה ביותר בענף החסכון של בתי הספר".

על פעולותיה של האגודה מדווח מנהל בית הספר לשר החינוך, הסעד והעבודה (ב-15.5.64) לאמור: "תוך 3 שנים, מאז יסודה, עלה מספר החברים ל-327 - עליה בשיעור של 91%. במשך שנה אחת חסכו החברים 190 דינאר. אם ניקח בחשבון ששנת הלימודים בת 8 חודשים, אנו למדים כי החסכון הממוצע של חבר הגיע ל-614 פילס".

המנהל ממשיך בדו"חו לאמור: "במשך השנה קיימה ועדת ההנהלה 21 ישיבות והאסיפה הכללית 6 ישיבות".

פעולות החברים התבטאו כדלקמן:

- (1) פעמיים בחודש הוצא עתון קיר מצוייר בו "פינת הקואופראציה".
- (2) חולקו פרסים חודשיים ל"חוטף הטוב ביותר".
- (3) נעשה קישום רחב בכיתות.
- (4) מידי יום שלישי בבוקר נתן אחד התלמידים הרצאה קצרה על עקרונות השיתוף.
- (5) התלמידים אספו סך 35 דינאר ל"מטרות ועידת הפסגה הערבית".
- (6) נאספו כספים לעזרת 3 תלמידים עניים לתשלום דמי בחינות.
- (7) הוצג מחזה ונערכה חגיגה ל"יום הפעילות החברתית".
- (8) נערכה חגיגה ל"יום הידידות הבין לאומי".
- (9) האסיפה הכללית החליטה על עריכת "מבצע נקיון" בכפר בידו.
- (10) נערכו ביקורים באגודות שיתופיות בסביבה.
- (11) נערך טיול בן 4 ימים לעקבה.

בהמשך הזמן הקימה האגודה מספר קבוצות ספורט: לכדורגל, טניס שולחן וכדורסל. 2 חברים קיבלו פרס ראשון לטניס שולחן בין כל בתי הספר במחוז ירושלים. כעבור שנה, (17.4.65) דיווח המנהל כי היתה התלהבות גדולה בקרב חברי האגודה אחר הצגת סרט על הקואופראציה באנגליה. הסרט הוסבר כדבעי והתלמידים נתבקשו לכתוב חיבורים על הנושא.

כאן יש להזכיר כי עד 30.6.65 זיכה ה"איחוד" את האגודה בבירו בסך 35,685 דינאר ריבית על חסכונותיה. כסף זה מיועד היה לפעולות שונות וטיולים.

המאזן ל-30.6.65 הראה סך חסכונות שהגיעו ל-480,245 דינאר, ויחד עם רווח מצטבר הגיע הסכום ל-493,885 דינאר.

המאזן ל"שנת החסכון" האחרונה של האגודה אשר לאחריה - ובעקבות מלחמת ששת הימים - הופסקו פעולות החסכון בבידו, (ובכל יתר האגודות של ענף זה כפי שהוסבר בטעיף ענף אשראי וחסכון לעיל), נערך ליום 30.6.66 ומראה על כך שטך החסכונות הגיע ל-685 דינאר, ורווח האגודה עמד על 45 דינאר, סכום הכולל 10 דינאר רווח מצטבר.

ו) אגודה לשיווק ירקות

(המחצית הראשונה של "סיפור" זה ניתנה בפרק הקודם כפי שהופיע ב"צאות א-תעאווך").

הלחול, הכפר הגדול באיזור חברון, ועשרות כפרים סביב לו, נחשבים ל"מאגר" גידול הירקות. באיזור חברון נמצאות כ-50 אגודות חקלאיות המאגדות בתוכם אלפי חברים מגדלים. "האגודה השיתופית לשיווק תוצרת חקלאית באזור חברון" הוקמה בשנת 1962, והיא מאגדת בתוכה 450 חברים אשר כולם חייבים להיות חברים באגודות שיתופיות חקלאיות מקומיות המפוזרות במספר ניכר של כפרים באיזור. המספרים במאזן לתאריך ה-31.3.1967 הראו כי ההון העצמי הנפרע הגיע ל-2,817 דינאר וערך הרכוש ל-27,326 דינאר. סך הכל הלוואות לחברים הסתכמו ב-21,232 דינאר. המאזן הראה הפסד בשעור של 2,232 דינאר. סך הכל סכום המשכורות ששולמו לפקידי האגודה (מחוץ למשכורת המנהל) הגיע ל-1,578 דינאר, והרווח המסחרי הנקי הסתכם ב-1,429 דינאר.

לדברי מר איברהים מולחם, על כל חבר באגודה לרכוש עשר מניות בנות דינאר אחד, אשר את ערכן הוא חייב היה לפרוע תוך 5 שנים, היינו עד סוף שנת 1967. לדעת החברים הלך המצב באמת לכוון קיום סעיף זה בחוקת האגודה עד לאביב 1967, אך נראה כי מאורעות מלחמת ששת הימים, ההפסקה הארוכה שחלה בפעולת האגודה לרגל המצב הבלתי יציב, וחוסר אפשרות יצוא לתוצרתה -- גרמו לכך שלמרות העונה החקלאית הטובה, לא יוכלו מרבית החברים לפרוע את חובותיהם להון המניות, והדבר יידחה כנראה. מעניין לשמוע מפי מר מוחמד אחמד מישעל, איש העושה רושם של קואופראטור אמיתי, שכל נשמתו נתונה להצלחת המפעל אשר הוא בעצמו חבר פעיל בו, על הדרך בה עורכים בחירות באגודה איזורית כזו, אשר חבריה מפוזרים על פני עשרות כפרים במרחקים של עשרות ק"מ זה מזה. איש שיחתי אומר שלאחר הנסיון הם הגיעו למסקנה, שהדרך הטובה ביותר לבחור את עשרת חברי הנהלת האגודה היא בצורה של בחירות מחולקות במספר כפרים מרכזיים באיזור: 4 חברים נבחרים מחלחול ובנותיה, בשעה שששת ד' חרים נבחרים כל אחד מכפר מרכזי אחד באזור כולו. יו"ר ההנהלה, המזכיר ומר מישעל עצמו עובדים כחברי כבוד במשרותיהם ונעזרים ע"י שתי ועדות: ועדת ביקורת כספית וועדת המין. לאגודה 4 פקידים המקבלים משכורת, והכוללים את האחראי ועוזרו על סניף האגודה, למכירה ושיווק, הקיים בחברון גופו. בעבר היו לאגודה שתי מכוניות משא משלה, אך ההוצאות להחזקתן גברו והוחלט שבמידת הצורך, מוטב לשכור כלי רכב מדי פעם בפעם.

כאן התערב בשיחה מר מולחם וביקש להסב את תשומת לבנו לדברי הדפוס הרבים והמגוונים, כל אחד ואחד למטרתו המיוחדת בסוג זה של קואופראציה, אשר בהם משתמשת האגודה: הנה תקנון האגודה, ספרי החשבונות למיניהם, הכוללים פרטי פרטים על רישום משקל, סוג, טיב, כמות ומחיר התוצרת המגיעה והיוצאת, ספרי חשבונות מיוחדים לחברים, מהם שבועיים, וטיכומים חודשיים וכיוצא באלה, כך שכל חבר וחבר יכול בקלות להווכח על תנועת שיווקו הן היומית, השבועית, החודשית, ולמעשה אם מתעורר ספק לגבי איזו פעולה שהיא, שנעשתה אי-פעם בעבר, לפני שנים, הרי שב"מחברת החבר" אפשר על נקלה למצוא את הפרט המבוקש.

בסעיף 4 של התקנון הפנימי באגודה זו קראנו בין היתר... "חבר באגודה אשר התקשר עם גוף זה חייב למסור לו את כל תוצרתו החקלאית לשיווק. תוצרת זו תימכר בידיעת האגודה ולפי מיטב יכולתה בדרכים המיוחדות לה, והנראות לה להגיוניות ולמטיבות ביותר מבחינה רוחנית. במקרה שחבר מפר טעיף זה הרי שחל עליו קנס, ובמידה ויחזור וישנה הדבר, הוא יוצא מחברות באגודה".

"עונה" לפי מושגי אנשי הקואופרציה בחלחול היא התקופה של מאי-דצמבר מדי שנה בשנה. ב-1967 הגיע הערך הנקי של התוצרת המשווקת ללמעלה מ-31,000 ד', המחולקים כדלקמן:

75 אחוז (כ-950 טון) ענבים. (כאן יש לזכור כי ענבי ג'בל חליל מפורסמים בטיבם וגודלם).
20 אחוז עגבניות (בקירוב 200 טון), והשאר ירקות שונים, קישואים, מלפפונים ועוד. אגודת חלחול מקבלת מן החבר תמורת שירותיה בשיווק תוצרתו 5% דמי עמלה, אחוז שהוא נמוך מזה המקובל בענף זה של תיווך במכירת תוצרת חקלאית. החקלאים החברים מביאים את תוצרתם אל מרכז האגודה בחלחול או אל הסניף בחברון, משם היא נמכרת או למתווכים וסוחרים או משווקת ביזמת האגודה עצמה למקומות שונים, כיום ההסדר הוא שחלק ניכר מן התוצרת משווק בצורה הבאה: מכונית משא גדולה (12 טון בערך), משווקת מדי יום ביומו לחיל האספקה של צה"ל. דבר זה נתאפשר ע"י תיווכו של הממשל הצבאי. מכונית דומה עושה את דרכה מדי יום ביומו לרצועת עזה, ושלישית גדולה ממנה, עוברת את הירדן כגשר דאמיה ומובילה את מבחר תוצרת האגודה לשווקי רבת-עמון. אנשי האגודה מבקשים את עזרת משרד העבודה ושלטונות ישראל כדי לעזור להם, מעתה ולקראת עונת האביב הבא, במציאת שווקי יצוא חדשים ומספיקים לתוצרתם, ובעיקר, אם ניתן הדבר, לקושרם באמצעות משרד החקלאות עם ארגוני יצוא ישראלים כגון "תגובה אקספורט" ואחרים, כדי לשווק את תוצרתם, באמצעותם, לחו"ל. כן הם מציינים שאין כל צורך בתיווך השיווק בינם לבין צה"ל, והם תוהים על כך שצה"ל עומד על כך לקבל את תוצרתם רק באמצעות סוחר-מתווך ולא מן האגודה, במישורין. דבר זה מפחית כמובן, ממחיר התוצרת המשולם לאגודה וממנה לחבר. חברי האגודה מודים על כך שקשרו אותם עם מינור השחקנים בלטרון, בעלי היקב המפורסם, במגמה לשווק חלק מתוצרתם בענבי מאכל לשימוש היקב הזה. הם מבקשים עזרה מקבילה גם לגבי קשירתם ליקבי ראשון וזיכרון.

בעיה אחרת העומדת לפני האגודה כיום היא בעיית האשראי. עקרונית נראה הדבר כי שלטונות ישראל מוכנים להגיש לגוף זה הלוואה בתנאים נוחים, אך לגבי האגודה הזו, כך טוענים האחראיים מכל מקום, אין להעלות על הדעת כי שיעור הריבית של הלוואה זו יכול לעלות על 5% וזאת בגלל קשיי החברים לשלם סכום גדול יותר לאור מצבם אחר מלחמת ששת הימים, דבר אשר מאליו בוודאי יראה את אותותיו בגרעון נוסף במאזן.

מר מחמד מישעל סיפר על החלטה מעניינת, ואולי ראשונית מסוגה בשטח זה, הנוגעת להסדר פעולת האגודה בסניפה החברון. האגודה החליטה לאפשר לחקלאים, גם שאינם חברי האגודה, לשווק תוצרתם דרך סניף זה ולהנות משיעור העמלה הנמוך הנהוג בו. שאלתי את איש שיחי

לפשר הדבר, והוא הסביר את החלטת הנהלת הגוף במלים אלה: "למדנו כי אומנם דרך זו אינה מקובלת, אך מצד שני הרי ידוע החקלאי הערבי כחשדן, שאינו ממהר לקבל צורות שיווק חדישות, בלתי ידועות לו, ומכאן כאשר אנו מאפשרים לו את השימוש בשירות האגודה שלנו, הרינו מושכים אותו אלינו, הוא לומד את דרכי עבודתנו, נהנה משיעור העמלה הנמוך, רוכש באמצעותנו מכשירי עבודה, זרעים וזבלים, ולאט לאט הוא מתרגל לרעיון הקואופראציה, רואה שהענין אינו שד כל כך גדול ונכנס לשורותינו. ואומנם כבר כמה עשרות חקלאים באזור חברון, אשר לא היו חברים אצלנו, הצטרפו בדרך זו לשורותינו". מר מישעל מוסיף כי ענף ההדברה והמכשירים של אגודתו פועל בעיקר בימי החורף, כאשר האגודה יוצאת לרכוש זרעים, זבלים, חומרי הדברה ומכשירי עבודה כוללים מכונות יד לעיבוד. (מיכון גדול יותר אינו בא בחשבון בשטח שכולו הררי ובנוי על טרסות קטנות ומשופעות) מכירות ענף זה הגיעו בעונה ל-1,500 דינאר.

מצד שני מודה האיש כי בשטח ההדרכה הקואופראטיבית לא עשתה רבת-עמון דאי-בעיקר: ימי עיון, סרטים, ספרות ועוד, ואת אשר עשתה, עשתה בדרך כלל לאנשי המפתח בשעה שהקואופראטור הבודד, איש השורה, המגדל בכפרו, לא הגיעה אליו הסברה זו ולא נערכו עבורו, בכפרו, ימי הדגמה עיון וכיוצא באלה. דבר זה מוסבר לנו על ידי כך שלמרות מספר המדריכים והמפקחים הגבוה, ביחס למקובל בישראל, שפעלו בשטח זה באזור חברון (ובגדה בכלל) הרי שהמדריך השיתופי היה עמוס עבודה מעל לראש הן בבדיקת מאזנים, יעוץ והדרכה להנהלות האגודות, ולא התפנה לרדת די הצורך לשטח ולבוא במגע עם הקואופראטור, איש השורה.

(ז) אגודת עתיל ליצור חשמל

במחוז שכס שתי אגודות נדירות בעיטוקן, אגודות שיתופיות להפקת כוח חשמל ומכירתו לחברים, הוותיקה בשתי אגודות שיתופיות אלה היא האגודה של עצירה הצפונית, כפר המונה כ-5,000 תושבים, ואשר נוסדה בקיץ 1962, עם 246 חבר. כפר זה, הנהו חלוץ הקואופרציה באזור עוד מימי המנדאט, כאשר ב-1935 הוקמה בו אגודה שיתופית לחסכון ולהלוואה, ואגודה שניה לחסכון בקרב תלמידי בית הספר המקומי.

מחלוץ זה, בעצירה הצפונית, למדו אנשי עתיל¹⁴, כפר הנמצא על גבעה מול גח שבמשולש הישראלי המרכזי, מרחק כ-10 ק"מ צפונה מטול-כרם. אנשי עתיל, אשר מספרם מגיע ל-6,000 נפש, שמעו על הנסיון של שכניהם בעצירה, ביקשו את המדריך השיתופי של אזורם להילוות אליהם פעמים מספר בביקורים במפעל השיתופי הנדיר הזה וכך קרה הדבר, שבקיץ 1963 התאספו מספר כפריים בעתיל ודנו באפשרות של הקמת אגודה שיתופית ליצור חשמל ואספקתו. זיש יצאו החלוצים השיתופיים לעשות תעמולה לרעיונם בקרב אנשי הכפר, וכעבור שבועות מספר כבר נרשמה בשכס "האגודה השיתופית בעתיל לתאורה בחשמל, בע"מ".

כל חבר רכש מספר מניות בערך של דינאר אחד כל אחת (המינימום שנקבע בתקנון האגודה הנהו 10 מניות והמכסימום 50), ותוך חודשיים עלה מספר החברים ל-72 חבר, אשר קנו בפועל מניות בשיעור של 1,069 דינאר. מאז הלך וגאה יותר ויותר גל ההצטרפות לגוף החדש: ב-1964 הגיע מספר החברים כבר ל-500 בקירוב ומספר המניות הנפרעות ל-3614 דינאר, שנה לאחר מכן היו 600 חבר, אשר ברשותם מניות בסך 7,134 דינאר, וב-1967 הגיע המספר ל-612 חבר ורכוש המניות המשולט כולו ל-14,257 דינאר.

מזכיר האגודה, מר אחמד עלי א-טייד, אף הוא ממיסדי המפעל, סיפר כי מיד עם רישום האגודה כחוק התנדב אחד מבני הכפר, מהנדס חשמל צעיר במקצועו, להכין את כל התוכניות והתרשימים הטכניים בחינם. הוא קבע כי יהא צורך בהון של כ-16,000 דינאר לרכישת המנועים, המכשירים והקמת הרשת הראשית. לסכום זה נוספו עוד כ-5,000 דינאר מחיר הקרקע והבניין המאכסן את המפעל. כאשר הגיע סכום הכסף, אשר נאסף על ידי הכפריים ל-16,000 דינאר - בשעה שהיה דרוש לביצוע המפעל 21,000 דינאר - פנו אנשי עתיל למרכז ה"איחוד" השיתופי ברבת-עמון בבקשת עזרה. המרכז הסכים מיד להושיט עזרה, ופתח עבור האגודה חשבון באחד הבנקים בשכס. החודשים הבאים היו חודשי הכנה קדחתניים, מספר מר א-טייד. והנה הגיע היום הגורלי, ה-20 לחודש אוגוסט 1964, אשר עליו מספר מנהל החשבונות, רשיד מוסטפה אבו-סעדה: "אכן באותו ערב, כאשר הודלקו מנורות החשמל ב-250 בתים מבתי כפרינו... יצאנו ממש מחושך לאור...".

כיצד פועלת האגודה השיתופית לאספקת חשמל בעתיל? כל חבר מכין את ביתו לאישור החיבור מבחינה טכנית, כאשר הכל מוכן ומצוייד כהלכה. על החבר להתקין את המודד, ולשלם לאגודה מחיר הקרן של החוטים בהט היא משתמשת לחיבור ביתו אל רשת הקווים

המרכזית. עם חיבור הבית משלם החבר 2 דינארים פקדון ועבור זרם חשמל מחייבים אותו ב-30 אג' לקו"ש (המינימום הדרוש של 10 קו"ש). נוסף על כך, גובה האגודה סך 10 אג' לחודש עבור "קופת הירום", סעיף אשר בו, בטפרי האגודה, כבר נרשם סכום של 1,600 דינאר. זאת למרות העובדה שעם רכישת המכונות החדשות להפקת הכוח החשמלי המציאו בתי החרושת בחו"ל גם מלאי ניכר של חלקי חילוף, אשר לדעת מומחי האגודה, תספקנה למספר שנים. עבודת חברי ההנהלה בגוף השיתופי הנדיר הזה נעשית ברובה בהתנדבות, כולל עבודתו של מר אבו-סעדה, מנהל החשבונות. האגודה מעסיקה גובה בשכר, אשר בעצמו כותב את החשבונות לאור בדיקת המודדים, מגיש במקום לחבר את החשבון החודשי. מקבל את התשלום תמורת קבלה חוקית. כן מעסיקה האגודה טכנאי למנועי דיזל, העובד מידי לילה בשמירה ואחזקת המכונות.

בהעדר בתי מלאכה ומפעלים בעלי ציוד חשמלי בכפר, לעת עתה, אין האגודה מפעילה בשעה זו את מנועיה אלא בשעות הלילה. התפוקה, כך מטביר לנו הטכנאי במקום, מגיעה לסך 5,000 קו"ש לחודש לשימוש ביתי, מקררים, מכשירי רדיו וטלוויזיה, מכונות כביסה וכיוצא באלה.

כיצד קרה הדבר שהנה, כפר ערבי קטן, רחוק ממרכז עירוני, מוקף סביבה כפרית, התאגד בצורה כה יפה למען מימוש מפעל חיוני זה? כל אנשי שיחתנו היו תמימי דעים כי אכן סיבת הדבר נעוצה ברוח היפה המנשבת בין סמטאות כפרם.

... "מדורות שולטת אצלנו אווירה של העדפת אינטרס הציבור על עניינינו הפרטיים, ואף החמולתיים..." אמר מר מורשד עיסא אבו ע' אזי.

"האם אין בכפרכם משפחות יריבות וחמולות המתחרות על השלטון? " שאלנו. "יש ויש", היתה התשובה "אך תופעות אלה לעולם אינן עולות בחשיבותן על הצורך להיות יד אחת למען הציבור כולו", ... "ברגע שטוכת הכלל נגד עינינו - הננו משליכים כל חישוב אחר מאחר גבינו..."

והנה שתי הוכחות מוחשיות ביותר לרוח שיתופית זאת, המנשבת בחוצות עתיל: שאלתי את גובה האגודה מה הוא עושה כאשר החבר-הצרכן אינו משלם את חשבוננו? למרבה תדהמתי היתה תשובתו: "דבר זה לא קרה אצלנו אף פעם, במשך 4 שנות עבודתי. בשעת הגשת החשבון משלם בעל הבית, אם הוא איננו - אשתו, ואם לא - עד סוף החודש הכסף כולו בכיסו". זאת ועוד, באביב 1963 קראו אנשי עתיל לאמור: "די לנו ולבנינו לכתת רגליהם לבתי ספר עירוניים בהגיעם לגיל לימודים תיכוניים!" אמרו ועשו! תוך חודשים מספר אספו כספים בכפר ומבני משפחה העובדים בארצות ערב והקימו בית ספר תיכון מלא - תפארת לכפרם ולסביבתם.

אגודות שיתופיות שהוקמו בגדה המערבית בתקופה הישראלית

בתקופת השלטון הישראלי הוקמו בשנים קיץ 69-1967 שתי אגודות שיתופיות חדשות. אגודה יצרנית בחברון ואגודה חקלאית בעקבת ג' בר ליד יריחו.

(א) "אגודת פועלי הטקסטיל השיתופית במחוז חברון בע"מ"

אגודה זו נרשמה ב-9.11.1968. היא איגדה בתוכה 11 חברים מיסדים, כולם בעלי מקצוע בתעשיית האריג בחברון. הון המניות בזמן הרישום הגיע ל-11 דינאר כאשר ערך המניה נקבע לדינאר אחד. כעבור שנה עלה הון המניות הנפרע לסך 40 דינאר.

העבודה המעשית התחילה בתחילת 1969 אחרי שנרכשו נולי יד וציוד אחר ב-113 דינאר והוכשר מקום לבית מלאכה. החברים עובדים בקבלנות ומוצאים בממוצע 8 ל"י ליום עבודה. מנהל המכירות מקבל משכורת בסך 150 ל"י לחודש. מזכיר האגודה מסר כי עם הקמת האגודה נפגשו כמה מפעיליה עם מר י. כהן, מנהל המחלקה הערבית בועד הפועל, בביתו של אחד החברים. מר כהן, לדברי מקור זה (מר שעבאן חסן אל מדראן-בראיון ביום 11.2.70 במקום מושבה של האגודה בחברון, הבטיח מר כהן עזרה והלוואות מטעם ההסתדרות - אך הבטחה זו לא קוימה) קבלו 2 הלוואות בסך 20,000 ל"י.

בין חברי האגודה גם שלוש נשים - רעיותיהם של שלושה חברים העובדים בבתיהם בתפירה וגזרת המוצרים. המאזן הראשון לסוף 1970 הראה רוח נקי של למעלה מ-2,000 ל"י.

(ב) "האגודה השיתופית לגידול עופות במחנה עקבת ג' בר, (ליד יריחו) בע"מ"

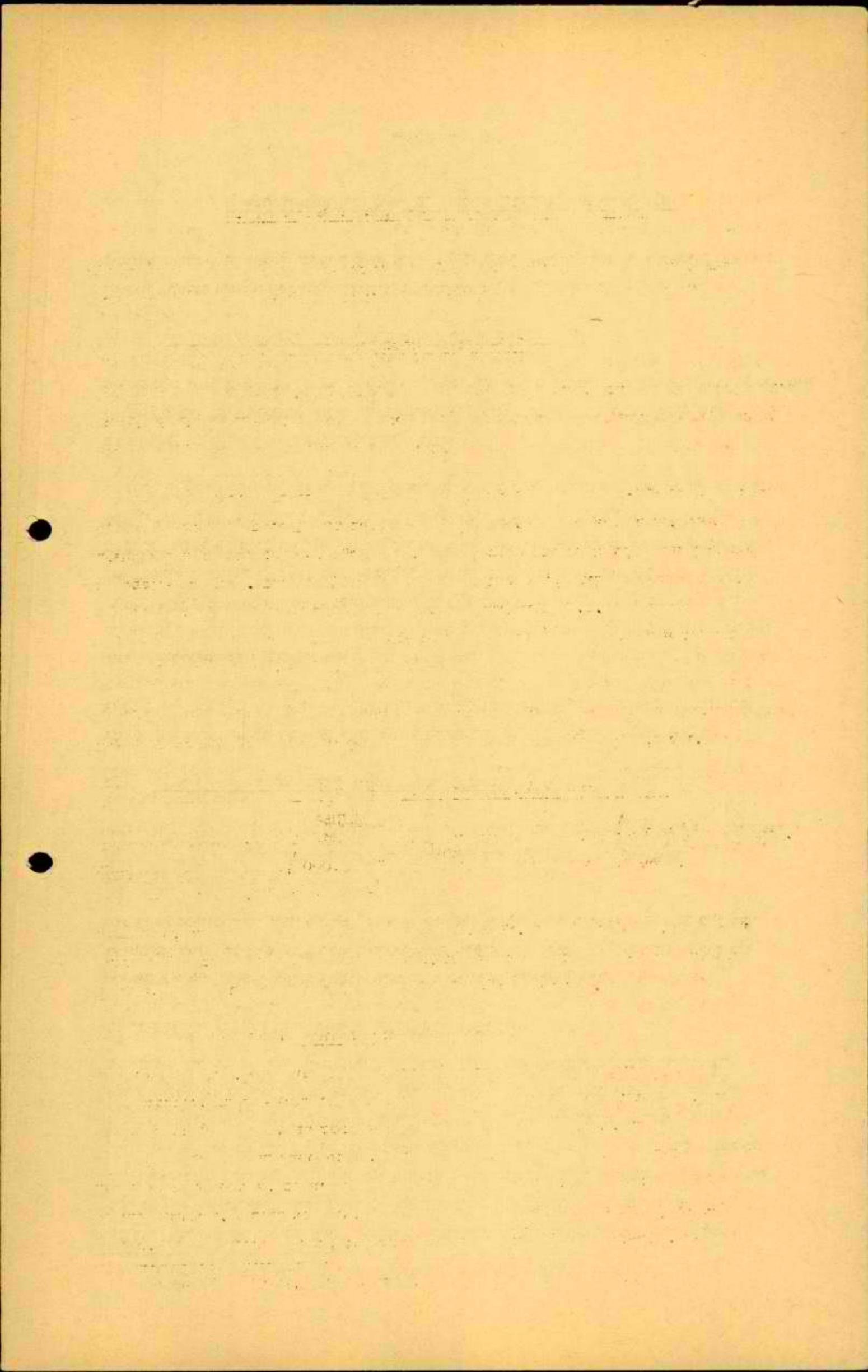
אגודה זו נוסדה ב-1.9.70 עם 10 חברים אשר רכשו מניות בסך 11,000 ל"י (של 50 ל"י המניה). כעבור שנה קבלו הלוואה בסך 12,000 ל"י אשר מחציתה כבר נפרעה עד סוף 1969. מאזן האגודה ליום 31.12.69 מראה כי:

הון האגודה, אחרי עזיבת 3 חברים, עמד על סך 8,800 ל"י. הרוח הנקי ל-5,440 ל"י. אתרי שהופרשו לרזרבות הרגילות, לרזרבות מיוחדות, ולקופת השתלמות נשאר רוח נקי של 3,000 ל"י אשר חולק בין החברים בשיעור של 375 ל"י לכל אחד.

האגודה מגדלת עופות לבשר ומשווקת אותם בגדה המערבית.

עם יציאתו של מר י. יקיר מונה קצין מטה חדש לעניני תעסוקה וקואופרציה ליד מפקדת הגדה המערבית. בראיון מיוחד עמו מסר פקיד זה כי (+) בתקופת כהונתו בתפקיד זה, בין נובמבר 1968 לקיץ 1969, יזם מספר פעולות בקרב האגודות השיתופיות. מהן: ימי עיון וטיורים לפעילים בתנועה במחוז חברון. בסיור כזה השתתפו כ-60 איש, אשר ביקרו במפעלים קואופראטיביים בישראל. כן אורגנו 10 קורסים להכשרה מקצועית בהם השתתפו כ-200 בנות מיהודה והשומרון. קורסים אלה אורגנו במגמה ברורה לעזור אחרי סיום הלימודים ל-2-3 קבוצות, של 20 צעירות כל אחת, להתארגן לאגודות שיתופיות לתפירה ולריקמה. האחד איים

(+) ראיון עם מר דוד וירי, קצין מטה לעניני קואופרציה ביהודה והשומרון.

היו משוכנעים כי לחוצרתן של אגודות אלה ימצא שוק נרחב בישראל. מדיניות זו היתה מבוססת על הנסיון החיובי שנרכש עם קבוצת צעירות ממזרח ירושלים, אשר, אחרי סיומן את הכשרתן המקצועית, התארגנו בצורת מתפרה שיתופית - "א-תאזור" - במזרח ירושלים. מצד שני מאשר מקור זה כי נסיונות הולכים וחוזרים לשכנע את מפקדת הגדה להקים קרן מיוחדת לעידוד הקואופרציה נכשלו.

"פעמים הגשנו הצעת תקציב בסך 50,000 ל"י להקמת גרעין של קרן כזו. פעם לשנת התקציב 1968/69, ופעם נוספת לשנת 1969/70. תקוותנו היתה כי ניתן יהיה לגבות מן האגודות חלק מחובותיהן ל"איחוד" הירדני, וכספים אלה ישמשו תוספת לקרן אותה תכננו. אך בשני המקרים דחתה מפקדת הממשל הצעות אלה בטענה כי קיימת למעשה קרן הלוואות לתעשייה, הנותנת הלוואות לסווח ארוך בריבית של 9%".

המקור מסכת את התרשמותו מן המצב, כפי שהיה בקיץ 1969, באומרו: "העיקרון חייב להיות רצון אנשי השיחוף בשטחים בקידום תנועתם והתפתחותה, אנו יכולים לעזור, לכוון, להדריך, וליעץ; ובמקרים של צורך בהשקעה לעזור בהשגת האשראי הדרוש מקרנות קיימות, בתנאי שההלוואות תהיינה מותאמות לצרכי ותנאי הקואופרציה".

והוא מוסיף: "בהתחלה לא הרגשתי נכונות כזו, מאוחר יותר הרגשתי תזווה בנידון. דוגמא לכך אפשר למצוא ברצון אנשי בית הבד השיתופי בבית ג' אלה להרחיב מפעלם. הגשנו להם סיוע לשיגור משלחת לאיטליה על מנת לרכוש ציוד נוסף. במידה ונהיה גמישים לגבי הצרכים המיוחדים של התנועה בכפר, ונדע לנצל את הסכומים העומדים לרשות החקלאות והיצרנות בגדה, נוכל לפתח ענפי קואופרציה רבים באיזור, בצורה כזו שיוכלו לשמש מקור תעסוקתי חשוב בתוך האיזור עצמו".

בקיץ 1969 החליטה ועדת המנכ"לים לענייני השטחים להקציב אשראי למפעלים קונסטרוקטיביים בשטחים, וזאת בריבית של 6%. (ירחון העבודה, אוגוסט, 1969).

בסעיף 19 של ההחלטה נאמר: "אושרה קרן הלוואות ליזמים ערביים מקומיים, אשר יהיו מעוניינים להקים מפעלים בשטחים או לחדש ציוד. יזמים אלה יכלו ללוות כספים מן הקרן בריבית של 6% ובהיקף של 50% מן ההשקעה הקבועה המתוכננת לתקופה של חמש שנים". מנוסח הסעיף ברור שהכוונה כאן לא למרבית האגודות השיתופיות, ולא להלוואות עונתיות חקלאיות!!

מכל מקום עד סתיו 1969 לא תורגמה החלטה עקרונית זו לשום שפה מעשית לגבי התנועה השיתופית ביהודה והשומרון, רגשם האגודות השיתופיות לא שמע עדיין על תוכנית מוגדרת להתאמתה לצרכים הספציפיים של האגודות.

סקר שדה נסיוני

במסגרת העבודה בגדה המערבית, ובחוס איסוף נתוני הרקע ונתונים אחרים, נערך סקר נסיוני בקרב 8 אגודות שיתופיות העוסקות בענפי קואופרציה שונים.

לשם הדגמת התארגנות שיתופית ביצור נבחרה "האגודה השיתופית לפועלי האריג במחוז חברון בע"מ". זוהי אגודה חדשה שנוסדה בסוף 1968. כל החברים עובדים בה בצוותא בבית מלאכה המצויד בנולי יד. מרבית החברים, שמספרם עומד כיום על 9, עבדו קודם לכן אצל מעבידים פרטיים.

הרוקמות מרמאללה מדגימות את מלאכת היד. ב"אגודה השיתופית למאכת יד ברמאללה" 76 חברות. אגודה זו נוסדה ב-1954 ומנוהלת מאז על ידי עלמה נכה, גב' מארי זערור. החברות רוקמות בבתיהן בשעת הפנאי.

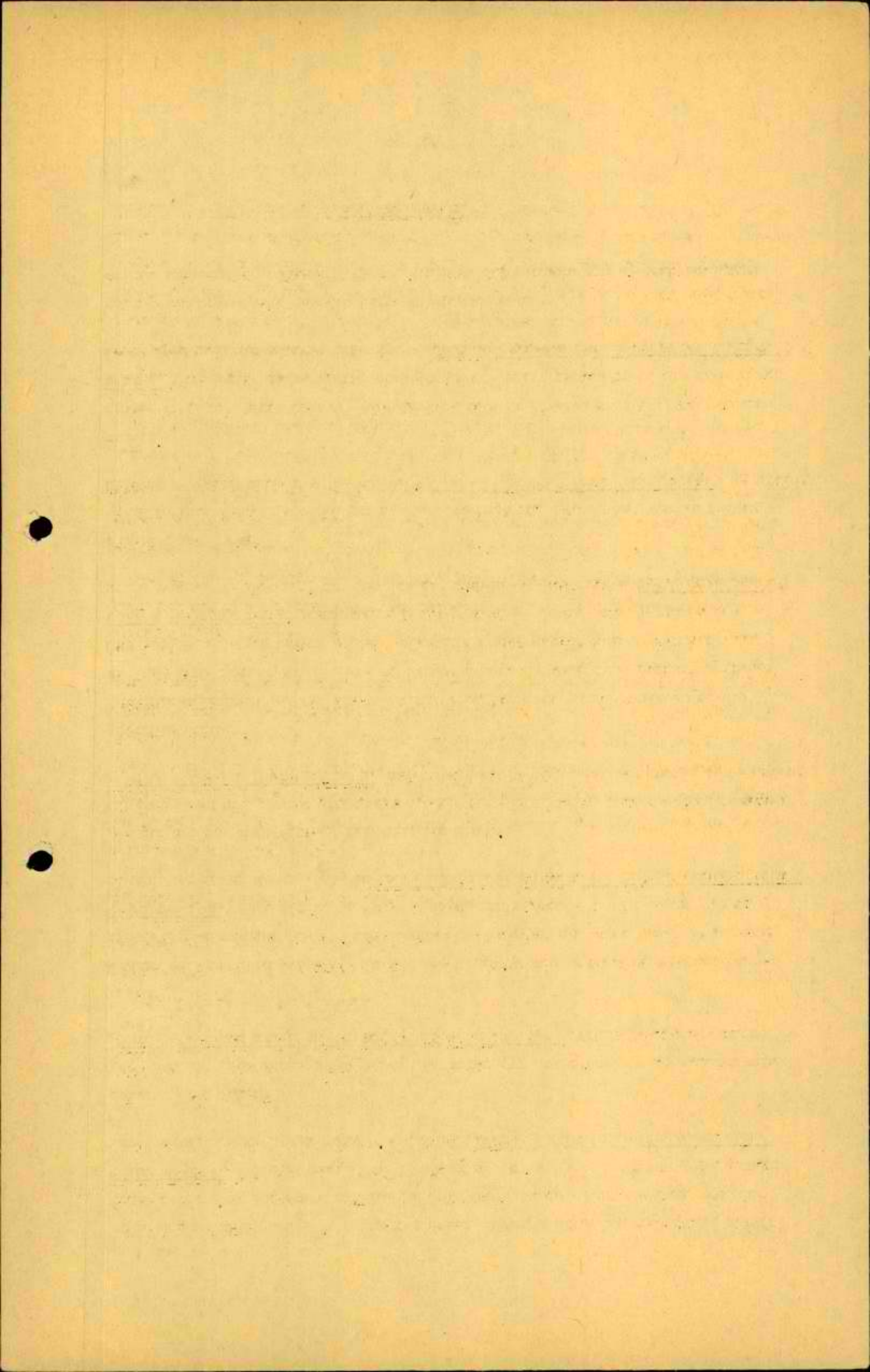
אגודה סיפוסית של תלמידים, כפי שהיו פעילות בתקופה הירדנית, היא זו ב"בית הספר ע"ש המלך ע'אזי בכפר בידו". בחדר המנהל (הל"ז לא ניהל את המוסד לפני 1967) רואינו 3 תלמידים, שהיו חברים באגודה שמספר חבריה הגיע ל-250 תלמיד. אחד מן המרואיינים היה עד 1967 גזבר האגודה, שני היה חבר מן השורה, שלישי היה פעיל באחת הועדות. התלמידים הצטרפו לאגודה כאשר היו עוד בכיתות הבינוניות של בית הספר העממי, וכיום הם בכיתות התיכוניות הגבוהות.

"האגודה השיתופית לתחבורה בקסנה" מדגימה את השיתוף בענף התחבורה. באגודה זו 45 חברים. בין המרואיינים חבר בהנהלת (בלי תפקיד מוגדר), נהג - חבר, חנווני ומורה. האגודה מפעילה 2 אוטובוסים בקו קסנה-כובייבה-בידו-ירושלים וחזרה.

להדגמת ענף עיבוד החוצרת החקלאית נבחרה "האגודה השיתופית ליצור שמן זית ושיווק תוצרתו במחוז בית לחם". מקום מושבה של אגודה זו בעיירה בית-ג'אלה - בה היא מקיימת בית בד מודרני המצויד במכונות חדישות. מספר החברים מגיע ל-500, מכל איזור בית לחם, והאגודה משרתת עוד כמספר כזה של מגדלי זיתים שאינם חברים. מרבית הפעילים הינם נוצרים מבית-ג'אלה.

"האגודה השיתופית לשיווק תוצרת חקלאית במחוז חברון בע"מ" נבחרה להדגים את הגעשה בענף השיווק. מקום האגודה בכפר חלחול והיא מאגדת 345 חברים. כן מקבילת שירותים מאת כפריים שאינם חברים.

הענף השמיני הוא של אשראי חקלאי. כאן נבחרה "האגודה השיתופית לאשראי וחטכון כפרי בדורת אל-קו'ע", במחוז רמאללה, גוף המאגד 31 חברים. אגודה זו נחשבה עד 1967 לפעילה ביותר בסוג זה, אך יחד עם כל האגודות האחרות בענף, הפסיקה את פעולתה לאחר המלחמה. אגודה חקלאית נבחרה ביריחו. המדובר ב-7 חברים שהתקשרו בצורה שיתופית לגידול עופות.

"האגודה השיתופית לגידול עופות במחנה עקבת ג' בר" נוסדה בתקופה הישראלית (ב-1968). האגודות בסקר כוללות אגודות מפותחות ומפגרות, ותיקות וחדשות (שנוסדו בתקופה הישראלית), כאלה שהתקיימו בהן ביקורים קודמים ונכתבו עליהן "סיפורים", ואחרות בהן נערך ביקור בפעם הראשונה. בכל אגודה נערכו ראיונות עם 3-4 חברים (בשתי אגודות רואיינו גם חברות), מרביתם חברים מן השורה ולא בהנהלות. חלק מן הראיונות נערך במרכזי האגודות, לפעמים בנוכחות המדריך השיתופי, לפעמים לא. ברוב המקרים לא נכחו בראיונות נציגי ההנהלה. חלק מן הראיונות קויים בבתי החברים.

ההענות הכלליות מצד המרואיינים היתה טובה, והם השיבו על השאלות מרצונם החופשי ותוך גלוי לב ניכר. בשלב המעשי נשאלו רק 16 שאלות בשאלון פתוח. ברוב המקרים נבחרו המרואיינים לפי שיקול הנהלת האגודה בצורה כזו שהם כללו חברים מטוגים שונים ובהתאם לסוגי האגודות היו אלה ותיקים וחדשים, כפריים, בעלי מלאכה, בעלי מקצוע, ופועלים. באף מקרה לא נעשה נסיון על ידי המדריך השיתופי או חבר הנהלה (במידה ואחד מהם נכח) להתערב במהלך הראיון או להשפיע על צורת מתן התשובה מפיו של המרואיין. רק בשאלה אחת ויחידה הורגש, בשתי אגודות, כי היתה הכוונה מראש של המרואיינים על ידי חברי הנהלה: המדובר בשאלה המתיחסת למספר החברים באגודה.

סקר זה אינו מתיימר לשקף חמונה מושלמת של המצב בכל התנועה השיתופית בגדה המערבית. זהו נסיון, בזעיר ענפין, לחדור לעומק ולהעלות מקצת מהרגשותיהם של חברי האגודות, לעמוד על מידת הקשרים עם ארגוניהם, להתחקות אחרי השפעת האגודות על חבריהן, להגיע לכלל מושג - ולוא חלקי - על השפעת האגודות על חיי החברים, המקום שהן תופסות בחייהם, ומדת השתרשות הרעיון השיתופי בקרבם. מסקנות סקר זה עשויות להשלים את התמונה שמתקבלת מן החומר של "סיפורן של אגודות" בגדה המערבית. פירוט מדויק של השאלות והתשובות, לפי האגודות לענפיהן, ימצא הקורא בנספחים.

31 המרואיינים מתחלקים לפי המקצועות כדלקמן:

13	חקלאיים
6	בעלי מלאכה
5	עקרות בית (כולל 4 רוקמות)
3	חלמידים
<u>4</u>	שונות
31	סה"כ

שאלה 1 - תקופת חברות באגודה

ס"ך	מס' האנשים	שנים 1-5	6-10	10 ומעלה
31	מס' האנשים	17	12	2

מן הס"ך הזה 29-תקופת חברותם באגודותיהם נעה בין 1-10 שנים. אם ניקח בחשבון כי 8 חברים נמנים עם שתי אגודות חדשות, שהוקמו בתקופה הישראלית, הרינו למדים כי תקופת החברות של מרבית המרואיינים (המשתייכים לאגודות מן התקופה הירדנית) הינה 6-10 שנים; רק שנים חברותם ארוכה מ-10 שנים.

בראש השאלות הועמדה הבעיה של סיבת ההצטרפות לאגודה. האם המניעים לכך הוו שיקולים כלכליים, ציבוריים או אחרים? השאלה הוצגה בצורה פשוטה ומוכנת לכל, אך התשובות ניתנו בפירוט כך שהן חולקו בשלב העיבוד לשני סוגים עיקריים:

שאלה 2 - נימוקים להצטרפות לאגודה

סה"כ	למען הכלל		למען עצמו		סה"כ 19
	הכרה בחינניות הפעולה הקואופראטיבית	צורך בשיפורים טכנולוגיים	שיפור בשירותים חיוניים	שיקולים כלכליים	
12	5	4	3	11	5

על מניעי המרואיינים להצטרף לאגודותיהם השיבו 12 מתוך הס"ך של 31 חברים כי טובת הכלל עמדה כאן לעיניהם. 5 מתוכם הדגישו במיוחד את ההכרה בחשיבות הפעולה השיחופית. 7 עמדו על הצורך בשיפורים טכנולוגיים או שירותים חיוניים. 19 חברים הצטרפו מתוך שיקולים אגואיסטיים, מרביתם (11) כדי לשפר את מצבם הכלכלי.

שאלה 3 - מידת התערות בפעולות האגודה

סה"כ	כן		לא		סה"כ
	מתוך עניין כללי בנעשה באגודה	מתוך עניין ספציפי בנעשה באגודה	בכלל לא	מעט	
20	15	2	4	3	8

שאלת התענינותם של החברים באגודה הנה בעלת חשיבות מרובה. גם כאן נתנו תשובות מלאות שאפשרו לחלק את החומר לשני סוגים ראשיים וכמה סוגי משנה. מתברר כי מרבית החברים (20 מתוך 28) מעורים בנעשה באגודתם. 15 מתוך ענין כללי שיש להם בנעשה באגודות והתפתחות פעולותיה. רק 4 אינם מראים כל התענינות בשטח זה.

כאן מצטיירת תמונה של ציבור המתענין במתרחש, נכנס למשרד האגודה שואל על העסקים, חלק מן המרואיינים ציין כי בזמן העונה נחלצים החברים לעזרת האגודה, בהתנדבות, מדרבנים חברים אחרים ליתר פעילות, שואלים את הגזבר על מצב ההכנסות, השווק ויעוד.

האם יש לחברים קשר בינם לבין עצמם? שאלה זו הוצגה ל-11 מרואיינים.

התענינות החבר במתרחש באגודה הנהו מודד אחד לשם קבלת מושג על מידת הקשר בין החבר לאגודתו. קנה מידה שני הוא בקשרים בין החברים, האם הם מצטמצמים במתן שרות לחבר או הם עוברים גם לחיי החבר ומשתקפים בחייו הפרטיים והמשפחתיים. 7 מתוך 11 מרואיינים השיבו על כך בחיוב מוחלט. בכל 7 המקרים צויינו הקשרים החברתיים ההדוקים, אחרי שעות העבודה, ביקורי בית הדדיים ולרוב הודגשה העדפת פגישות חברתיות אלה מעל דומות עם לא חברים. 4 חברים השיבו בשלילה על השאלה.

השאלה בדבר מידת השתתפות החברים באסיפות מהווה מודד אחר ממנו ניתן להשיג על מידת הענין שיש לחבר באגודתו, הוא מידת השתתפותו באסיפות האגודה. כאן מתברר כי מתוך 31 מרואיינים הודיעו 18 כי הינם משתתפים באופן קבוע, 7 נוספים לסירוגין. רק 2 אינם משתתפים בכלל, בעיקר בגלל גיל מחקדם.

20 מרואיינים נתבקשו להעריך את דרכי הניהול של האגודה. 18 חייבו דרכים אלה חיוב מלא, 1 חלקי ו-1 הסתייג.

להלכה אפשר היה להניח כי דעת החבר על דרכי הניהול של אגודתו תרחיב את מידענו על המתרחש באגודות, אך מתקבל הרושם שהחקלאי בגדה המערבית אינו, בדרך כלל, ביקורתי במיוחד. אולם מה שלא ניתן להשיג על ידי שאלה ישירה, התקבל בכל זאת במידת מה על-ידי שאלה עקיפה. מרבית המרואיינים הביעו את שביעת רצונם מדרכי הניהול של אגודותיהם (18 מתוך 20), הסתייגות מוחלטת הייתה רק במקרה אחד. ב-7 מקרים לא היה טעם להציג את השאלה היות והיה ברור כי לנשאל אין התמצאות בנושא. מצד שני, הצביעו 7 מתוך 8 מרואיינים על אפשרויות לשיפור דרכי הניהול, או שיפורים טכנולוגיים בתחומים ספציפיים הקשורים בעבודתה של כל אגודה.

22 מרואיינים נשאלו האם לדעתם כדי להרחיב את מסגרת האגודה, והאם הם מוכנים אישית להתגייס למשימה זו.

דבקות החברים באגודתם ונכונותם להקריב מזמנם ולהתנדב לפעולה להגדלתה מהווה גם היא קנה מידה חשוב למדידת הקשר בין החבר לאגודתו. 11 מחוך 22 חברים חייבו עקרונית אפשרות של הרחבת החברות באגודותיהם, 9 אף הביעו נכונות להתנדב לפעולת גיוס חברים חדשים אם אגודתם אומנם תחליט על כך.

כדי לבחון את מידת התמצאותם של החברים בעניני האגודה, הוצגה שאלה על מספר החברים בה. למרבית המרואיינים יש ידיעה מדויקת על מספר החברים באגודותיהם (10 מחוך 16) ולחלק ידיעה לא מדויקת. אך כאן יש לחזור על ההערה שכבר נזכרה לעיל היא שבחלק מן המקרים - בשתי אגודות - הידיעה המדויקת היתה תוצאה של הכוונה מראש של המרואיינים על ידי הנהלת האגודה. ל-6 מרואיינים היתה ידיעה בלתי מדויקת או חסרה ידיעה כל שהיא.

למעשה הוכנה שאלה על אחוז הפעילים בין החברים, אך תוך מהלך הראיונות התברר כי לא כל החברים נשאלו על מידת פעילותם באגודה. זו שאלה עדינה שלא תמיד מתקבלת ברצון ומובנת בקלות. חלק מן הנשאלים ערבב בין "פעילות" ל"התענינות". גם קבלת מושג באחוזים (כגון, כמה אחוזים מן החברים פעילים) דבר קשה הוא מאחר שלגבי חקלאי ערבי בגדה, לעתים קרובות מושג זה הוא מופשט מדי, התשובות באותה האגודה נעו לפעמים מ-90% - 10 של אחוז החברים הפעילים. מכאן ותרנו על הצגת התשובות החלקיות שנתקבלו בנידון. קושי דומה התעורר בקשר לשאלה: האם הינך פעיל באגודה?

כאן הצגנו רק אותן התשובות שלגביהן המראיין התרשם כי המרואיינים ירדו לעומקה של השאלה ונתנו תשובות עניניות ואובייקטיביות. 8 מחוך 9 מרואיינים ענו בחיוב מהיכן באה היוזמה להקמת האגודה?

מן החומר המודפס שהגיע אלינו מן החקופה הירדנית מתקבל הרושם כי התנועה השיתופית בגדה המערבית קמה הודות למאמציה של המח' לפיתוח שיתופי במשרד העבודה וה"איחוד" - היינו גורמים חיצוניים. כדי לבדוק או לסתור הנחה זו, הוצגה שאלת היוזמה. מרבית המרואיינים (15 מחוך 20) השיבו כי אכן זו היתה יזמה מקומית מצד אדם אחד, או קבוצת פעילים מתושבי הכפר, אשר הטיפו לרעיון וגייסו לו תומכים עד אשר הדבר יצא מן המחשבה אל הפועל. ב-5 מקרים באה היוזמה מגופים מחוץ לכפר, מן המדריך השיתופי (המחלקה לפיתוח שיתופי במשרד העבודה) או ה"איחוד" ברבת עמון.

הערה: היו כאלה שציינו 2 קריטריונים במידה שווה.

אם לדון על פי הדעה הרווחת והמקובלת לגבי החברה הערבית בגדה המערבית, והכפרית במיוחד, ניתן היה להניח ששיקולים כגון כיבוד ראשי החמולות, המוכתארים, המכובדים בכפר או כגון אלה, הם ששנחים את התושבים בבחירות של אלה שינהלו את עניניהם. בשאלה על הקריטריונים לבחירות המועמדים להנהלת האגודה נשאל כל מרואיין - אחר מתן השאלות והסברתן, האם לא היה כאן אולי גם שיקול של כיבוד ראשי החמולה או כגון אלה. אצל כל 30 המרואיינים היתה התשובה "לא" מוחלטת. רק באגודה אחת נמצא בין החברים מוכתאר הכפר ואף ה"ז הצטרף רק בשלב מאוחר. - שנים אחרי הקמתה - והוא אינו נמנה עם הפעילים.

Faint, illegible text covering the page, possibly bleed-through from the reverse side. The text is too light to transcribe accurately.

ברור מן התשובות שגורם האמינות, האימון ביושרו של החבר, ונטיונו בניהול עניינים, הינם השקולים המירביים לגבי בחירתם לתפקידים אחראיים (23 מתוך 30). שיקול ההשכלה רק במקרה אחד שיחק תפקיד. לרב השיבו המרואיינים כי הנאמנות והנסיון חשובים פי כמה מן ההשכלה, כי זו, האחרונה, ניתנת לרכישה, בשעה שנאמנות אין לרכוש.

שאלת קיום פגישות של חברים מחוץ למסגרת הרשמית של האגודה, חופפת במידה ידועה את השאלה מט' 4 בדבר קיום קשרים חברתיים בין המרואיינים. פגישות אלה - על-פי תשובותיהם של מרבית החברים - מתקיימות לעתים במרכז האגודה, אך לעתים יותר קרובות בבתי החברים בערבים. 14 מתוך 20 המרואיינים ענו בחיוב על קיום אסיפות בין החברים.

התקנון הפנימי של כל אגודה מחייב בחירת ועדה אחת לפחות, ועדת ביקורת. באיזו מידה יודעים החברים על קיום ועדה כזו ועל פעילותה? באגודה אחת הוסיפו החברים ועדה מיוחדת ליישוב סכסוכים בכפר. באגודת החסכון בבית הספר הוקמו מספר ועדות. אותו חלק של המרואיינים שלא פעיל ולא מתעניין, לא ידע גם על קיומן או אי-קיומן של ועדות אלה. כאן יש לציין 1 כי 14 מתוך 19 המרואיינים ציינו בתשובותיהם ועדות ביקורת ועוד 5 ועדות אחרות, בחברה הערבית קיים בדרך כלל הנוהג של הושטת יד לעזרה הדדית בשעת הצורך. אך עזרה זו ניתנת עד היום במסגרות המסורתיות - המשפחה, החמולה(אצל הנוצרים - באגודות צדקה הקיימות למטרה זו כגון אלה בבית ג' אלה ורמאללה) מכאן שרק במקרים בודדים - בשתי אגודות - נתקל המראיין בתופעה שאומנם החברים (בכל אגודה במקרה אחד בלבד) הגישו אחד לשני עזרה כזו מחוץ למסגרת הרשמית של האגודה. אין גם לשכוח שבקופת האגודות קרן למטרות חבריות, קופת לימוד וכיוצא באלה, מהן ניתנו מידי פעם, בשעת חרום, כספים לחברים כעזרה הדדית.

כבר הזכרנו לעיל כי אין זה סקר יסודי ומקיף שעל יסודותיו ומתוצאותיו ניתן להסיק מסקנות מרחיקות לכת. כדי להשלים את התמונה שנתקבלה מתשובותיהם של המרואיינים ניתן כאן סיכום של "התרשמויות המראיין", שנכתבו בכל אגודה ואגודה מיד עם תום הביקור, כאשר הרשמים היו עדיין טריים. חומר זה ניתן לסכמו ולחלקו ל-3 סוגים המשקפים כמובן רק את דעתו האישית והתרשמותו הטוביקטיבית של המראיין.

נראה כי ההגדרה הקולעת ביותר לסיווג זה תהיה כדלקמן:

סוג א': אגודות מבוססות מבחינה חברתית, הממלאות יעוד חשוב, המנוהלות על ידי צוותות פעילים מסורים, המחזירים את רוח השיתוף והקשר החברתי ההדוק בלב החברים, אשר לגבי חלק מהם הפכה האגודה ופעולתה ל"דרך חיים" מיוחדת להם, ואשר יעשו הכל שבידם כדי להמשיך בקיום האגודה בכל התנאים.

סוג ב': אגודות אשר, אומנם, התגברו על המכשולים שצצו בעקבות מלחמת ששת הימים, חידשו את פעולתן וממשיכות לפעול, אך לגבי חבריהן אין שאלת קיום האגודה שאלת חיים גורלית.

סוג ג': אגודות שכוחן הפנימי לא עמד להן ולא המשיכו את פעולתן התקינה, והחברים תלו את האשמה לכשלון בקולר "התנאים החדשים".

אל הסוג הראשון שייכים המרואיינים בארבעת האגודות הבאות: אורגי חברון, משווקי חלחול, אנשי בית ג' אלא, בעלי כרמי הזיתים, וחברי אגודת האוטובוסים של קטנה. אצל מרואיינים מסוג זה נמצאה זיקה חזקה בין החבר לאגודתו, אימון חזק בכשרם ונסיונם של חברי ההנהלה, אשר אינם זקוקים "לעשות עסקים" מפעילותם באגודה. בכל 4 האגודות השמיעו מרואיינים את התקוה כי האגודה תרחיב עוד יותר את פעולותיה, על ידי קליטת ציוד נוסף ותזכה לעזרה בהכשרת אנשים ופישוט התהליכים בבירוקראטיה הישראלית, בשטח של קבלת רשיונות והדרכה מתאימה. (במקום אחד, בחברון, גם בקבלת הלוואה שלישית שהובטחה, אך התמהמה מלהגיע). הנמנים עם סוג זה קשורים בקשרים חברתיים חזקים גם מחוץ למסגרת האגודה. באגודות אלה אחוז המתעניינים, הבאים לאסיפות, היודעים על קיום ועדת ביקורת - בדרך כלל גבוה וכולן הוקמו הודות ליוזמה מקומית של קבוצת "משוגעים לדבר".

המרואיינים מן הסוג השני נמנים עם שתי אגודות: הרוקמות מרמאללה ומגדלי העופות מיריחו. במקרה הראשון זיקת החברות לאגודה אינה כה "לוהטת" כבסוג הראשון. הצטרפות החברות דתה די מקרית. "הצטרפתי כדי לבלות את זמני הפנוי ברקמה וגם להרויח קצת כסף כיס", השיבה מרואיינת אחת. למרות העובדה שגם באגודה זו יש קשרים חברתיים בין החברות הרי שסיכום ההתרשמות מצביע על כך שקיום האגודה אינו דבר אקסיומטי. רושם זה של המראיין מקבל אולי חיזוק מן העובדה כי ברמאללה יש גם רוקמות "פרטיות", העובדות ישר עבור חנויות מסחריות, ללא קשר עם האגודה.

לגבי האגודה במחנה הפליטים ניתן לומר כי גוף זה עדיין צעיר בימים ולא התגבשו בו קשרים חברתיים הדוקים. תופעה נוספת: כל חברי האגודה התקבצו מזה לא כבר, לפני כשנה וחצי, במחנה הפליטים של עקבת ג' בר ולא הכירו אפילו זה את זה קודם לכן, כאשר היו חושבי מחנות שונים אחרים. המכנה המשותף ביניהם: הצלחתה המסחרית של האגודה - לכל חבר חולקו רווחים בשיעור 400 ל"י. לזאת יש להוסיף את העובדה, שכולם עובדים בצוותא. מצד שני, נוסדה אגודה זו ביוזמת מדריכי המחלקה השיתופית, ורק מאחר שאלה הבטיחו עזרת השלטונות, אמרו החברים אומר להתגייס לפעולה. "הייתי חנווני, מספר מרואיין אחד, המדריכים באו אלינו, הציעו הקמת האגודה תוך הבטחה להושיט לנו עזרה. עד אז לא ידענו דבר על קואופרציה". אם ההצלחה תמשיך להאיר את פניה לחברים, יתכן מאוד שבמרוצת השנים תוכל אגודה זו להחשב עם הסוג הראשון.

שתי האגודות שסווגו לסוג השלישי הינן של תלמידי בית הספר ע"ש המלך ע'אזי ואנשי אגודת דורת אל קרע לאשראי וחסכון כפרי. שתיהן זהות בכמה נקודות: הן נחשבו בין האגודות המצליחות והפעילות בתקופה הירדנית. שתיהן היו קשורות קשר הדוק עם "האיחוד". השניה התקיימה בזכות מענקים והלוואות שהוזרמו דרך ה"איחוד". באגודה בבידו (בית הספר) היו, אומנם, המרואיינים עדיין משולהבים מן הרעיון של קיום אגודתם, והצביעו על

Faint, illegible text at the top of the page, possibly a header or title.

Several lines of very faint, illegible text in the upper middle section.

Another block of faint, illegible text in the middle section.

A larger block of faint, illegible text in the lower middle section.

Another block of faint, illegible text in the lower section.

The final block of faint, illegible text at the bottom of the page.

חשיבותה החינוכית והמעשית לעזרת חבריה להמשך לימודיהם הגבוהים. אך אלה היו תלמידים בוגרים, אשר בקרוב יעזבו את כותלי מוסדם. בינתיים, קם דור חדש, אשר "לא ידע את יוסף" ובשבילו הרעיון של האגודה הוא במקרה הטוב ביותר דבר רחוק, שאולי שמעו על אודותיו, אך לא טעמו אותו בעצמם. מכל מקום לא עמד לציבור התלמידים - ללא הכוונה ברורה מלמעלה (אשר שימשה גורם בקיום ענף זה בעבר - משרד החינוך הירדני בשיחוף עם משרד העבודה) הכוח לחדש את פעולת אגודתם בשעה שחסכוניותיהם הישנים קפואים בבירה הירדנית.

סיבה אחרונה זו היתה האמתלה גם בדורת אל-קרע. "הצטרפתי בגלל הסיכוי לקבלת מענק להכשרת אדמתי", הצהיר מרואיין אחד. "איני נפגש במיוחד עם חברי האגודה, אני מעדיף להפגש עם קרובי משפחתי", אמר אחר. "הצטרפתי לאגודה בחקווה לקבל הלוואה", אמר שלישי. גם כאן, כדוגמת האגודה של בית הספר, בא הדחף מן החוץ. "בא אלינו נציג "האיחוד" והרצה על האפשרות לקבלת מענקים במסגרת "שכר עבודה", מסר מרואיין אחר. הרושם שהתקבל בדורת אל-קרע הוא שקיום האגודה אינו צורך חיוני לחברים. לו היו נותנים להם את ההלוואות באותם התנאים, מחוץ למסגרת ההתאגדות השיתופית, היו מסכימים לכך.

לסיכום הפרק על הגדה המערבית ניתן להאמר: באיזור זה קיימים יסודות בריאים לקיום האגודות שכבר פועלות כיום, ואשר פילסו לעצמן דרך בתנאים החדשים. אגודות אלה מחפשות, בחלקן, דרכים להרחבת פעולותיהן. אך הן נתקלות, בחלקן, לא פעם, במכשולים בירוקראטיים וסרובים מצד השלטונות, כדוגמת אלה שהבאנו אותם לעיל (האגודה בבית ג' אלה, ובקסנה). תוך כדי עידוד מתאים ניתן להרחיב ולפתח גם אגודות הפועלות כיום בצורה מצומצמת. אם יוחלט טופית להפעיל הלכה למעשה את ההסדר של מתן הלוואות לטווח ארוך לפיתוח (ראה החלטת ועדת המנהלים לענייני השטחים משנת 1969, בדבר מתן הלוואות בריבית של 6% שלא בוצעה עד כתיבת סקר זה) ותוך עידוד והדרכה מתאימים יש סיכוי סביר שחלק מאגודות האשראי הכפרי יחדש את פעולתו. נזכור שבאיזור חברון בלבד, למשל, נרשמו עוד לפני שנה כמה אגודות לקבלת אשראי תוך הבעת נכונות לחדש את פעולותיהן - כוונה שנשארה ללא תגובה מתאימה ישראלית עד עתה.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

פ ר ק ב'

ההתארגנות השיתופית ברצועת עזה

מן המפורסמות היה בקרב הערבים בארץ, בימי המנדאט הבריטי, כי קיים שוני מהותי בין התושבים שגרו צפונית לאיזור רמלה-לוד-יפו, ואחיהם שגרו דרומית מקו זה, ובעיקר בסביבת עזה ובנתיחה. שוני זה התבטא בצורות שונות: העדר תנופה ויוזמה מקומית, פיגור בשטחי פיתוח החקלאות, המלאכה והתחבורה, ואף בשלטון המקומי. יש שטענו כי האקלים הקשה השורר ברצועה, הקרובה למדבר, הוא הוא, הגורם העיקרי ל"אפטיה" המיוחדת שמצאה את ביטויה גם במיעוט החיים הפוליטיים, החברתיים והתרבותיים בעיר שמשון. אחרים אמרו כי הבנין השמרני - החמולתי של המשפחות הגדולות, וניתוק הצעירים - מבחינה גיאוגרפית - ממרכזי הקדמה דאז, בירושלים ויפו - ערים שם קיבלו את חינוכם התיכוני והגבוה - הוא אשר גרם למצב זה.

תהינה סיבות הדבר כאשר תהינה, מכל מקום ניתן להניח, כי הגורמים אשר במשך עשרות שנים השפיעו על סביבת עזה והטביעו את חותמם על התפתחות תושביה, המשיכו להתקיים גם אחרי ניתוק הרצועה מא"י, וכיבושה ע"י המצרים. אכן, זו האחרונה לא הפכה אותה לחלק אינטגראלי של הרפובליקה המצרית (אחרי הפיכת 1952) או של קע"ם (אחרי 1958), אלא שמרה עליה כעל איזור מיוחד ומבודד, הנמצא תחת שלטון כבוש מצרי. שלטון זה הפקיד את הניהול העליון על האזור בידי קציני בכיר בדרכת גנראל (פריק אוול).

רק כך, נדמה, ניתן להסביר, ולו חלקית, את העובדה שבמשך עשר שנים תמימות, המשתרעות על 2 שלבים ראשוניים, תקופת 1948-58 לא התגלתה כל יזמה מקומית בכוון להקמת גרעינים שיתופיים, וזאת בשעה שבגדה המערבית, תחת השלטון ההאשמי, כבר הגיע מספר האגודות השיתופיות בסוף תקופה זו (1958) ל-200 עם יותר מ-11,500 חברים.

את תולדות התנועה השיתופית ברצועת עזה בשנים 1948-69 ניתן לחלק ל-5 שלבים: הראשון משתרע בין סוף ימי המנדאט הבריטי על א"י ועד 1953. בשני נזכר לראשונה דבר קיומן של אגודות שיתופיות ברצועה במסמכים רשמיים של השלטון הצבאי המצרי. בין השנים 1958-64 הוקמו לראשונה מספר אגודות שיתופיות באיזור עזה. בשלב הרביעי, המגיע עד מלחמת ששת הימים, הקימו המצרים מחלקה מיוחדת לאיגוד שיתופי ופירסמו את מירב התקנות והפקודות בנושא זה. השלב האחרון הוא של שלטון צ.ה.ל. ברצועה, הוא מסתיים - לגבי מחקר זה - דוגמת מה שראינו בפרקים על הגדה המערבית - בסתיו 1969.

השלב הראשון - 1948-53

במבוא למחקר זה נזכרה העובדה כי לפי הנתונים של שלטונות המנדאט התקיימו בעיר היו עזה ב-1937 - 7 אגודות שיתופיות עם 274 חברים⁽¹⁾,

(1) ראה מבוא.

אחרי מלחמת השחרור נשארו ברצועה 6 אגודות שיתופיות. 5 מהן היו אגודות חקלאיות. הוותיקה ביותר ביניהן היתה זו של חאן-יונס, שנרשמה עוד ב-1944.1.6, האחרות היו בבית ליכיא, בעזה, בדייר בלח, ובג' אבליה. נוסף על כך החקיימה אגודת "כאובבא" (על שם כפר ערבי נטוש בנגב), אגודה שיתופית לאריגת שטיחים ובדים.

השלב השני: 1953-58

את החקיקה המצרית הראשונה ניתן למצוא בצורת הפקודה (מס' 250) מיום 1.53.7⁽²⁾. פקודה זו מאשרת מחדש את חוקפה של הפקודה המנדטורית (מס' 50) לשנת 1933 והתקנות שיצאו לאורה. פקודה זו מינתה את "קצין המחוז האזרחי" לתפקיד של רושם האגודות השיתופיות באיזור, בנוסף לתפקידיו האחרים.

פקודה זו - ככל יתר דברי החקיקה המצריים

באיזור, במשך כל תקופה - עד 1967 - הוצאה על ידי "המושל הכללי של הרצועה", קצין צבאי מצרי בכיר. (על האופי הצבאי המובהק של החקיקה ברצועה ראה גם "קובץ החקיקה השיתופית", דף 45 סעיפים 1-4; ודף 73 סעיף 54. נציגי האגודות השיתופיות הודיעו לראש המנהל האזרחי הישראלי כי "בזמן השלטון המצרי היו השלטונות עורכים חקירה מדוקדקת ברשימת המועמדים להנהלת האגודות לפני אישור שמותיהם."⁽³⁾

השלב השלישי: 1958-64

כדי להבין את השלב הזה, בו הוקמה האגודה השיתופית הראשונה תחת המשטר המצרי ברצועה, יש לדעת, כי באותה תקופה פרח השוק השחור במצרכי מזון חיוניים. פרטים על מדיניות היבוא המצרית באיזור ימצא הקורא בפרק. הדן על האגודה השיתופית המרכזית, שהוקמה ב-1964. כאן דאי לציין, שמדיניות זו הביאה לכך שהשלטונות נכשלו במאמצייהם לשמור על מחירי מינימום למצרכי מזון חיוניים ביותר כגון: סוכר, קמח, סה, שמן, וקפה. הסוחרים-יבואנים הצליחו לספסר באין מפריע במצרכים אלה, כך שמחיריהם עלו בין 25-30% מעל אלה שנקבעו להם רשמית. הופעה זו הביאה לידי התמרמרות רבה בקרב שכבות העם הרחבות. יש להניח, כי אי-שביעת הרצון הגיעה בסוף 1958 לשיא שהיה בו משום סכנת התפרצות. אין פלא, שהפקידים היו הראשונים שחשבו בכיוון התארגנות למען פתרון משיביע רצון למצבם הדחוק, מצב שהתבסס בכך שמרביתם נאלצו לרכוש מצרכי מזון בהקפה ותמורת ריבית גבוהה. כך קרה הדבר, שכאן התמזגו שתי תופעות, שהזמן גרם להשלמתן ההדדית - התוצאה היתה - יצירת גרעין קואופרטיבי ראשוני ברצועת עזה.

המעייין בדבריו של מייסד אגודת הפקידים, מר טראג', (הכלולים בחלק הראשון של "סיפורה של אגודת הפקידים" - ראה נספחים) ייווכח כי שני גורמי יסוד אלה הם: א) מצד אחד היה

(2) העתון הרשמי הפלשטינאי, עזה 15.1.53 (להלן "העתון הרשמי")

(3) דו"ח פגישה במנהל האזרחי ביום 31.6.68.

כאן "משוגע לדבר", איש בעל נסיון קואופרטיבי בענף הצרכנות מימי המנדאט, איש שהיה "איכפת לו", והוא כאב את כאב חבריו, אשר ידם קצרה מלהגיע למצרכי המזון הדרושים להם ולבני משפחותיהם בשל השוק השחור השולט ברצועה. הוא ראה שהדרך הטובה למציאת מוצא היא דרך ההתארגנות השיתופית. (ב) נכונות השלטונות לקבל, עקרונית, את הגישה כי ניתן להלחם בתופעה של הפקעת מחירים ואספקת מצרכי מזון בסיסיים לשדרות העם הרחבות באמצעות מסגרות קואופרטיביות צרכניות. ברגע שהמושל המצרי השתכנע כי על ידי מתן סעד (הלואה), עידוד, ורשיונות יבוא ישירות לאגודה זו ניתן לרסן את הסוחרים, להביא מצרכי מזון, ולמכרם במחיר נמוך בהרבה מזה הנהוג בשוק החופשי - וזאת תחת ביקורת ופיקוח קפדניים - נפתחה למעשה הדרך לכל רחבה לפני ההתארגנות השיתופית הצרכנית ברצועה. על-ידי מתן הסכמה להקמת אגודת הפקידים ואישור תקנונה, אשר איפשר לה ליבא מצרכים לא רק עבור חבריה, אלא גם עבור צרכניות אחרות (ראה פרקים נבחרים מתקנון אגודת הפקידים בנספחים) אמר השלטון למעשה לתושבים: - תתארגנו למסגרות קואופרטיביות ונעזור לכם להתגבר על משבר המזונות.

ממקור מקומי אחר (שגרסתו על דרך הקמתה של אגודת הפקידים שונה אמנם במקצת מזו של מר סראג', אך מסקנותיו לגבי עצם התפתחות הענף זהות עמו) אנו מקבלים אישור להלך מחשבות זה. מקור זה מוסר⁽⁴⁾... "בתחילת 1958 התאספה קבוצת אזרחים ודנה באפשרות להקים אגודה שיתופית צרכנית. מחשבה זו התגבשה סופית באוגוסט של אותה שנה, כאשר הוחלט לקרוא לאגודה החדשה בשם "האגודה השיתופית למצרכי בית באיזור עזה בע"מ", כעבור כמה חודשים שונה שם זה והפך להיות "האגודה השיתופית למצרכי בית לפקידים רצועת עזה בע"מ". וכך נרשם גוף זה ב-28.2.59. (כאן יש לציין שקיים חוסר עקביות בקשר לשמות האגודות השיתופיות הצרכניות ברצועה. הן נקראות פעם "מנזליה" - היינו "ביחיות", ופעם "אסתהלכיה" היינו "צרכניות"). הדו"ח מוסיף כי... "להצלחת אגודה ראשונה זו דתה השפעה רבה על הפנית האזרחים לרעיון השיתופי, בעיקר מאחר שהרגישו כולם כיצד השלטון עוזר לאגודה זו".^(שם) (רעה: תקנון אגודת הפקידים וסיפורה של אגודה זו נספחים).

קווי המדיניות השיתופית שהנהיגו המצרים ברצועת עזה קיבלו את ביטויים הכרוך ביותר ב"תזכיר" מנהל המחלקה החדשה, בו המליץ על הקמת אגודה שיתופית מרכזית אשר תרכוש מצרכי מזון במחירים טיטונאיים ותחלקם לאגודות הצרכניות. תזכיר זה הפך למסמך רשמי עם פרסומו בעתון הרשמי⁽⁵⁾.

בגלל חשיבותו של מסמך זה כדאי כאן לתת כמה מפרטים: החלק הראשון מהווה למעשה דו"ח ראשון של מנהל המחלקה, ממנו אנו למדים שמספר האגודות הצרכניות ברצועה הגיע בסתיו 1964 ל-30. לגופים אלה בעיות רבות, והם נתקלים בקשיים כגון חוסר מימון, ההיקף המצומצם

(4) דו"ח מנהל המחלקה לאגוד שיתופי בעזה - ללא תאריך.

(5) תזכיר החשב מיום 31.10.64 פורטט בעתון הרשמי בעזה ביום 1.12.64

של רובו, ומיעוט הסחורות בהן, העדר ידע מנהלי, והצורך להכשיר פעילי האגודות: התחרות פרועה בין האגודות, והעדר עמדה ברורה לגבי האירגון השיתופי בכלל. מכאן עובר התזכיר לחלק העיקרי: שרטוט קוים, לפיהם תוקם האגודה המרכזית, אליה תהינה קשורות כל האגודות הצרכניות ומוצגות במועצת הנהלתה. המחלקה התחייבה לסקור את מצב הצרכנים ולעשות למען הורדת יוקר המחיה בשביל פשוטי העם, בן הבטיחה המחלקה לארגן קורסים ואסיפות לפעילי התנועה ולהכין מדיניות אספקה שתתמוך בתנועה השיתופית. התזכיר מסתיים בהבעת המשאלה להוצאת "החלטה" בדבר הקמת האגודה המרכזית, כצעד ראשון לארגון התנועה השיתופית ברצועה, וכדי להבטיח מצרכים במחירי מינימום למיעוטי יכולת - דבר אשר יפסיק את ניצול בני העט על ידי הסוחרים, רודפי הבע, ויעזור להפיץ את הרעיון השיתופי בקרב התושבים". (שם)

ואכן לא עברו אלא 5 שבועות מאז כתיבת הדו"ח עד אשר החליטה "המועצה המבצעת" על הקמת "האגודה השיתופית המרכזית" בעזה, כאשר מטרותיה, כפי שצויינו בסעיף 1 (מתוך 14 סעיפי ההחלטה) "השגת מצרכים בתנאים סיטונאיים וחלוקתם לאגודות השיתופיות, אחסנת והובלת ירקות ופירות, בשר, דגים ומצרכי מכולת כגון קמח, סוכר, אורז ושאר סחורות וכמו כן חומרי בנין וכל יתר צורכי האגודות השיתופיות". (6)

סעיפים נבחרים של "החלטה" נמצאים בנספחים. כאן רק ראוי לציין כי מנהל משרד האוצר והכלכלה חייב היה לאשר את "המדיניות השיתופית" של הנהלת האגודה (סעיף 8), והמושל הכללי, הגנרל עגרודי, חייב היה לאשר את התקנון הפנימי לפני הפעלתו. (סעיף 9).

הצעד הבא בתחיקה המצרית היה פרסום צוו המכיל תקנון פנימי, לדוגמא, לענף השיתופי הצרכני. הצוו (מבוא של 9 סעיפים, והמהווה הסכם על הקמת אגודה והנחתם על ידי חבר המייסדים) כולל 9 פרקים ו-57 סעיפים. (7) סעיפים נבחרים מתקנון זה ימצא הקורא בנספחים. כאן רק יצוין כי תקנון פנימי זה נבדל בכמה פרטים מזה שהיה נהוג בממלכה ההאשמית. אגודות אלה יכלו, לפי תקנון זה, לקבל כחברים גם גופים וארגונים שונים, בתנאי שהון המניות אשר ברשותם לא יעלה על מחצית הון האגודה. להנהלת האגודה לא יתקבל חבר אשר "אינו ערבי במלוא זכויותיו האזרחיות והמדיניות", והמסיב לקרוא ולכתוב. כאן לא קיים המושג של "קופת לימוד" או "קופת חרום". 10% מן הרווח הנקי יש להפריש ל"שיפור המצב הכספי והחברתי באיזור בו פועלת האגודה".

כאן יש לציין שהשלטון המקומי לא הכריח את אגודת הפקידים לשנות את תקנונה הפנימי ולהתאימו לתקנון האחד, תקנון הפקידים, למרות שוני מהותי, בכמה סעיפים, נשאר בתוקפו ללא שינוי.

כעבור חודש מפרסום צוו זה הוציא הגנרל עגרודי צוו בדבר הדרך בה יש לבחור את חברי הנהלות של האגודות השיתופיות. (8)

- (6) דו"ח על הקואופרציה בעזה. א. פנחסי, משרד העבודה, ירושלים, 2.5.69.
- (7) החלטה מט. 3, 19.1.1965 בחתימת גנרל עגרודי, העתון הרשמי מיום 18.2.65.
- (8) החלטה מט. 6, 17.2.1965, העתון הרשמי 1.3.65.

במסמך זה שוב מתבלטת השפעת השלטונות הישירה על הנעשה באגודות. את רשימת המועמדים להנהלות האגודות יש להגיש למנהל המחלקה "לבדיקה בדבר כשרותם למלא את התנאים הנדרשים מחברים כאלה עשרה ימים לפני מועד הבחירות". (סעיף 4). ועדה, הכוללת את מנהל המחלקה, תפקח על מהלך הבחירות. (סעיף 6) בוחר אנאלפבט יכול לבקש מיושב ראש הועדה "לסמן בשבילו" את שמות המועמדים עבורם הוא חפץ להצביע. (סעיף 9).

פיקוח השלטון המצרי על המתרחש בקרב האגודות חרג למעשה הרבה מעל לכתוב. לא רק שמנהל המחלקה לאיגוד שיתופי היה חייב "לבדוק" את שמות המועמדים לבחירה כחברי הנהלת האגודות ולאשרם. בדיקה של פרטי-כלים של אסיפות כלליות שנתיות בגדולה שבאגודות השיתופיות ~~ההצבעה~~, מוכיחה כי היה למעשה הכרח לקבל את אישורם של אנשי הבולשת.

בפרטיכל של אסיפה מסוג זה, שנערכה ב-1965, כדי לדון במאזן 1964, ולבחור הנהלה חדשה, אנו קוראים כי "מנהל המחלקה לאיגוד שיתופי ברצועה, מר אחמד רגב סראג", הודיע לנאספים כי הוא חייב היה להגיש את רשימת המועמדים לאישור הבולשת". (ראה נספחים: אסיפה כללית באגודת הפקידים 22.10.65).

בפרטי-כל של האסיפה השנתית הכללית לשנת 1966 אנו קוראים כי הוחלט להפריש 2% מן הרווח השנתי של האגודה, לפני החלוקה, למען "ארגון השחרור הפלשטינאי". תופעה זו, נמסר על ידי הרושק דאז, היתה נפוצה בכל אגודות הרצועה אשר הוכרחו על ידי אנשי שוקיירי וארגונו להפריש, בעל כורחם, מרווחיהן למימון פעולות הארגון. ברור שהפרשה זו, אשר אין לה כל סימוכין בחוקה השיתופית המצרית, נעשתה באישור השלטונות, ועל פי פקודה בעתון הרשמי. (ראה נספחים: אסיפה כללית באגודת הפקידים 18.11.66).

באותה צורה בה חתם הגנרל עגרודי על "ההחלטה" להקים את "האגודה המרכזית" הוא הוציא צוו המכיל את התקנון הפנימי של גוף זה. צוו זה, על 45 סעיפיו, נכנס לתוקפו בספטמבר 1965.⁽⁹⁾

סעיפים נבחרים מתקנון זה, בן תשעת הפרקים, נמצאים בנספחים. כאן יש להזכיר כי הון המניות של גוף זה מורכב מ-25% מן ההון הנפרע של כל אגודה צרכנית חברה. הנהלת האגודה המרכזית מורכבת מ-9 חברים. למנהל המחלקה השיתופית והממונה על האספקה ברצועה הזכות להשתתף בישיבות הנהלה. (ללא זכות הצבעה) חלקת החשבונות במשרד האוצר והכלכלה תבקר את חשבונות האגודה לפחות פעם בשנה. על האגודה להפריש 20% מן הרווחים למטרות חברתיות. את האגודה אפשר לפרק רק על פי החלטת "המועצה המבצעת".

נשאר לנו לדון ב-3 צווים אחרים של המושל הכללי, הגנרל עגרודי. האחד משחרר אגודה שיתופית מחובת תשלום מס הכנסה מן ההכנסות שהיא מפיקה ממסחר עם גופים או פרטים

(9) תקנון פנימי של האגודה המרכזית, פורסם בעיתון הרשמי ב-30.9.65

שאינם חברים בה, (10) החלטה אחרת, של "המועצה המבצעת", מסמיכה את רושם האגודות, בהחלטה מנומקת, למזג שתי אגודות מאותו סוג באם האינטרס הציבורי דורש מזיגה כזו. (11) דבר זה נעשה כדי למנוע התחרות פרועה והקמת מספר אגודות קטנות וחלשות באותו אזור. מענין שהמחוקק לא השתמש בסמכותו זו אפילו פעם אחת במשך תקופת שלוש השנים 1964-67. בצוו האחרון לפני מלחמת ששת הימים מעניק הגנרל עגרודי סמכויות נרחבות ביותר לרושם האגודות השיתופיות (12). הנ"ל רשאי, על פי החלטתו הבלעדית, למנות חלק או כל חברי ההנהלה של כל אגודה שהיא בתנאים הבאים:

- (א) באם מספר המועמדים פחות מן הקבוע בתקנון הפנימי.
- (ב) בהעדר מועמדים להנהלה של איזו שהיא אגודה.
- (ג) אם הנהלת אגודה כל שהיא מורכבת מחברים שנבחרו על פי "תכזיה" (היינו הסכמה כללית ללא בחירות) וחלקם או כולם התפטרו. (סעיף 1).

הרשם רשאי לבטל חברות בהנהלת אגודה על ידי החלטה מנומקת ובתנאים הבאים:

- (א) באם חבר ההנהלה פעל בניגוד לאינטרס התנועה השיתופית או "לשמה הטוב".
- (ב) במקרה שההנהלה אינה מתכנסת לישובות (במועדים שנקבעו בתקנון הפנימי) בגלל סכסוכים פנימיים.
- (ג) אם החבר פעל בצורה המזיקה לאגודה.
- (ד) כאשר יש סכסוכים פוליטיים, משפחתיים או אישיים, המזיקים לפעולה התקינה של האגודה (סעיף 2).

הרושם רשאי בהחלטה מנומקת לפטר כל חבר מהנהלת אגודה כל שהיא עם פעל בצורה המזיקה לאינטרס של התנועה השיתופית או "שמה הטוב" (סעיף 3).

ולאחרונה: החלטות הרושם לא תהיינה בעלות תוקף חוקי עד לאישורן על ידי מנהל משרד האוצר והכלכלה. (סעיף 4).

כך הוקמו 30 אגודות חדשות: 18 צרכניות, 8 מהן בעזה, 3 בג' אבליה, ואחת בעבסאן "הגדול", עבסאן "הקטן", האן-יונס, מחנה הפליטים בנוסייראת (הראשונה במחנות הפליטים) ברפיח, ובאיזור "התיכוני". כן הוקמו 4 אגודות חקלאיות. נוסף על כך נוסדו 8 אגודות שונות (חוץ מ"כאוכבא"). גופים אלה כללו: אגודה לתעשיית סבון בעזה, אגודה לדיג, אחת לפרי הדר והרביעית לגידול בקר. בחאן-יונס היו 3 אגודות למלאכת יד, לנגרות ולגידול עופות. האגודה השמינית במע' אזי עסקה ביצור סבון. (ראה שם 4).

(10) החלטת המושל הכללי מס. 35 מיום 12.10.63, העתון הרשמי, 15.11.65

(11) החלטת "המועצה המבצעת" מיום 24.4.66, העתון הרשמי 16.5.66

(12) החלטת המושל הכללי מס. 15, מיום 9.7.66 העתון הרשמי 1.8.66

השלב הרביעי: 1964-67

בתקופה זו נכנסה התחיקה השיתופית תחת השלטון המצרי ברצועת עזה למלא היקפה כפי שאפשר להוכיח מקובץ החוקים והתקנות לאגודות שיתופיות (להלן "קובץ התקנות"), והמכיל 10 תקנות ופקודות.

אין ספק, בהתאם למקור ישראלי בעל סמכה, שהגיע לעזה אחרי מלחמת ששת הימים, כי, כדי לארגן מחדש את התנועה השיתופית -- "עקב הגידול וההתרחבות של האגודות השיתופיות ברצועה, החליט הממשל הצבאי להקים ב-1964 מחלקה מיוחדת לטיפול באגודות אלה. כן נתמנה רושם אשר פעל בהתאם לפקודת האגודות השיתופיות המנדאטורית משנת 1933". (ראה שם 6).

מקור זה מוסיף כי "הממשל המצרי עודד הקמתן של אגודות צרכניות על מנת לאפשר לחושבי הרצועה לקנות את מצרכי המזון הבסיסיים במחירים שהיו ב-30%-20 נמוכים מן המחירים בשוק החופשי" (שם). באיזו מידה היתה כאן יד מכוונת? את זאת אפשר לראות בעובדה ש"האגודה השיתופית המרכזית למסחר סיטונאי בע"מ", הגוף המרכזי אשר לו איפשרו השלטונות לייבא בעצמו את מצרכי המזון הדרושים לאגודות השיתופיות הצרכניות לא הוקם על פי יוזמה חופשית אלא על פי פקודה מגבוה, כפי שנראה להלן. (13).

את זאת מאשר גם בעל הדו"ח הערבי, כי "השלטונות המצריים העניקו לאגודה מרכזית זו מענקים ניכרים וזאת בשל העובדה, שדרך אירגון זה יכלו אמנם לפקח בצורה יעילה על כלכלת האיזור ומדיניות היבוא של מצרכי המזון ולמנוע ספטרות בהם". (שם ראה הערה מס. 4).

לפני שנמשיך בהרצאה תמציתית על השתלשלות הדברים, יש לעמוד על הקווים האופייניים, אותם גיבשו המצרים בתחום הנדון ברצועת עזה בעזרת סדרת פקודות ותקנות מפורטות.

התחיקה המצרית השיתופית

כיצד נגשו השלטונות המצרים להקמת המסגרת התחוקתית של התנועה השיתופית ברצועה? ב-21.5.64 החליטה "המועצה המבצעת" לבטל את המשרה של קצין מחוז מנהלי, אשר כיהן - כפי שנוזכר לעיל - גם כרושם האגודות השיתופיות, ולהעביר את עניני הקואופרציה למשרד הסעד והפליטים. (14) מצב זה נשאר שריר עד אמצע ספטמבר, תקופה של כ-4 חודשים, בה לא נרשמה אף אגודה חדשה. לקראת סוף אוגוסט פורסמו שני צווים, שניהם בחתימת הגנרל עגרודי. הראשון מהווה החלטה של "המועצה המבצעת", המתבססת על הפקודה המנדאטורית, ואשר מבשרת על הקמת "מחלקה שיתופית, מסונפת למשרד האוצר והכלכלה. החלטה זו גם מעניקה למנהל המחלקה החדשה את הסמכויות שהפקודה המנדאטורית העניקה לרושם האגודות השיתופיות. (15)

(13) החלטת המועצה המבצעת מס' 18, מיום 21.11.64, העיתון הרשמי 1.2.65

(14) החלטה מס' 3, המושל הכללי, העיתון הרשמי מיום 1.6.64

(15) החלטה מס' 9, מיום 27.8.64, העיתון הרשמי 15.9.64

לתפקיד כפול זה, של מנהל המחלקה השיתופית ורושם האגודות השיתופיות, נתמנה בצוו מאותו תאריך מר רג' ב אחמד סראג', מי שכיהן בתפקיד מנהל מח' הסטטיסטיקה והפרסומים (16).

התפתחות הקואופראציה בתקופה / 1964-67

זכרה כבר לעיל החלטת "המועצה המבצעת" מספר 9 / 1964 בדבר הקמת מחלקה לאיגוד שיתופי ברצועת עזה. בהתאם להחלטה זו העבירה המחלקה לענינים סוציאליים ולפליטים (בספטמבר 1964) למשרד האוצר והכלכלה את חיקיהן של 47 אגודות שיתופיות שהיו רשומות אז באיזור. אגודות אלה התחלקו בהתאם ל"מסמך ההעברה" כדלקמן: (17)

הענף	מספר האגודות
צרכנות	29
חקלאות ודייג	11
בתי ספר	1
אשראי	1
יצור	5
ס"ך	47 אגודות

במשך שלושת השנים הבאות, עד פרוץ מלחמת ששת הימים, גדל מספר האגודות הצרכניות עד הגיעו לסך 34 אגודה. ענף החקלאות עלה עד 16 אגודות ויתר הענפים הגיעו ל-10 אגודות. (ביניהן אחת לשיכון). בקיץ שנת 1967 עמד סך האגודות השיתופיות ברצועה על 60 אגודה.

נדמה ששתי התופעות העיקריות אשר בהן הצטיינה תקופה זו היו: הגידול המפתיע של פעולות אגודות הפקידים וכן הקמת האגודה המרכזית אשר אליה הסתנפו כל האגודות הצרכניות באזור. שתי תופעות אלה היו תוצאה ישירה של תמיכת הממשל המצרי בענף הצרכני. ממשל זה עודד את הקמתן של צרכניות אלה על מנת לאפשר לתושבי הרצועה לקנות מצרכי מזון בסיסיים במחירים מוזלים. ואכן מר פנחסי - הרושם הראשון מציין בדו"חו (ראה שם 6) כי "בצורה זו הגיע מספר החברים המאורגנים בענף הצרכני בסוף 1966 ל-40,000 חבר, אשר יחד עם בני משפחותיהם הקיפו קרוב ל-200,000 נפש - היינו מחצית תושבי הרצועה".

מקור זה מוסיף "מכל 60 האגודות השיתופיות שנרשמו עד קיץ 1967 פעלו למעשה רק 31 אגודות צרכניות. יתר האגודות, שהיו ברובן חקלאיות, או יצרניות, לא היו פעילות" (שם). כאן יש גם צורך לציין כי בתקופה המצרית פעלו במחלקה לאיגוד שיתופי 12 עובדים, מרביתם בוגדי אוניברסיטאות במקצוע הכלכלה, ואחדים רואי חשבון מוסמכים.

(16) החלטת המושל הכללי מס. 29 ליום 27.8.64, ראה העיתון הרשמי כנ"ל.

(17) "מסמך העברה" מיום 5.9.64

"האגודה השיתופית למצרכי בית לפקיד רצועת עזה בע"מ"

אגודה זו נוסדה באביב 1959. מעשרות חברים מיסדים היא הגיעה, תוך שבע שנים של פעולה ללמעלה מ-7,500 חבר.

סעיפים נבחרים מתקנון האגודה ימצא הקורא בנספחים לפרק זה. כאן כדאי לציין כי הנהלת הגוף הזה מורכבת מ-9 חברים: 4 פקידי ממשלה, 4 פקידי סוכנות הסעד הבינ-לאומית ואחד נציג יתר האירגונים. במקרה ואין פקידים מאירגונים אחרים המשתייכים לאגודה, עובר המקום התשיעי אף הוא אל פקידי הממשלה, (סעיף 21) הן אם המדובר באזרחים, או באנשי צבא (סעיף 15). ערך המניה הועמד על מחצית הלירה המצרית שיש לשלמה במזומנים. (סעיף 1).

ב"סיפורה" של אגודה זו ניתנת תמונה נרחבת להתפתחותה בתקופה 1959-67: הקמת סניפים בשכונות השונות של עזה, וגם מחוץ לעיר עצמה, וכן של פעילותה בשטחים החורגים מן המסחר במצרכי מזון גרידא: יבוא סחורות הלבשה, הנעלה, כלי בית ואף מקלטי טלוויזיה. כן ראוי לציין שוב את העובדה, שכבר הוזכרה לעיל, כי אגודה זו, בתקופה בין 1959-65 - היינו עד לתחילת הפעולה המעשית של האגודה המרכזית, קבלה על עצמה לשרת גם את יתר האגודות הצרכניות, ושמשה להן יבואן מרכזי במחירים נמוכים בהרבה מאלה אשר היו נהוגים בשוק החופשי. כן יש לזכור כי אגודת הפקידים היתה כמעט היחידה בה התקיימו מדי שנה בשנה, בצורה סבירה, אסיפות שנחיות כלליות לבעלי מניות, נרשמו פרוטוקולים ונערכו בחירות בהתאם לחוק.

על מצב אגודת הפקודים בתחילת 1964 שכבר נזכר לעיל נמצא מסמך רשמי. המדובר בדו"ח שלושה מנהלי חשבונות מוסמכים, פקידי מנהל הבקורת במשרד האוצר והכלכלה.⁽¹⁹⁾ לפי דו"ח זה הגיע מספר המניות באגודה באפריל שנה זו לסך 17,347 מניה (של מחצית הלירה המצרית). מס"ך זה נפרעו הלכה למעשה עד למועד זה 16,352 מניה. עד סוף 1963 הצטברו רזרבות בס"ך 30,185 ל"מ. בשנת 1963 הגיעו הרווחים ל-3,888 ל"מ. אך הוחלט לא לחלקם באותה שנה.

כיצד התפתחו יתר הענפים השיתופיים בתקופה 1964-67?

מקור מקומי מוסמך סבור כי הענף השיתופי החקלאי הגיע אומנם ל-16 אגודות מסוג זה, אך אגודות אלה "... היו למעשה רק מרכזי חלוקה של מספוא שהובא על ידי שלטונות מצרים". מקור זה מוסיף: "חוץ מזה לא הראו אגודות אלה שום פעילות עצמאית משלהן".⁽¹⁸⁾

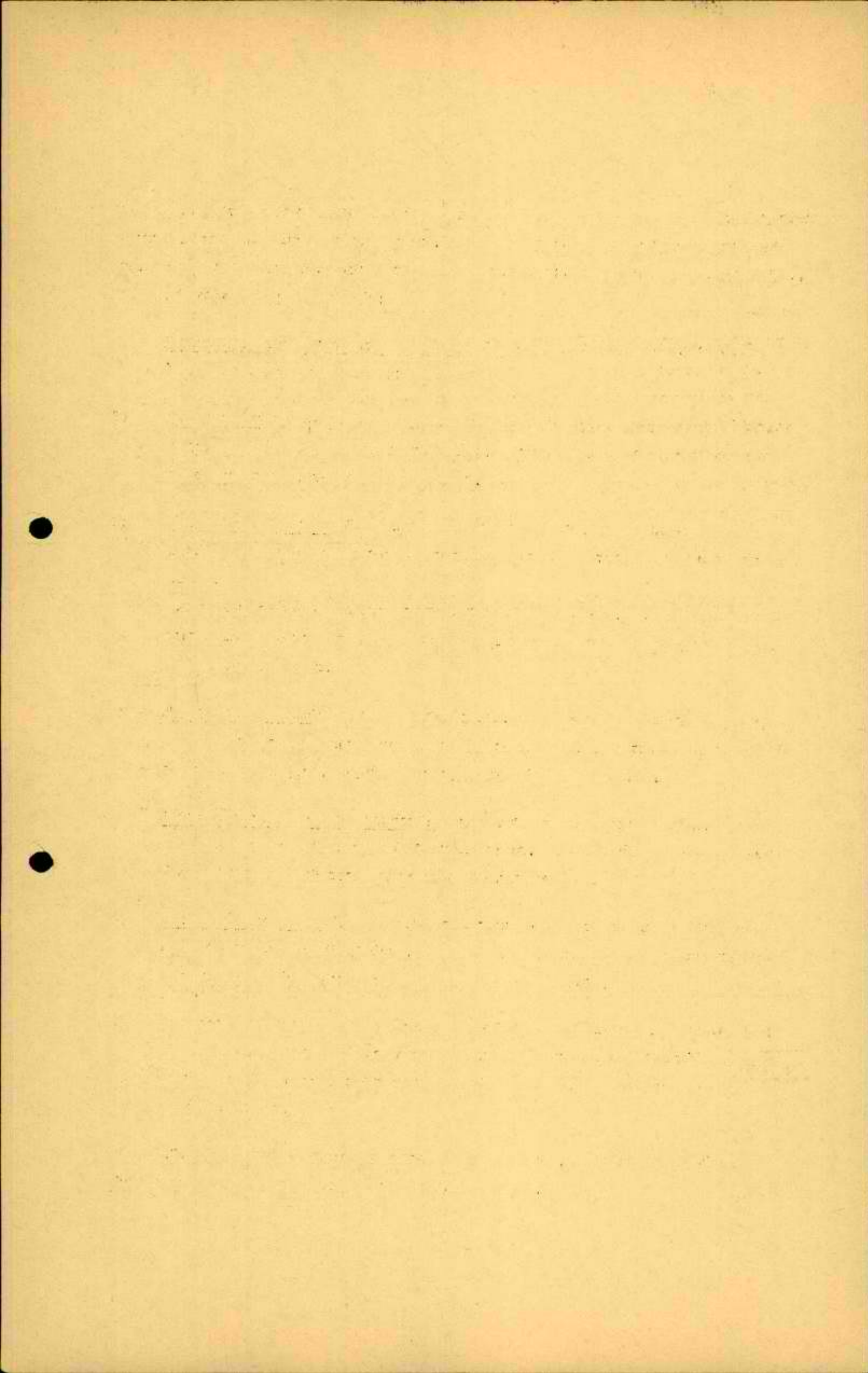
על מצב האגודות השיתופיות הצרכניות בתחילת 1964 מעיד מסמך רשמי המהווה דו"ח של 3 רואי חשבון מוסמכים אשר ערכו בדיקות מדוקדקות בפעולותיהן של 17 אגודות, וזאת באביב 1964. (שם 19)

(18) מר סראג' רושם האגודות בתקופה המצרית בראיון מיוחד.

(19) דו"ח של שלושה מבקרי חשבונות מיום 10.10.64.

דו"ח זה גם כולל 4 אגודות במחנות פליטים. המבוא לדו"ח מרמז על כך שהיו מקרים בהם השתמשו האגודות בכספים שלא בהתאם לתקנון הפנימי. "בדיקה זו נערכה על פי "צו" פנימי כדי לבדוק האם אין מקרים בהם מוציאות האגודות כספים שלא למטרות עסקיות ופעולות כספיות חיוניות" (שם) והנה כמה דוגמאות מתוך הדו"ח הנ"ל:

- (1) "באגודה הצרכנית במחנה הפליטים א-שאטה": נמצא מספר גדול של קבלות שנמחק הכתוב על גביהן והוכנסו בהן שנויים.
 - (2) "באגודה הצרכנית א-שאטה": לחצו החברים על הנהלת האגודה להחזיר להם 75% מערך המניות של אלה שברשותם יותר ממאה מניות. האחראיים על האגודה טרבו להתחייב לא להוציא כספים, אלא לפעולות החיוניות.
 - (3) "אגודת כזאעה השיתופית": לגוף זה אין רישום בפנקסים. אין כל אפשרות לבדוק את פעולת האגודה היות והאחראיים לא מבינים את המובן של קבלות לא על סחורות ולא על כספים.
האגודה לא ערכה מאזן וחבריה אינם יודעים מהו הרווח וההפסד. מצב זה נמשך מאז יסוד האגודה. האגודה היא למעשה מקום של קניה ומכירה אשר פעיליה אין להם מושג על תוצאות פעולותיהם.
 - (4) "אגודת עבסאן הקטן": האגודה מביאה מצרכים, מוכרת אותם לחברים ויתר הזמן אין לגוף זה כל צביון של אגודה שיתופית כי אם הוא פועל כחנות מכולת רגילה. גם באגודה זו אין ספרים ופנקסים, ופעיליה לא יודעים דבר על רווחים והפסדים.
 - (5) "האגודה השיתופית במחנה ג' באליה": נמצאו מח' קות רבות בספרי הקבלות. מהון האגודה נמשכו על ידי חברים כ-100 לירות מצריות. חברי ההנהלה טענו שחברים אלה "אימו עליהם במכות" במידה ולא יוחזרו להם דמי מניותיהם.
 - (6) "האגודה הצרכנית ברפיח": הון המניות בזמן יסוד האגודה הגיע ל-4,000 ל"מ. חברי ההנהלה המיסדת משכו 1200 ל"מ. באישור ההנהלה. לאגודה חסרים מצרכים לחבריה לכן היא לא מקבלת חברים חדשים - הונה ירד ל-2,581 ל"מ.
- על מצבן הכלכלי של האגודות הצרכניות ברצועה בסוף 1965 ניתן לקבל מושג מן המאזן הכולל של 22 אגודות מסוג זה, שנערך על ידי הרושם. מאזניהן של עוד 9 אגודות לא נכללו במסמך זה, מאחר ולא הסתיימה עריכתן. באגודות אלה 9,700 בעלי מניות והונם העצמי מגיע ל-21,000 לירות מצריות.
- המסמך הנ"ל גם לא מכיל את הנתונים הקשורים באגודה המרכזית, אשר הונה עלה ל-13,400 ל"מ. המהוות 25% מהונן של כל האגודות הצרכניות ברצועה.

לסיכום התקופה המצרית על ארבעת שלביה, ולפי כל העדויות המקומיות, ניתן לאמור כי ההתארגנות השיתופית ברצועה הגיעה אמנם ערב מלחמת ששת הימים להיקף לא מבוטל במספר החברים ובני ביתם אותם היא שירתה. אך מאחר והגורם העיקרי של התפתחות מספרית זו היה ללא ספק טובת ההנאה הכלכלית הטהורה, כמעט ללא קשר רוחני - רגשי - אידיאולוגי כלשהו עם עקרונות השיתוף, ומאחר ותנועה זו התנהלה בהתאם לתכנית אב במסגרות שהוכתבו לה ע"י השלטון המצרי ברצועה, הרי שלא הספיקה באוירת ה"אפאטיה" העזתית שתארנו לעיל, ובשל קוצר הזמן שעמד לרשותה - סתיו 1964 - אביב 1967 - להכות שורשים. כאן לא התפתחו ברוב המקרים - יחסים חברתיים ולא חוגי מתנדבים המרוכזים סביב ההנהלות של האגודות, כפי שנעשה הדבר בגדה המערבית. אין, איפוא, להתפלא על כך שסערה חזקה, דוגמת זאת שעברה על הרצועה ביוני 1967, הספיקה למוטט את מרבית האגודות. כפי שנראה להלן נעלם הענף החקלאי כליל מן האופק, וכמחצית האגודות הצרכניות הפסיקו את פעולותיהן, מאחר ולא עמד לחבריהן הכוח לשמור על רכושם וכספם לפני פריצות, שוד ומעילה, בעיקר מבית, וגם חלקית מגורמי חוץ.

מאזן כולל של 22 אגודות שיתופיות צרכניות ברצועת עזה לסוף 1965

(בלירות מצריות שלמות)

<u>פ ט י ב</u>		<u>א ק ט י ב</u>	
60,134	הון:	492	מכונות וציוד
66,753	רזרבות:	49	פחת ציוד
1,000	הלוואות:	5633	ריהוט
	מקדמות מן המושל הכללי	5,513	פחת ריהוט
20,000		563	השקעות באגודה המרכזית
155	בטחונות	11,835	11,835
11,563	מגיע מחייבים		סחורות
61	חסכונות פקידים		חייבים
15,308	חשבון רווח והפסד		שטרות
			מזומנים
55,120	בנק פלשטין	109,309	בבנקים ובקופה: ס"ך:
8,665	למטרות סוציאליות	4,155	פקדונות במכס
274	ריבית	1,435	מפרעות
<u>130,813</u>	סך	<u>130,813</u>	ס"ך

התקופה הישראלית ברצועה 69 - 1967

עם הרגעת הרוחות והתייצבות המצב ברצועה החלו השלטונות להסדיר את עניני האספקה של מיצרכי מזון על יסוד הסדרים המקובלים במדינת ישראל. עד מהרה השתנה המצב המסורתי ברצועה בשטח זה: הצטמצם והלך אי-האיזון במחירי המצרכים ונעלמה העדפת המגזר השיתופי מעל למגזר הפרטי. במידה ועדיין נשארו בצרכניות או במחסני האגודה המרכזית סחורות שלא התקלקלו, הרי שהן נמכרו לחברים במחירים הישנים. אך ככל שהמלאי ישן זה הלך ואזל, והיה צורך לחדשו ממקורות אספקה בישראל, הרי שהמחירים בין שני הסקטורים - השיתופי והפרטי - השתוו, עד שהגיעו - לזהות מוחלטת. השוני היחידי שנשאר היה נעוץ בכך שבמצב הכלכלי הירוד של האוכלוסייה, עקב סגירת מקורות פרנסה במסחר, תעסוקה, שירותים וכיוצא באלה - הן בסקטור הפרטי והן בסקטור הצבורי (משרדי ממשלה, טוכנות הסעד הבין-לאומית, העדר כוחות החרום של האו"ם, צבא השחרור הפלשתינאי, וכוחות הצבא המצרי הסדיר) ניתן היה לרכוש מצרכי מזון בסיסיים בשוק החופשי בהקפה, בשעה שהצרכניות היו חייבות למכורן אך ורק במזומנים. כתוצאה מהתפתחות זו ירד מדי חודש הפדיון באגודות השיתופיות.

התקופה הישראלית ברצועה עזה בשנים 69-1967 היתה רבת מבוכה וחוסר יציבות בכל הקשור להמשך קיומה של ההתארגנות השיתופית המקומית. בתחילה נראה היה, אמנם שהאגודות שהתגברו על המשבר יהנו ממלוא הסעד והעידוד, אך תקוות אלה התבדו עד מהרה. אחרי מחצית 1968 התברר כבר ללא ספק שאין בדעת השלטונות ברצועה להושיט עזרה רצינית לפתרון הבעיות הקשות העומדות לפני האגודות השיתופיות ברצועה. גם נסיון רציני אחרון שנעשה בתחילת 1969 לקדם את הענין השיתופי ברצועה ע"י הקמת מועצה עליונה לטיפול הקואופרציה נשאר עקר, מאחר שגוף זה לא זכה מעולם לגיבוי מתאים, והוא הפסיק את פעולתו אחרי ישיבות אחדות.

בפרק הזה ניחנת תמונה על "מסה ומעש" זה.

אחרי שוך הקרבות והקמת הממשל האזרחי ברצועה עזה היתה הפעולה התחוקה הישראלית הראשונה פרטום צו, אשר לפיו נשארו בתוקף כל החוקים, התקנות, המינויים ורשום החברות והאגודות כפי שהתקיימו באיזור ביום 6.6.1967, ובמידה שאין המשך קיומם עומד בסתירה למנשר הישראלי מספר 2, (20)

בהתאם להוראה זו המשיכו כל האגודות השיתופיות שהיו רשומות ברצועה עד יוני 1967 להתקיים כגופים חוקיים במידה ולא נמחק רשומן ולא פורקו או התפרקו.

כאשר נפתחה המחלקה לאיגוד שיתופי בעזה בחודש אוגוסט 1967, התברר כי רשום האגודות השיתופיות בזמן השלטון המצרי הועבר לתפקיד אחר במשרד המסחר והתעשייה במינהל האזרחי,

(20) מנשר מס. 2 (חוברת 1), ממשל עזה וצפון סיני, פורסם ביום 14.9.67

תחתו מונה עוזרו, שייך אחמד אבו סרדאנה, לתפקיד מנהל המחלקה ומר אהרון פנחסי קיבל את התפקיד של קצין מטה לעניני קואופראציה⁽²¹⁾ כאשר החל בארגון מחדש של המחלקה, בעקבות עריכת סקר על מצב האגודות, נתגלתה תמונה עגומה ביותר:

- (א) מתוך 12 העובדים במחלקה נשארו רק 9. היתר עזב את הרצועה בעקבות המלחמה.
 - (ב) ברוב האגודות שותקה הפעולה כתוצאה מן המלחמה.
 - (ג) כתוצאה מכך צומצם מספר העובדים במחלקה ל-4, ואחרי כן לשלושה.
 - (ד) התברר כי קרו מקרים רבים של השמדת מסמכים, שוד בקופות האגודות ובמחסניהן. (באגודה הצרכנית של מחנה הפליטים באל מוע'זאנינגבו כל הסחורות בצרכניה. בזו של .. נוצייראת נגב כל הרכוש וההון, בבית חנון אבדה האגודה את מרבית הונה, ולאגודה המרכזית נגרם נזק בטך 15,000 ל"י, טך הנזקים הסתכם ב-168,000 ל"י).
 - (ה) כמויות של מצרכי מזון התקלקלו.
 - (ו) סכומי כסף גדולים נשארו בבנקים המקומיים שנסגרו אחרי המלחמה. הם הגיעו לפי המאזן הכולל, (בלי האגודה המרכזית), לסכום העולה על 70,000 ל"י.
- בדו"ח מס' 9, מביא הרושם את שלוש הדוגמאות הבאות על הקשיים בהם נתקלו האגודות בעקבות המלחמה:

א. האגודה השיתופית הצרכנית למחנה הפליטים אל מוע'זאני

לאגודה הנ"ל נגרמו נזקים קשים עקב המלחמה וכל הסחורות שהיו בצרכניה נגבו. לאגודה נשארו בטך הכל 264 לירות ישראליות מהסכום של 10,402 ל"י שהיו לה לפני המלחמה.

ב. האגודה השיתופית הצרכנית במחנה הפליטים נוטיירא

האגודה הפסידה את כל רכושה והונה בעקבות המלחמה, לפני המלחמה היו ברשותו של גזבר האגודה 10,689 ל"י. הגזבר נמצא עתה במצרים, האגודה טוענת שהוא לקח עמו את כל הכסף.

ג. האגודה השיתופית הצרכנית בבית חנון

האגודה אבדה את מרבית הונה עקב הגניבות שהיו בצרכניה. בעקבות פעולת המחלקה התברר כי האגודות החקלאיות והיצרניות לא חידשו את פעולותיהן. מצד שני, חידשו 28 אגודות צרכניות את פעילותיהן. דו"ח הרושם (ראה שם, 6) מציין:- התברר לי כי "האגודות הצרכניות ברצועה פעלו בהתאם לעקרונות הקואופראציה. לכל חבר היה פנקס קניות, בסוף שנת הכספים, עם אישור המאזן, החליטה האסיפה הכללית השנתית על שיעור החזרת הרווחים לאחר העברת הסכומים הדרושים מן הרווח הנקי לקרן שמורה ולמטרות סוציאליות".

(21) המינוי פורסם ב"קובץ הצווים" ביום 20.3.68.

אולם יחד עם זה התברר, כי נעלם והלך הפער במחירי המצרכים בין הצרכניות לבין השוק החופשי עד הגיע המצב כמעט לזהות מוחלטת במחירים. כתוצאה מהתפתחות זו ירד מידי חודש הפדיון והתעוררה הבעיה כיצד לספל במצב חדש זה. האגודה המרכזית פנתה בשלב זה למענה האזרחי בבקשת עזרה על מנת להתגבר על המשבר הפוקד את הקואופרציה ברצועה.

ב-12.12.67 כתב קצין המטה לענייני קואופרציה לראש המינהל האזרחי ברצועה לאמור: "הודעתי לנציגי האגודה השיתופית המרכזית ביום 11.12.67 את החלטת הממשל הישראלי:

... הממשל הישראלי ימשיך להושיט כל עזרה אפשרית לאגודה.

ב-31.3.68 כינס ראש המינהל האזרחי ברצועה במשרדו אסיפה בה השתתפו כל הגורמים הנוגעים בדבר כדי לדון בגורל האירגון השיתופי ברצועה. בגלל חשיבותה של פגישה זו, אשר בהרכבה הייתה הראשונה והיחידה מסוג זה לדיון יסודי בבעיית האירגון השיתופי ברצועה, כדאי לתת את סיכומיה העיקריים. (22)

אחרי סקירה תמציתית על התפתחות הקואופרציה במשטר המצרי שניתנה על ידי יושב ראש מועצת המנהלים של האגודה המרכזית הצהיר ראש המינהל את הצהרת המדיניות הישראלית הראשונה לגבי הקואופרציה ברצועת עזה. הוא אמר: "אני מעונין שהאגודות השיתופיות ימשיכו בעבודתן כמקודם, ומעונין בחיפוש אחרי הדרכים שבאמצעותן אפשר יהיה להמשיך בעבודת אגודות אלה". (שם סעיף 7, א'). הוא הוסיף כי: "הוא רואה את רצועת עזה כחלק מישראל מבחינה כלכלית". (שם סעיף 7, ד'). נציגי האגודות השיתופיות הצהירו שהאגודות השיתופיות "רחוקות מהזרמים הפוליטיים בהווה, והיו רחוקות מהם גם בעבר... ודאגת כולם התרכז בשירות לחברים ובעניניהם הכלכליים בלבד".

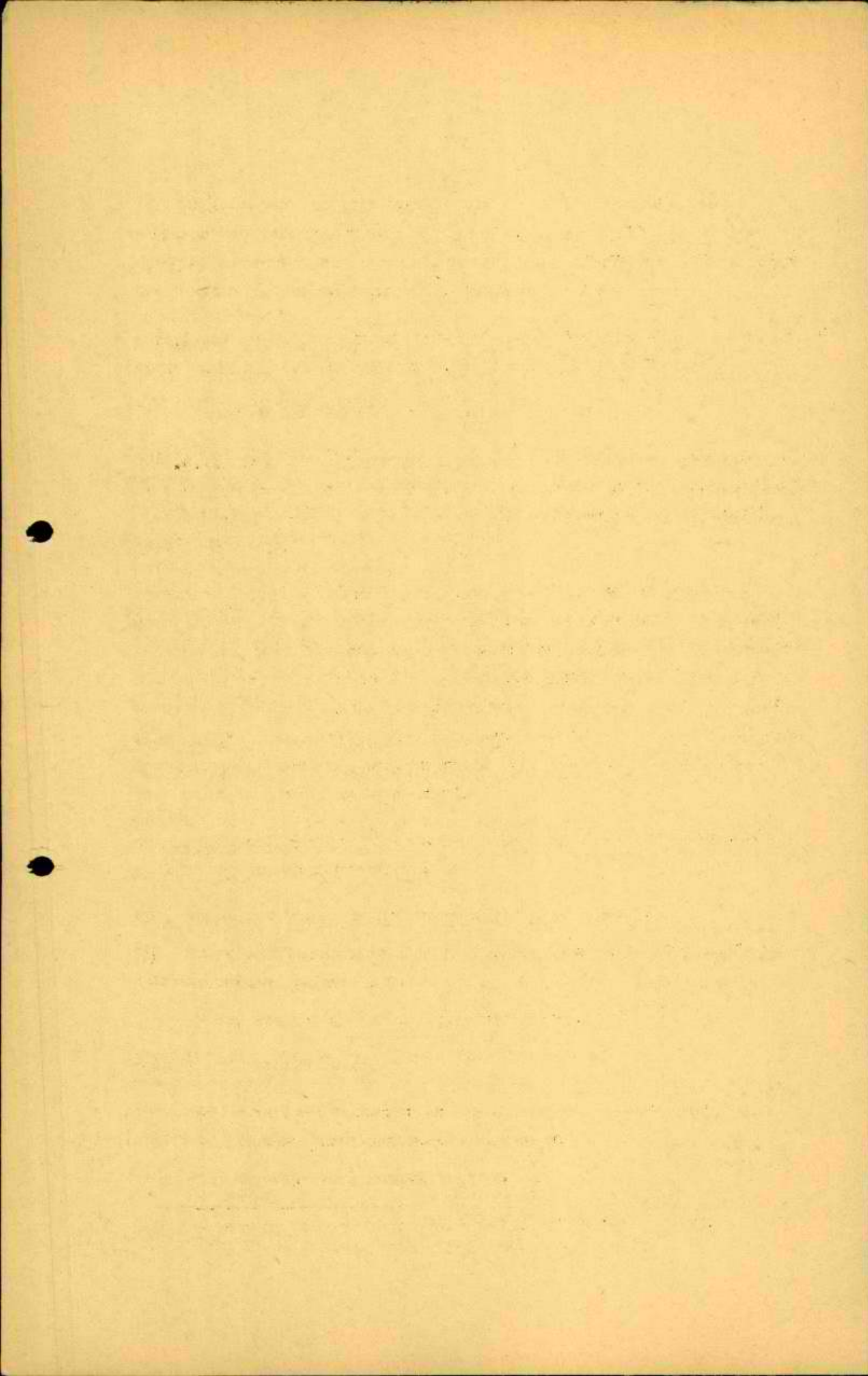
ראש המינהל ביקש לעמוד על הקשיים העומדים למכשול לפני פעולתן של האגודות. על כך נענה כי קשיים אלה מתרכזים בנקודות הבאות:

- 1) אפשרות של יבוא מצרכי מזון חיוניים בשיעורי המכס הקודמים.
- 2) הצורך שהשלטונות יכסו את ההפרשים במחירים מקופתם, וייסדו "קרן סיוע" למטרה זו כפי שהיה נהוג בעבר.
- 3) הקצבת מטבע זר ליבוא מצרכים אלה על ידי האגודות. (שם סעיף 9)

להלן הוטל על עוזר ראש המינהל:

- א) להוציא את ההוראות הדרושות בדבר גביית חוב הפקידים מן האגודה המרכזית (במידה ופקידים אלה הוחזרו לעבודה).
- ב) לדון עם השלטונות הנוגעים בדבר על דרישת האגודות. (שם סעיף 11)

(22) ראה "פרטי-כל אסיפה שיתופית בעזה" מיום 31.3.68 (בערבית ובעברית).

ראשה המינהל²³ הקים ועדה משולשת על מנת לדון בענין הסיוע הכספי. (שם סעיף 12) כן הוא הודיע על הצורך לכנס ועדה משולשת שניה "כדי לדון בכל הענינים הקשורים באגודה המרכזית וקניוחיה". (שם סעיף 13)

רושם האגודות השיחופיות וקצין המטה לעניני קואופראציה הודיע לחוקר שלמרות פניחו (מחודש מאי 1968) לראש המינהל, ופניחו לעוזר שר הבטחון (ב-14.6.68) בדבר החלטה בענינים שנדונו וטוכמו בישיבה הנ"ל, לא זכה לכל תשובה. הוא הוסיף כי שתי הועדות שנזכרו בסעיפים 12-13 לא קיימו אפילו ישיבה אחת.⁽²³⁾

במאי 1968 העביר הרושם אל ראש המינהל תזכיר מפורט על הטכומים הדרושים לאגודה המרכזית כדי לחדש את אספקת המצרכים לאגודות השיחופיות ברצועה. הסכום שנדרש כסובסידיות עלה ל-329,000 ל"י לחודש. הרושם ביקש "להודיע לי בכתב את ההחלטה שתתקבל, היות והאגודה המרכזית מחכה לתשובה". העתק מתזכיר זה (מן ה-14.4.68) הועבר גם לעוזר שר הבטחון, אך לא נתקבלה כל תשובה בכתב.^(שם)

עוד נעמד להלן על הפרטים הקשורים בהלוואות שניתנו עקב המלחמה על ידי האגודה המרכזית לגופים שונים. כאן יצויין רק שב-24.2.69 פנה הממונה על הנכסים במינהל האזרחי ליועץ המשפטי של הממשל הצבאי וביקש חוות דעת כיצד לגבות את הסך של מליון לירות, המהווה חוב הפקידים לאגודה המרכזית. גם על פניה זו לא נתקבלה תשובה.⁽²⁴⁾

אחת הבעיות הקשות שהאגודות השיחופיות ברצועה נתקלו בהן אחרי המלחמה, בנוסף להעלמות ההפרשים במחירי המצרכים שנזכרה לעיל, היתה בעיית הפרשי שער המטבע.

ביולי 1967 הודיעו שלטונות הממשל כי שער הלירה המצרית הועמד על 6 ל"י, אך התושבים עדיין לא חויבו להחליף את המטבע המצרית שהיתה ברשותם. המצב היה מעורפל עדיין, מרבית האוכלוסיה נטתה לשמור את כספה במטבע מצרית.

רק בפברואר 1968 הם נצטוו להחליף את כל המטבע המצרית שברשותם, והשער הועמד אז על 4 ל"י. לכל לירה מצרית. מכאן נבע הפרש של 2 ל"י ישראליות לכל לירה מצרית. הפרש זה מופיע מאז באזנים השנתיים של 10 אגודות, ומסתכם ב-13,850 ל"י. ביתר האגודות לא היו הפרשים.

בעיית ההפרש במטבע גם מנעה את תשלום החובות לאגודה המרכזית. הלווים, אגודות שיחופיות, טוחרים ופקידי ממשלה, שקיבלו עוד בקיץ 1967 הלוואות מן האגודה המרכזית, סירבו להחזיר את חובותיהם לפי השער החדש ועמדו על כך כי חובות אלה ישולמו לפי השער של 6 ל"י. אחרי משא ומתן מיגע - דרך לשכת המסחר המקומית - הצליחה האגודה לגבות חלק מחובותיה

(23) ראיון עם מר א. פנחטי, קצין מטה ראשון לקואופראציה בעזה, במשרד העבודה בירושלים, ביום 22.1.70.

(24) קמ"ט נכסיים בפועל בעזה, בשיחה המינהל האזרחי ביום 10.5.70.

מן הסוחרים לפי שער "פשרה" של 5 ל"י ללירה מצרית. מצד שני, מסר הרושם דאז⁽²⁵⁾ כי במשך תקופת כהונתו שהשתרעה עד 1969 לא נמסרה לו אף תלונה אחת על כך כי ממדי הבעיה הגיעו לידי כך שטיכנו את עצם קיומן של האגודות, או שבגלל הפרש זה במטבע עמדה אגודה כל שהיא לפני סגירה. זאת ועוד: הרושם הציע לאגודה המרכזית עד סוף 1967 (כאשר השער הרשמי היה עדיין 6 ל"י ללירה מצרית) להחליף את כספה במטבע ישראלית ולהפקידו בבנק ישראלי. הוא יעץ לאגודה להפסיק את מתן ההלוואות לסוחרים ולאגודות ב-4 1/2% והבטיח לה כי שיעור הריבית בבנקים הישראליים יהיה גבוה בהרבה מזה.

לאור המצב הכלכלי הקשה ברצועה, עם תום המלחמה, החליטה האגודה המרכזית לחלק את הסחורות שנשארו במחסניה. לאגודות הצרכניות חולקו מצרכים, לסוחרים ולפקידי ממשלה לשעבר ניתנו סחורות והלוואות במטבע מצרית וישראלית לפי הפירוט הבא:⁽²⁶⁾

<u>המועד:</u>	<u>המקבלים:</u>	<u>ה ס ו ג:</u>	<u>גובה ההלוואה:</u> (בלירות ישראליות)
1967 יולי	אגודות צרכניות	מצרכים	306,792
1967 יולי	סוחרים	מצרכים ומזומן	753,006
1967 אוגוסט	פקידים	מצרכים	553,088
1967 דצמבר	פקידים לשעבר	במזומן (במטבע מצרית)	227,880
1967 דצמבר	לפקידים (באל-עריש)	במזומן (במטבע מצרית)	47,500
1968 דצמבר	לפקידים לשעבר	במזומן (במטבע ישראלית)	266,175
1968 דצמבר	לפקידים (באל-עריש)	במזומן (במטבע ישראלית)	50,000
			<u>2,204,441 ל"י</u>

ההלוואות שניתנו ל-8,000 פקידים (בצורת מצרכים) חולקו לפי הממוצע של 78 ל"י לכל אחד. בין הסוחרים שזכו להלוואות היו 3 חברות מסחריות ששתים מהן קיבלו 300,000 ל"י כל אחת וסוחר בודד, שקיבל 150,000 ל"י. כפי שצויין לעיל סרבו הפקידים, ורוב האגודות להחזיר את הלוואותיהם בהתאם לדרישת האגודה המרכזית, ועמדו על כך שהתשלום יעשה לפי שער של 4 ל"י ללירה מצרית. ממאזן האגודה ל-1969 מתברר שבינתיים פרעו סוחרים שונים סך 211,000 ל"י מחובותיהם ואגודות שיתופיות שונות סך 145,000 ל"י. ב-1.3.69 הציע מנהל המחלקה לאיגוד שיתופי ברצועה להפעיל את המנגנון של המינהל האזרחי בעזה כדי לגבות מן הפקידים אשר חזרו לעבודה את הלוואותיהם בשיעורים חודשיים בסך 6 ל"י לחודש והפקדת הכספים באחד הבנקים המקומיים לזכות האגודה המרכזית. כן הציע מנהל המחלקה

(25) ראה הערה 23

(26) תזכיר מנהל המחלקה לאיגוד שיתופי בעזה, שייך אחמד אבו סרדאנה, עזה 1.3.69.

לגבות את החובות מן האגודות לפי השער של 4 ל"י ללירה מצרית ולהטיל על האגודה המרכזית לשאת בהפרשים. שתי הצעות אלה לא נתקבלו. (שם 26).

בעיה מיוחדת שהעיקה על שתי האגודות הגדולות - האגודה המרכזית ואגודת הפקידים - נסובה סביב העובדה שגופים אלה העסיקו, עוד לפני המלחמה, צוות מנופח של עובדים חודשיים ויומיים. אחרי המלחמה נתנו האגודות לחלק מחברי הנהלתן משכורות מקופת האגודות. קודם לכן עבדו פקידים אלה ללא תמורה.

הטבלה הבאה מראה את סכום ההוצאות הללו ב-1968 בהשוואה להכנסות:

הכנסות חודשיות	סך ההוצאות החודשיות	משכורות חודשיות	הפקידים
6,562 ל"י	3,584 ל"י	1,723 ל"י	12 האגודה המרכזית
3,331 ל"י	3,814 ל"י	2,463 ל"י	25 האגודה לפקידים

טבלה זו מראה כי באגודה המרכזית עלו ההוצאות החודשיות (בממוצע) ליותר מ-50% מסך ההכנסות החודשיות, בשעה שבאגודת הפקידים עלו ההוצאות אף על ממוצע ההכנסות החודשיות. דבר זה נבע מכך ששני גופים אלה לא פיטרו עובדים מיותרים וחברי הנהלתיהן לא הסכימו להפחית ממשכורתיהם החודשיות. ב-1969 חל שנוי קטן בכך שבאגודה המרכזית צומצם מספר העובדים מ-12 ל-9, וכך ירד סך המשכורות החודשיות מ-1,723 ל"י ל-1,500 ל"י. באגודת הפקידים ירד מספר העובדים מ-25 ל-20, והמשכורות החודשיות מ-2,463 ל"י ל-1,916 ל"י.

האגודה המרכזית למסחר בשיטונות לרצועת עזה

גוף זה הוקם על ידי צו המושל הכללי מיום 1.12.64 (פרטים על ההחלטה ראה בנספחים). אגודה זו לא נרשמה כחוק כיתר האגודות השיתופיות. מאז הקמתה קיימה אגודה זו רק אסיפה שנתי אחת ויחידה וזאת ב-10.9.65.

בדו"ח מס' 9 (לסוף 1967) מראה רושם האגודות בעזה את התמונה הבאה לגבי מצבה של האגודה המרכזית:

87,399 ל"י	הון האגודה	א.
14,035 ל"י	רווחי האגודה ב-1966	ב.
1,224,242 ל"י	הלוואות שקבלה האגודה מהשלטונות המצריים	ג.
1,575,010 ל"י	הלוואות האגודה לסוחרים ולאגודות השיתופיות	ד.
1,104,000 ל"י	חובות האגודה לסוחרים	ה.
2,205,915 ל"י	ערך הסחורות שהיו ברשות האגודה לפני 5.6.67	ו.
574,877 ל"י	ערך הסחורות שנמצאות כיום ברשות האגודה	ז.

ה.	נזקי המלחמה	12,737	לי
ס.	מספר הפקידים באגודה	12	
י.	סך כל המשכורות של הפקידים	1,536	לי

בסוף 1968 קיבלה האגודה המרכזית רשיון לייבא בשר קפוא בלתי כשר עבור תושבי הרצועה. אף כי מחיר בשר זה היה נמוך ב-50% ממחיר הבשר הטרי ברצועה לא נטו תושביה לקנותו, כך נאלצה האגודה להפסיק יבוא זה אחר שנגרמו לה הנזקים הבאים:

סך הכמות המיובאת	מחיר קניה	מחיר מכירה	הוצאות (כולל השכרת מקררים)	סך הפסד
11,098 ק"ג	33,525 ל"י	28,322 ל"י	2,075 ל"י	7,276 ל"י

בסוף שנת 1968 ותחילת 1969 קיים קצין המטה לענייני קואופרציה ברצועה מגעים עם האחראיים באגודה המרכזית, כדי לשכנעם להפנות את פעילות האגודה המרכזית מעיסוק בצרכנות גרידא, לענפי יצור ואספקה עצמאית.

סיכום של דיונים אלה נשלח ב-19.2.69 בצורת תזכיר חתום על ידי קמ"ס אהרון פנחסי אל ראש הנהלת האגודה המרכזית. בתזכיר זה האיץ מר פנחסי בראשי האגודה להגיש הצעות להקמת מפעלים יצרניים והבטיח עזרה השלטונית בגבול של מחצית מליון לירה למימונם. מר פנחסי מסר כי את האישור על כך קיבל, בעל פה, הן מן הממונים עליו במינהל האזרחי בעזה, והן מן הממונה הישיר עליו במשרד העבודה. לאור זה הקימה הנהלת האגודה המרכזית ועדת משנה כדי להכין הצעות מעשיות בשטח זה.

מחבל הרושם שכאן נעלמה, הן מעיני הרושם דאז והן מאלה של חברי הנהלת האגודה המרכזית, העובדה שלפי צוו הקמת האגודה לא רשאית היא לעסוק ביצור אלא אך ורק במסחר. (דבר זה אינו כך לגבי האגודות הצרכניות הרגילות אשר תקנוןן מאפשר להן לעסוק גם ביצור מצרכים) מכאן שצריך היה לשנות את סעיף 2 מהחלטת ה"מועצה המבצעת" (מס. 18 לשנת 1964) בדבר מטרות האגודה המרכזית לפני שיוטל עליה התפקיד החורג מטמכותה.

כדי להבין את התפתחות פעולותיה של האגודה המרכזית יש לציין כאן כי הממשלה המצרית ביססה את מדיניות היבוא של מצרכי מזון לרצועה על שלושה יסודות: (27)

- א. על ידי הקצבת חלק מן התקציב במטבע חוץ (במזומנים).
- ב. יבוא תמורת יצוא (למשל דגים, פרי הדר ועוד).
- ג. יבוא ללא העברת מטבע (מכספים שעמדו לרשות תושבי הרצועה מחוץ למצרים, בעיקר בבירות).

(27) "טעד וערבויות הממשלה המצרית לאגודה השיתופית המרכזית", תזכיר א. פנחסי, עזה 20.6.68.

האגודה המרכזית קיבלה רשיונות יבוא מזון בהתאם לטעיף א'. אך חיש התברר כי גוף זה לא יכול, בהון העצמי שלו המורכב, כזכור מ-25% מהון המניות של האגודות (ואשר לא עלה בסוף 1965 על 12,000 ל"מ.) ליטול על עצמו את המשימה. מכאן בא הצעד הבא.

כפי שניתן להווכח בטעיף 3 מהחלטת המועצה המבצעת (מס' 18 לשנת 1964 - ראה נספחים) התכוונו השלטונות המצריים ברצועה לכך שהון האגודה המרכזית לא יהיה מורכב אך ורק מ-25% מהון המניות של האגודות המסונפות אליה, אלא יתווסף עליו סעד ממשלתי בצורה של מענקים, הלוואות וערבויות בנקאיות.

כך קרה שבתחילת 1967 החליטו שלטונות הרצועה להקציב סכום של 1/2 מליון ל"י מצריות לאגודה המרכזית. מאחר והחלטה זו באה באמצע שנת התקציב היא בוצעה כדלקמן: מענק של 204,300 ל"י וְערבות בנקאית לפתיחת אשראי עבור הזמנת סחורות יבוא בעוד 200,000 ל"י. (שם)

הסכום השני של 200,000 ל"י ניתן למעשה כהלוואה לאגודה, אך ברור היה כי הממשלה, ולא האגודה תכסה אותו, מן העודפים בתקציב ניהול הרצועה. ואומנם ציפו לכך שהעודפים לשנת התקציב המסתיימת ב-30.6.67 יגיעו למליון ל"י מצריות מהן היה מתכסה אשראי בנקאי זה.

שני הסכומים נוצלו כליל להזמנת סחורות יבוא מן החוץ, אשר בחלקן הספיקו אומנם להגיע לרצועה לפני פרוץ המלחמה ובחלקן נשארו "תקועות" בנמלי מעבר מצריים.

המועצה העליונה לקואופראציה

בתחילת שנת 1969 הקים קצין המטה לעניני קואופראציה גוף חדש בשם "המועצה העליונה לקואופראציה", וזאת כדי "להפיץ את התודעה השיחופית, להקים מפעלים שיחופיים ולהשיג הלוואות ומענקים ממשלתיים למימון מפעלים כאלה".

אחרי פרסום הצו (מס' 1), להקמת המועצה הנ"ל, פרסם קמ"ט קואופראציה עוד שורה של צווים נוספים בנושא זה עד לאישורו של התקנון הפנימי של המועצה ביום 24.6.68 (פרטים על צווים אלה וכן סעיפים נבחרים מן התקנון הפנימי של המועצה ראה בנספחים).

ביום 24.6.69 כתב הרושם למר סראג:

במכתב זה מודה מר פנחסי למר סראג על שקיבל על עצמו את התפקיד של יושב ראש המועצה. כן הוא מודה לשלושת חברי הוועדה אשר הכינו את התקנון הפנימי, האדוניים: חמיד, אבו סרדאנה ושעת, ומוסיף כי "התקנון יצא באמת למופת".

הרושם מציין כי "אנו נעשה את הכל כדי לעזור למועצה במילוי תפקידיה".

בתקופה אפריל - אוקטובר 1969 קיימה "המועצה העליונה לקואופרציה" ברצועת עזה 10 ישיבות, הראשונה ב-16.4.69 והאחרונה ב-7.10.69. בישיבה הראשונה נבחרה ועדה בת שלושה חברים להכנת התקנון הפנימי.

מעיון בפרטי-כלים של 10 ישיבות אלה, ומשיחות עם חברי הוועדה מתברר שהוקמה ועדת משנה לעיון במאזני האגודות לשנת 1968 ואישורן. את מסקנות הוועדה הביאו לפני מליאת המועצה לדיון. דבר זה נעשה מאחר והאגודות לא קיימו בשנים 69-1968 אסיפות שנחיות כלליות בגלל המצב הבטחוני. בהתאם לתקנון המאוחד של האגודות הצרכניות, האסיפה השנתית הכללית היא הגוף המוסמך לאישור מאזנה של כל אגודה ואגודה.

הדיון במאזנים אלה תפס את מרבית זמנה של המועצה. מצד שני ברור ממקורות אלה כי המועצה "טרם הספיקה", לדברי חברים אחדים, להגיע לדיון רציני כל שהוא בתפקידיה העיקריים, אותם החברים בעצמם הדגישו בתקנון הפנימי שלהם, כגון: הכנת תוכניות מעשיות לפיתוח שיתופי, מגע עם השלטונות וגופים אחרים לקבלת סעד ומימון לאגודות, עריכת פעולות הסברה, ארגון ימי עיון וכיוצא באלה. כן לא דנה המועצה בבעית המוקד של התנועה השיתופית ברצועת עזה בתנאים החדשים: לאן מועדות פני הקואופרציה בעזה תחת השלטון הישראלי, מאחר שהקרקע הושמטה מתחת רגלי ענף הצרכנות כאשר נעלם הגורם העיקרי להצדקת קיומו של ענף זה, העדפת היבוא השיתופי מעל למסחר החופשי, ויצירת פער מלכותי במחירי המצרכים החיוניים.

ב-21.10.69 הודיעה המועצה לרושם האגודות "שעדיין היא דנה בהכנת מספר תוכניות לפיתוח שיתופי". המועצה "מקווה" כי בקרוב תוכל להציע תוכניות ברורות וגמורות בנושא זה, והיא מבקשת מן הרושם להודיע לה באיזו מידה תוכל אגודה שיתופית, יצרנית או חקלאית, לקוות להלוואות מן המינהל האזרחי ובאיזה תנאים תנתן הלוואה כזו.

כיצד התנהלה הפעולה בקרב האגודות השיתופיות ברצועת עזה בתקופת 69-1968? כדי לענות על שאלה זו ניתן להשען על שני מקורות: א) הדו"ח החודשיים של המדריכים והמפקחים שבקרו בצורה שוטפת באגודות ועמדו מקרוב על פעולותיהן, וכך חזכירים שונים שנערכו על-ידי מנהל המחלקה, והדנים בבעיות מרכזיות של התנועה. ומצד שני, ב) שיחות עם הפעילים באגודות עצמן.

בסתיו 1968 הושיטה המחלקה לאיגוד שיתופי את עזרתה לארגון 3 אגודות חדשות - צרכניה שיתופית של כ-1,600 חברים באל-עריש (עליה עוד ידובר להלן), ואגודה לעיבוד תוצרת חלב בעזה. זו, האחרונה, פורקה לאחר שיושב הראש שלה התאבד והאגודה חדלה לפעול. האגודה השלישית - בת 12 חברים - היא לגידול עופות ואספקה חקלאית. הון המניות שלה מגיע ל-21,000 ל"י ובראשה עומד אגרונום מדופלם. במחצית 1969 הגישה אגודה זו בקשה להלוואה בשיעור של 60,000 ל"י להקמת משק לפיטום וגידול עופות. קצין המטה לענייני קואופרציה דאז הבטיח לאגודה ההלוואה (ב-6½%), אך דרש ממנה להגיש תוכנית מפורטת על דרך הוצאתה של הלוואה זו. מצד שני, אישר מנהל המחלקה, בסוף 1969,

שעדיין "לא קיבל אפילו טפסים להגשות בקשות להלוואות", כדי לחלקם בין האגודות המבקשות עזרה בהשגת אשראי. האגודה הנ"ל הגישה בדצמבר 1969 בקשה כתובה להלוואה הנ"ל - עד אפריל 1970 לא קיבלה תשובה.

מעיון בעשרות דו"חיים חודשיים מתברר כי עיקר פעולות המדריכים בתקופה זו נסובו סביב בדיקת פנקסי האגודות, בדיקת המלאי בצרכניות ובירור חריגות עם הפעילים, והכנת דו"ח כספיים ומאזני האגודות השנתיים.

בחודש מרץ 1969, כדוגמא, נערכו ביקורים ב-10 אגודות בעיר עזה, בחאן יונס, בדייר בלח וברפיח. באגודה השיתופית העממית של רפיח נערך בירור סביב תלונה שנתקבלה במחלקה, ובה נאמר שהנהלת האגודה פיטרה שני פקידי הצרכניה והעסיקה במקומם שני חברי הנהלה, אשר קיבלו את שכרם של המפוטרים. התברר, שאומנם שניים מחברי הנהלה קיבלו, במשך חודשיים, ס"ך 30 ל"י. שכר טרחה כל אחד. אחרי התערבות המחלקה, לאור הבירור, הופסק הדבר. שני החברים לא נדרשו להחזיר לקופת האגודה את הסכומים שקיבלו, אולם שני הפקידים הוחזרו לעבודתם. סוג אחר של ליקויים נבע מן העובדה שחלק מפעילי האגודות הפעילות כיום ברצועה, עזבו את האיזור ולפעמים לקחו עמם כספים והתחביויות - לגבי חובות ישנים המופיעים בפנקסי האגודות. קל היום לטעון לחייבים כי חובותיהם שולמו אומנם לידי אותם הגזברים, או המזכירים, שעזבו בינתיים את האיזור. מכאן שאין אפשרות לבדוק את המצב.

דוגמא לכך ניתן למצוא במקרה של הצרכניה השיתופית במחנה הפליטים א-שאטה, מקום שם ערכו מפקחי הקואופרציה בירור במרץ 1969. התברר כי מנהל האגודה חייב לקופה - 37 ל"י מצריות. חבר אחר, אף הוא מחברי הנהלה, הודה בכך שהוא חייב לאגודה 63 ל"י מצריות. סכום דומה, הנרשם לחובתו, הוחזר לדבריו לגזבר האגודה הקודם, שלא נמצא יותר במקום. בעיות דומות התעוררו לגבי שני חברים נוספים בהנהלת האגודה. בשני המקרים הודו החברים רק בחלק מן החובות, וטענו שהיתר סולק קודם לכן, או היה בחינת "הלוואה אישית" מחברים שלא נמצאים עתה יותר ברצועה. וזו"ח המדריכים מסכם: "יש להצטער על כך שמקרים אלה קרו בעיקר בקרב חברי הנהלה של האגודה, אשר חייבים היו לשמש דוגמא ומופת". (28)

מן התזכירים של מנהל המחלקה לאיגוד שיתופי מתברר כי חלק מזמנו הוקדש לטיפול בנושאים שנבעו מן השינויים שחלו בעקבות המלחמה. בפרק הדין על האגודה המרכזית ימצא הקורא נתונים בקשר למאמצי השלטון הישראלי - בתחילת 1969 - לעודד את האגודות הצרכניות - באמצעות אגודתן המרכזית - להפנות את פעולותיהן ממכירת מצרכים גרידא, לענפים יצרניים, דבר שבהחלט ניתן היה לעשותו מאחר והן התקנון הפנימי המאוחד (המצרי) של אגודות צרכניות, והן התקנון של אגודת הפקידים הגדולה, מאפשרים לאגודות לעסוק בענפי יצור.

(28) דו"ח מפקחים מ'ס' 3, מרץ 1969 חתום על-ידי המפקח מר ז'אד שיהאב.

למטרות אלה גם הובטח מימון ישראלי. מצד שני, הציע מנהל המחלקה, בתזכיר מיוחד סביב בעיה זו, (ואחרי לימוד כל הנתונים הנוגעים בדבר) כי למעשה יש לאגודה השיתופית המרכזית אשראן מספיק בצורת חובות שיש לגבותם, למימון כל פעולות השיתוף הדרושות לרצועה. הדו"ח מציע (ב-11.6.69) כי יש לפעול במרץ לגביית חובות אלה מן הסוחרים, מאגודות שונות ומן הפקידים, להפקידן באחד הבנקים המקומיים, ומהם לממן תוכניות יצור שיתופיות. לדעת מנהל המח' הסתכמו חובות אלה, בסוף 1968, בקירוב שני מליון ל"י. לכן, הוא מוסיף, על ידי גביית החובות, ניתן לוותר על הלוואות ממשלתיות חדשות.

נושא אחר בו טיפל מנהל המחלקה היה שכנוע האגודות בחובת קיום אסיפות שנתיות לעריכת בחירות ודיון במאזניהן. במחצית 1969 הסתיים תהליך הכנת כל המאזנים ולא דאג כל מנע לקיום אסיפות שנתיות כפי שהחוק קובע זאת. לאחר שפעולות ההסברה בעל פה לא הועילו - מחוץ לאגודה אחת, בה אומנם התקיימה אסיפה שנתית - שלחה המחלקה באמצע אוקטובר 1969 חוזר אל יושבי הראש של הנהלות 21 האגודות הפעילות ברצועה. האגודות נדרשו לערוך אסיפות שנתיות לדיון במאזן 1968, בחשבון רווח והפסד ולערוך בחירות חדשות למוסדותיהן. דבר זה הבחירות - היה חשוב גם לאור העובדה שבחלק מן האגודות עזבו הפעילים במשך 1967/68 את הרצועה למצריים (או לגדה המזרחית והמערבית) וזוהי צורך לאישי את התפקידים שנתפנו. אולם, כפי שמסתבר מדו"ח אחר של מנהל המחלקה (ב-13.1.70) התחמק חלק מן האגודות מחובת עריכת האסיפות הנ"ל בטענה שמצב הבטחון (למשל בעיר עזה עצמה צריך היה להזמין 7,000 חברים באגודת הפקידים לאסיפה, באולם גדול) אינו מאפשר השנה קיום אסיפות כאלה. לאור מצב זה החליט קמ"ט לעניני קואופרציה ורושם האגודות להפעיל את סמכויותיו (גם לפי החוק המצרי) ולמנות חברי הנהלה חדשים בשתי האגודות החשובות בעזה (האגודה המרכזית ואגודת הפקידים), במקום אלה אשר תקופת כהונתם הסתיימה. אך מאחר ובינתיים שוב חלו חילופי גברא בין קציני המטה לעניני קואופרציה (בפעט השלישית במשך פחות משלוש שנים) נשאר הטיפול בנושא זה קפוא, עד אביב 1970 לא חלה בו כל התקדמות.

תופעה זו, של חילופים תדירים בתפקידי הרושם וקציני המטה לעניני קואופרציה ברצועת עזה, חילופים שהיו מלווים תקופה ממושכת (עד 6-4 חודשים) של העדר איש בעזה שיכול היה לקבל על עצמו החלטות עקרוניות ולפטוק בענינים חיוניים לקידום התנועה, הסביעה את חותמה על כל הפעולה בתקופה קיץ 1968 - חורף 1969. מחוץ לצוו המינוי של מר פנחסי שהפסיק את עבודתו בסתיו 1968 עקב תאונה, לא פורסם מינויו של אף רושם לאגודות שיתופיות - כפי שהחוק מחייב זאת, ובמידה שנעשו מינויים על ידי המושלים, לא היה להם תוקף חוקי מהעדר פרסומם בקובץ הצווים של מפקדת הכוחות. בעיה נוספת, שפתרונה נדחה בשל מצב זה, היתה נקיטת האמצעים הנחוצים ליעל את הניהול באגודות ולחסוך בהוצאות מיותרות (אשר הפכו את מאזניהן של האגודה המרכזית ואגודת הפקידים לשליליים בשל ריבוי הוצאותיהן).

גם על בעיה זו הצביע מנהל המחלקה בדו"חו הנ"ל. (שם, ראה 26) המדובר בחסכון בהוצאותיהן של שתי האגודות הנ"ל. במקרה של אגודת הפקידים סוכם שאין עוד צורך בכך שיושב ראש ועדת הבקורת הפנימית (שהוא גם חבר הנהלת האגודה) ימשיך לקבל משכורת בטך 180 ל"י לחודש.

ועדה זו היתה חיונית בתקופה שקדמה להקמת המחלקה לאיגוד שיתופי ברצועה, תקופת 1958-64. אחרי כן ביצעה המחלקה את תפקידי הבקורת באגודה זו כביתר האגודות. בסוף 1969 הוחלט לדרוש מן האגודה ביטול תשלום זה, אך מאחר והתחלפו הרשמים לא בוצעה החלטה זו ולא נשלח צו לאגודה. כן היה המצב לגבי האגודה המרכזית. שם הוחלט לדרוש מן האגודה להפסיק את משכורותיהם של יושב ראש מועצת ההנהלה (400 ל"י לחודש) ולבטל את התפקיד של מנהל האגודה (400 ל"י לחודש) מאחר ואינו ממלא שום תפקיד מעשי. "אך בכל העניינים הללו לא יצאו הצווים הדרושים", מציין בעל הדו"ח. (שם)

כך גם היה הדבר בקשר למיזוג שתי האגודות הנ"ל ולעתיד המועצה העליונה לקואופרציה. מנהל המחלקה מציין בדו"חו הנ"ל כי הרושם דאז הטכנים כי "מאחר ושתי האגודות הללו - המרכזית ואגודת הפקידים - פועלות בהפסדים הנגרמים, בחלקם, בשט ריבוי הוצאות לא חיוניות, ניתן להעביר את הנהלת האגודה המרכזית אל משרדי אגודת הפקידים". בכך ניתן לחסוך דמי שכירות. כך ניתן לוותר על מספר מחסנים של האגודה המרכזית ועל שרותם של עובדים מיותרים (שומר, שוער ועוד). "אך כל ההחלטות הללו לא בוצעו ולא פורסמו עליהן הצווים ההכרחיים", נאמר בדו"ח (שם).

בסעיף 3 מן הדו"ח הנ"ל מסביר מנהל המחלקה כי עם כניסתו של הרושם החדש, מר שושני, לתפקידו בסתיו 1969, סבר הלז כי הקמתה של המועצה העליונה על ידי קודמו היתה בלתי חוקית. הוא החליט להוציא צו בדבר פרוקו של גוף זה, "אך הדבר לא יצא לפועל" (שם) ועד לאביב 1970 לא פורסם הצו הנ"ל. המועצה קיימת להלכה, אך אינה פועלת למעשה.

בדו"ח (מיום 5.5.1970) ציין מנהל המחלקה לאגוד שיתופי כי מתוך 9 אגודות ברצועה: בהן הושלמו החשבונות הסופיים לשנת 1969 ונערכו המאזנים - 2 אגודות הראו רוחים. בראש אגודות אלה האגודה הצרכנית בחאן-יונס, שהרוח בה הגיע ל- 2,297 ל"י.

ולסיכום: את התקופה הישראלית ברצועת עזה ניתן לחלק - מבחינת הגישה של השלטונות אל בעיית הקואופרציה - לשני שלבים: א) השלב הראשון שנמשך מסתיו 1967 עד סוף 1968. ב) השלב השני - שנת 1969 כולה.

בשלב הראשון היו נסיונות רציניים לשקם את הניתן לשיקום באירגון, ואף לעזור לאגודות שהמשיכו בפעולתן. דוגמה לכך: ההבטחה המפורשת של מתן הלואות בסכום המגיע למחצית מיליון לירות ישראליות כפי שראינו. זאת היתה מדיניותו המוצהרת של קצין המטה הראשון לענייני קואופרציה ברצועה. בסוף 1967 ובתחילת 1968 היה נראה, שמדיניות זו תזכה, אמנם, למלוא תמיכתם של ראשי המינהל האזרחי ברצועה. את זאת ניתן להוכיח ע"י העובדות שהובאו לעיל. אך כבר באביב 1968 התברר יותר ויותר שהאחראים הישראלים ברצועה לא יתמכו בכל מדיניות פעילה בשטח זה וכל נסיונותיו של הקצין הנ"ל להתקדם בביצוע תוכניותיו נשארו עקרים.

כפי שניתן להוכיח על ידי העובדות שצוטטו לעיל התקיים דיון רציני בדרג המקומי הגבוה ביותר במכלול הבעיות הקשורות למסכת השיתופית ברצועה. נתקבלו מספר החלטות, הוקמו ועדות לפעולה. אך למרבה הצער נשארה התוכנית כולה על גבי הניר.

בתקופה זו הוקמו בעזרת השלטונות שתי אגודות שיתופיות חדשות. הכוונה היתה - ללא ספק - כנה. אולם התוצאה היתה כשלון. בשני המקרים נגשו האחראים להקמת גופים אלה, ללא מידע ורקע מספיקים, ללא בדיקת כדאיות המפעלים, והבטחת המשך קיומן הבריאה של האגודות לעתיד, אחרי שלב ההתארגנות הראשון. בתקופה בה כבר היה ברור שאין זכות קיום לאגודה צרכנית גרידא באזור - וזאת בשל השוואתם של המחירים בענף המזונות הבסיסיים בין הסקטור השיתופי והחופשי, - לא היה שוב טעם בהקמת האגודה הצרכנית באל-עריש. ואכן המציאות הוכיחה שכאן נעשה משגה, ואגודה זו נשארה כיום משותקת כמעט מכל פעולה.

גם במקרה של האגודה החקלאית ליצור מוצרי חלב לא עמדו האחראיים על ההרכב החברתי של הגוף החדש, אפשרויות שיווק תוצרתו וכיוצא באלה. ואכן די היה בכך שיושב ראש האגודה הלך לעולמו במסיבות טרגיות, כדי שגם גוף זה יעלם מן האופק.

בעיות יסוד חמורות כגון: עתיד מעמדה של האגודה המרכזית, קיומה של המועצה העליונה לקואופרציה, עריכת אספות שנתיות ובחירות בכל האגודות בהן הגיעה תקופת כהונתם של חברי ההנהלה לסיימה, - הרכב המחלקה לאיגוד שיתופי ודרכי פעולתה, בעיית ההלוואות שניתנו ע"י האגודה המרכזית (בקירוב ל-2 מיליון לירות) - ממון רב שבו ניתן היה בקלות להניע את גלגלי האגודות החפצות אמנם לפעול במגזר היצרני, וההצעה למזג את האגודה המרכזית עם אגודת הפקידים --- כל אלה נשארו תלויות ועומדות ללא פתרון.

חלף הצהרות שרים ודוברים רשמיים בשלטון המרכזי בדבר מדיניותה המוצהרת של ישראל לעודד, לתמוך ולעזור לכל גילוי של יוזמה מקומית בשטח הכלכלי, חלף החלטות ברורות וחד-משמעויות של ועדת המנכ"לים לענייני השטחים, נשארו גילויים של יוזמה מקומית בכוון פתוח, הרחבת פעולות האגודות והקמת מפעלים יצרניים, תוך השקעת הון עצמי, ללא מענה.

העדר אישיות - בעלת סמכויות נרחבות בעזה, אישיות מרכזית שתתמסר אך ורק לענין הקואופרטיבי (ונוכחותה תורגש יום-יום באיזור) לטיפול שוטף בבעיות, והכנת תוכנית גלובלית לפיתוח הענף - העדר זה הטביע את הותמו עמוקות על המצב, וגרם לרפיון ידיים והפצת רוח של חוסר תקווה ויאוש - הן בשורות הקואופראטורים עצמם והן בקרב אנשי המחלקה אליהם הגיעו אנשי האגודות מדי יום ביומו כדי לקבל עצה והדרכה.

משיחות עם האחראים המקומיים - הן במינהל האזרחי והן פעילי משרד העבודה - התקבל בתחילת 1970 - עם סיום עריכת סקר השדה - הרושם הברור שקיימת תהום בין המדיניות הישראליות המוצהרת לגבי עתיד הרצועה מבחינה כלכלית, לבין המעשים היום-יומיים של אנשי הביצוע בשטח. כדי להדגים מצב זה די לזכור את הבולטות ביותר משלל הדוגמאות שהבאנו

לעיל: התזכיר בענין עתיד האגודה המרכזית, הבקשה להלוואה שהוגשה על ידי אגודה שיתופית חדשה לגידול עופות, בקשה דומה שהוגשה על ידי קבוצת צעירים (בוגרי קורסים ישראליים להכשרה מקצועית) להקמת אגודה יצרנית לקליעת קש, בקשת האגודה המרכזית לרכישת מדגרה חשמלית, בקשת אגודת הפקידים בעזה להדרכה והתקשרות עם מפעלים יצרניים ישראליים, אי פרסום רישומן של אגודות חדשות בקובץ הפקודות והתקנות הישראלי (המתפרסט ע"י היועץ המשפטי ברצועה) ואי הענות לבקשה לגביית החובות של האגודה המרכזית מפקידי הממשלה.

אין פרושם של הערות אלה מתן רושם כאילו ה"אפאטיה" העזתית המסורתית נעלמה לפתע, ובכל האגודות השיתופיות יש רצון להתפתחות, להרחבה, לשיתוף פעולה עם השלטונות ולחיפוש דרכים חדשות. הכוונה כאן רק להאיר את המצב כפי שהוא משתקף, ולהדגיש כי באותם המקרים, בהם אמנם הובעה נכונות כזו, או באחרים בהם ניתן - תוך התווית מדיניות ברורה של תמיכה ועידוד - ליצור תנאים זיוביים, לא נוצלו ההזדמנויות המתאימות שנפתחו כאן כדי להפוך גופים אלה לפעילים ומתפתחים -- מרכזי חיים תוטסיים, מוקדים לעמיד טוב יותר.

סיפורן של אגודות בעזה וסג'י

האגודה השיתופית למצרכי בית לפקידים ברצועת עזה

תולדותיה של האגודה הראשונה שהוקמה ברצועת עזה במשטר המצרי קשורות קשר הדוק בסיפורו האישי של מייסדה - חלוץ הרעיון השיתופי ברצועה - מר רג'ב סראג'. בתקופה 1944-48 היה איש זה מפעילי הקואופרציה באגודה שיתופית צרכנית ערבית בבאר-שבע. אחרי מלחמת השחרור הצטרף למנגנון הפקידות בעזה ושירת בלשכה לסטאטיסטיקה.

אחרי החזרת הרצועה לשלטון המצרי, באביב 1957, עלו מחירי המצרכים החיוניים מעלה מעלה. הפקידים לא יכלו לעמוד בהוצאות הגבוהות לכלכלת משפחותיהם. וכך החליט מר סראג' למצוא דרך כל שהיא להקל על חבריו לעבודה על ידי יבוא מצרכי מזון בסיסיים - ללא תיווך סוחרים מפיקעי שערים. הוא התקשר עם המושל המצרי ברצועה ושכנע אותו בצורך לתת את הסכמתו להקמת אגודה שיתופית, אשר תקח על עצמה יבוא מצרכי מזון בסיסיים ומכירתם במחירים רשמיים לחבריה. המושל גם הסכים לתת למטרה זו הלוואה של 2,000 ל"י מצריות. בכסף זה נרכשה כמות של מצרכי מזון בסיסיים מן המפקח על המזונות. מר סראג' רשם פקידים כחברים באגודה וגבה מהם דמי מניה - מינימום 2 מניות של מחצית הלירה כל אחת - תוך הבטחה שעל ידי הצטרפותם לגוף החדש יוכלו להשיג - בשלב הראשון / - קמה, סוכר ואורז במחיר נמוך ב-50% ממחיר השוק. מספר החברים הגיע תוך שבועות מועטים ל-1,500 איש.

כעבור חודשיים כונסה אסיפת החברים הראשונה בה התקיימו הבחירות הראשונות למוסדות האגודה, ובתחילת 1959 היא נרשמה כחוק אצל רושם האגודות השיתופיות שזיה בשעתו - קצין המחוז לענייני מינהל. באותה תקופה גם נשכרה חנות עבור הצרכניה וכן משרד קטן להנהלת האגודה. כעבור 6 חודשים נוספים קבלה האגודה את הרשיונות הראשונים: ליבוא עצמי של מצרכי מזון. תוך שנתיים הגיע מספר החברים ל-7,000, מהם פקידי בנקים ומוסדות ציבוריים, משרדי ממשלה וסוכנות הסעד הבין לאומית לפליטים וכיוצא באלה. כאשר הוחל לראשונה בחלוקת ריבית על המניות (6%) ב-1961, וכעבור שנה גם על ס"ך הקניות השנתיות (2%-3%) החלו החברים להרגיש בערכה של אגודתם. הודות לאגודת הפקידים הוקמו ברצועה בתקופה 1959-64 - 17 אגודות שיתופיות למצרכי בית.

מר סראג' מסר כי בתקופה זו, 1959-64, ועד 1966, שימשה אגודה זו למעשה אגודת יבוא מרכזית לענף הצרכני השיתופי ברצועה. מס"ך היבוא במצרכי מזון בסיסיים היא מכרה לאגודות אחרות, כ-60% ושריינה לחבריה כ-40%. כך נמשך הדבר - למעשה עד תחילת 1966, כאשר האגודה המרכזית החלה בפעולות יבוא מרוכזות לכל האגודות הצרכניות ברצועה.

אולם האגודה שמרה לעצמה שלושה ענפי יבוא בלעדיים לחבריה: מכשירי טלביזיה, בשר, וכלי מטבח, הנעלה והלבשה. עם הקמת האגודה המרכזית הפכה אגודת הפקידים השיתופית לצרכן החשוב ביותר של גוף חדש זה, ובעל המניות הגדול ביותר בו.

THE HISTORY OF THE UNITED STATES

The first part of the book is devoted to the early history of the United States, from the discovery of the continent by Christopher Columbus in 1492 to the establishment of the first permanent settlements.

The second part of the book deals with the period of the American Revolution, from the outbreak of hostilities in 1775 to the signing of the Declaration of Independence in 1776.

The third part of the book covers the period of the early republic, from the signing of the Constitution in 1787 to the end of the War of 1812.

The fourth part of the book discusses the period of the Jacksonian era, from the election of Andrew Jackson in 1828 to the end of his presidency in 1837.

The fifth part of the book deals with the period of the Civil War, from the outbreak of hostilities in 1861 to the end of the war in 1865.

The sixth part of the book covers the period of Reconstruction, from the end of the Civil War in 1865 to the end of Reconstruction in 1877.

The seventh part of the book discusses the period of the Gilded Age, from the end of Reconstruction in 1877 to the end of the century.

The eighth part of the book deals with the period of the Progressive Era, from the beginning of the century to the end of the Progressive Era in 1914.

על התקופה 1964-67 בתולדות האגודה שמענו מפיו של חבר ועדת הבקורת מר עומר בסיסו. הוא מסר כי בתקופה זו הגיע מספר סניפי האגודה ל-8 לפי הפירוט הבא:

3	סניפים בעזה למכולת
1	סניף בעזה לטלביזיה
1	סניף בעזה לבשר
1	סניף בעזה להנעלה והלבשה
1	סניף בחאן יונס למכולת
1	<u>סניף ברפיח למכולת</u>
8	ס"ך סניפים.

מידי שנה היתה האסיפה הכללית מחליטה על חלוקת רווחים על המניות (6%) ועל ס"ך הקניות השנתיות (בשיעור 2%-3%) וזאת בניגוד לחוק, אשר אינו מתיר חלוקה של רווחים עד שהרזרבות לא תסתכמנה בכפליים הון המניות.

מר בסיסו הסביר כי בעל משפחה ממוצעת כמוהו (7 נפשות, 8 מניות) היה זוכה ל-20 ל"י רווחים על קניות של 1,500 ל"י בשנה בערך. "אומנט סכום זה הוא סמלי בלבד, ציין מר בסיסו, ויש להוסיף לכך את העובדה שמצרכי המזון הבסיסיים נרכשו בממוצע במחיר נמוך ב-25% מזה הנהוג בשוק החופשי". איש שיחי הדגיש כי חברי האגודה הרגישו יפה את השרותים הניתנים להם ואשר התרחבו במשך השנים: פתיחת סניפים בשכונות המרוחקות של העיר עזה, הרחבת המבחר למכשירי טלביזיה, מוצרי הלבשה, הנעלה, בשר, כלי בית ועוד. במשך השנה היה מקבל מר בסיסו כחבר ועדת הבקורת כ-100 חלונות והצעות שונות שהוגשו לו הן בעל פה והן בכתב. מצד שני לא היו קשרים חברתיים בין חברי האגודה (מחוץ לחברי ההנהלה) וגם לא היה קיים נוהג של עזרה הדדית (בשעת הצורך) בין החברים.

בימי מלחמת יוני נפרצו ונשדדו סניף האגודה ברפיח (5,000 ל"י. נזק) וכן מחסן הטלביזיה בעיר עזה.

בקיץ 1967 התקיים במושב האגודה סימפוזיון על פעילותה של אגודת הפקידים השיתופית. קבוצת פעילים נתאספה לדיון מקיף, שהשתתפו בו בין היתר, מנהל החשבונות של האגודה הגדולה מסוגה בעיר, אשר מספר חבריה מגיע ל-7,200 חבר, מר עבד-אל-רחמן שקור, וחבר ההנהלה, וועדת הביקורת, מר עומר נור-אדין בסיסו. אנשי האגודה הסבירו את מצב ארגונם בימי השלטון הישראלי: בימי השלטון המצרי היה לאגודת הגג המרכזית זכיון בלעדי ליבוא מצרכי מזון בקטגוריה. עתה נשמט זכיון זה מידם. מכאן שמצרכיהם זהים במחירם לאלה אשר בשוק החופשי. אי-לכך, החליטה הנהלת האגודה לאפשר את המכירה גם ללא-חברים, המהווים כיום כ-10% מן הצרכנים בחמשת הסניפים, שלשה למכולת וכלי בית, אחד למכשירי טלביזיה ואחד לממכר בשר. מר בסיסו מסר, כי לאגודת אשראי, שנפתח במצרים (ליבוא בקר לשחיטה) בערך של 120,000 ל"י, מקור כספי שעתה נחסם בפני האגודה. החברים האחראיים ערים

לצורך לייעל את עבודת האגודה. קיימת תוכנית לפתיחת סופרמרקט מרכזי חדיש. לאגודה יש חלק מן ההון הדרוש, ואם יוחלט עקרונית על מפעל זה, לא יהיו קשיים, לדבריו, לקבלת הלוואות למטרה זו. למעשה, כבר עתה, ללא כל חיווך של המחלקה לאיגוד שיתופי (הישראלית) הציע להם בנק לאומי לישראל אשראי למטרה הנדונה בינתיים הוקמה ועדה מסחרית לבירור האפשרויות המעשיות בשטח זה. עיקר מאמץ האגודה מופנה עתה להסדר אשר יאפשר להם ייבוא מצרכי מזון, אורז, סוכר ותה במחירים נמוכים מאלה המקובלים כיום בשוק החופשי בעזה.

בסניף רובע "הפינוי" של אגודה זו קיבל את פנינו מר כמאל שעבאן כחיל, פקיד החשבונות במקום. כאן עובדים מנהל סניף ו-3 עובדים כדי לשרת כ-1,300 חברים-פקידים. המצרכים הנמכרים הם - מצרכי מזון יבשים, שימורים, שמנים, חומרי ניקוי וכלי בית. מר כחיל מסר כי המכירה היא רק במזומנים. לכל חבר פנקס אשר בו רושמים את הקניות, ובסוף השנה, אחרי עריכת המאזן, מחליטה האסיפה הכללית השנתית על שיעור הרווחים המוחזרים. אחר העברת סכומים מן הרווח הנקי לרזרבות ולמטרות אחרות של האגודה בצורה שכזו. בשנתיים האחרונות עלו הרווחים המוחזרים ל-2% מסך כל קניות החברים. כיצד יש להסביר את העובדה, שלמרות השוואת המחירים בין אלה הנהוגים בצרכניה לבין המקובלים בשוק החופשי, ממשיכים החברים להזדקק לאגודתם? על כך משיב איש שיחי, לאמור שבמשך שנות קיומה רכשה האגודה נסיון והוכיחה את יעילות שירותיה לחברים. בעבר היו הפרשים ניכרים במחירים, הפרשים אלה נעו בין 25 ל-35 אחוזים. מכאן, שעד היום כמעט ולא היו מקרים בהם בקשו חברים להחזיר את מניותיהם ולעזוב את אגודתם, וזאת בניגוד לעובדת שינוי מצב המחירים והשוואתם עם אלה המקובלים בשוק.

בפגישה נוספת, בתחילת 1970, ציין מזכיר האגודה, מר כאמל שעת', כי עד סוף 1969 לא נתקבלה בהנהלת האגודה כל החלטה בדבר חיפוש דרכים חדשות לפעילות חדשה, לא במגזר חיפוש סוכנויות בלעדיות של מפעלים ישראליים, לא בשטח של הקמת סופרמרקט ולא בשטח היצור. כן לא היו התזלות בכיוון הקמת מפעלים עצמאיים, או יצירת קשר עם התעשייה הישראלית על מנת להקים מפעלי משנה בעזה. מר שעת' טען כי האגודה שלחה אומנם משלחת אל "המשביר המרכזי", בנסיון להתקשר עם גוף זה לאספקה מרכזית, אך מחירי "המשביר" נמצאו גבוהים מאלה הנהוגים ברצועה כיום, ולכן דבר לא יצא לפועל מיוזמה זו. יחד עם זאת אישר מר טראג', המכהן בתפקיד חבר הנהלת האגודה, כי מעולם לא עסקה אגודת הפקידים בפעולות חברתיות, תרבותיות, עזרה הדדית או ביוצא מאלה. הוא יחס תופעה זו ל"פסיביות המסורתית בקרב הפקידות".

האגודה השיתופית הצרכנית לפקידים באל-עריש

טיפורה של אגודה זו מתחיל בסוף 1967, כאשר עירית אל-עריש פנתה לאגודה השיתופית המרכזית בעזה ובקשה לעזור לפקידים אשר נשארו ללא עבודה בעיר. פניה זו באה לאחר שהאגודה הנ"ל כבר נתנה הלוואות מסוג זה לפקידים אחרים ברצועת עזה, וזאת בצורת מצרכי מזון. בסוף 1967 קבלה עירית אל-עריש סך - 10,000 ל"מ מן האגודה למטרה זו. בסכום זה היא רכשה מצרכי מזון בסיסיים מעודפי הצבא המצרי שנשארו במחסנים מקומיים. במשך המחצית הראשונה של שנת 1968 התנהל משא ומתן בין העיריה לבין המחלקה לאיגוד שיתופי, משרד המסחר והתעשייה והפקידים. משא ומתן זה התנהל סביב השאלה של הקמת אגודה שיתופית צרכנית אשר בזכותה יכלו הפקידים לנצל את פדיון המצרכים הניתנים להם כהשקעות לעתיד. ואכן, באוגוסט 1968 הוקמה האגודה. הגוף החדש חילק לחברים מצרכים בערך של - 25,735 ל"י, (מתוך סך סחורות רשמי של - 33,480 ל"י) והשאירה בידה סחורות בערך של - 7,755 ל"י, אלה נמכרו ללא חברים ובערכם נרכשו 2583 מניות עבור 1615 חברים (- 3 ל"י המניה). עם סיום פעולה זו נרכשו סחורות חדשות והחלה הפעולה המסחרית השוטפת.

בתחילה, מספר מזכיר האגודה, היו העסקים פורחים. האגודה מכרה במחיר נחות מזה בשוק. דבר זה נתאפשר בגלל הגורמים הבאים:

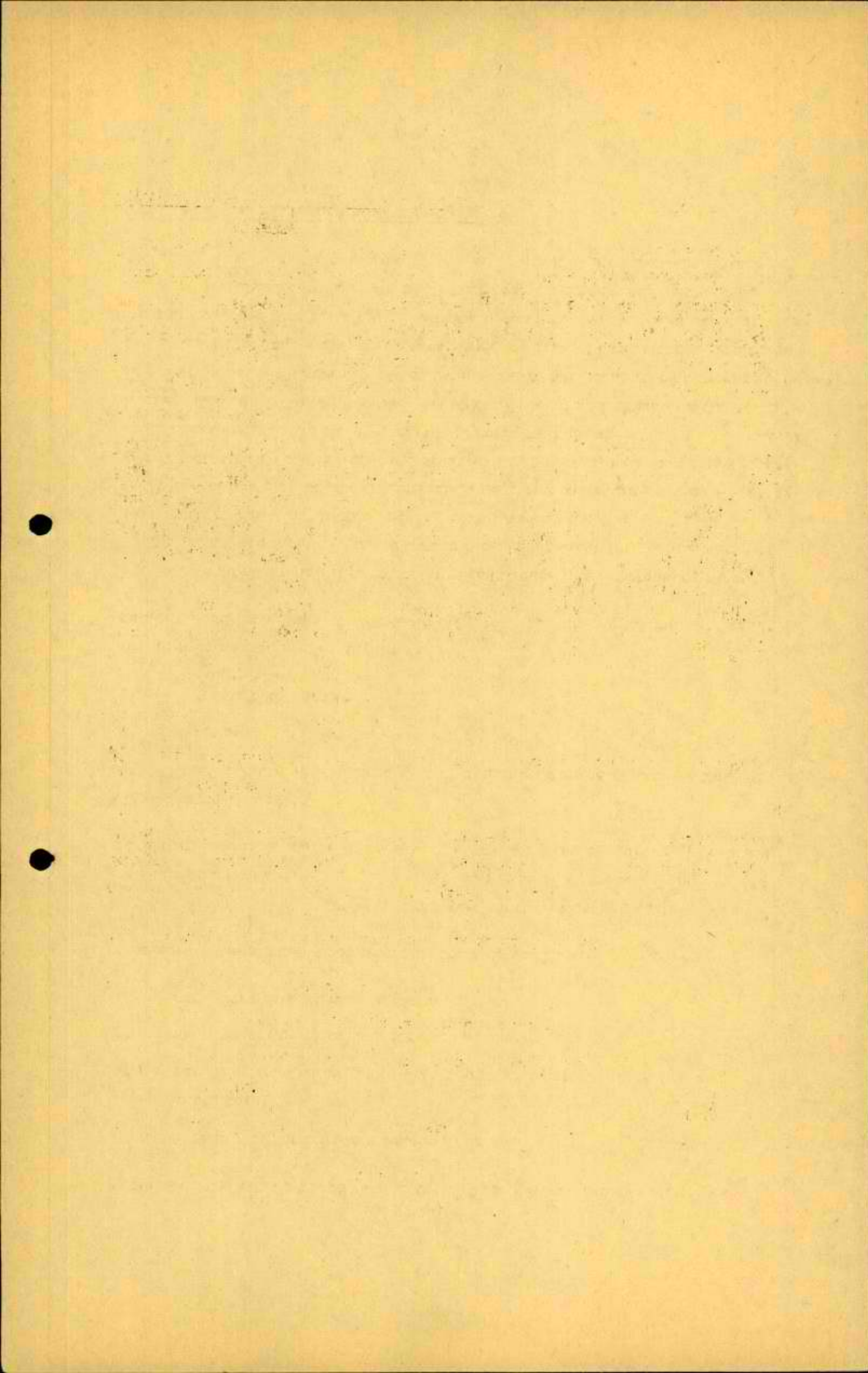
1. מיעוט ההוצאות באגודה.
2. מיעוט סוחרים בעיר אל-עריש.
3. ירידה במחירים עבור הסחורות שנרכשו באגודה המרכזית בעזה, דבר שאיפשר התחרות עם השוק הפרטי.

כך הסתכמו סך הקניות בתקופה הראשונה 31.12.68 - 11.8.68 ב- 28,168 ל"י והמכירות הגיעו באותה תקופה ל- 28,974 ל"י. האקטיב של האגודה הגיע בסוף 1968 לסך - 9,570 ל"י והון האגודה ל- 9,045 ל"י. הרוח הסתכם (ל- 4½ חודשים) ב- 524 ל"י.

אולם בתחילת 1968 הופיעו מספר גורמים שהכבידו על המשך הפעולה:

1. צצו סוחרים בעיר שהתחרו עם האגודה.
2. באגודה המרכזית אזל מלאי המצרכים במחירים מוזלים.
3. המצרכים הישראליים היו יקרים בגלל הוצאות ההובלה ודמי העמלה ששולמו לסוכני המשנה בעזה.
4. החברים החלו לקנות מצרכים בהקפה אצל סוחרים פרטיים.

סיבות אלו הביאו לירידה בתנועת המכירה באגודה, כפי שהדבר משתקף בנתונים הבאים:

מ-28.867 ל"י ב-31.12.68 - 11.8 ל-18,213 ל"י ב-31.5.69 - 1.1.69.

ירידה זו הסתמנה למרות העובדה שבתקופה השנייה נרכשו 562 מניות חדשות בערך של 1,684 ל"י. כאן יש גם לציין כי הוצאות ההובלה גדלו וכי החל ממאי 1969 החליטה הנהלת האגודה לפצות את חבריה בתשלום של 6 ל"י לאיש, עבור השתתפות בכל אסיפה של ההנהלה, כך הגיעו סך ההוצאות החודשיות ל-171 ל"י.

מצב זה השתנה במחצית השנייה של השנה, כאשר נמצא שוק טוב עבור שמן זית, שהיה מאוחסן באגודה, ומחירו היה בעבר נמוך, ולפתע - בשל מחסור - עלה באופן ניכר.

וכך קרה שמאזן האגודה לסוף 1969 היה שוב חיובי. מספר החברים הגיע ל-1615 חבר, מספר המניות הנפרעות עמד על 3146 מניה והון האגודה הגיע ל-9,439 ל"י. ביום 31.12.69 היה ערך הסחורות במחסן - 9,055 ל"י.

מאזן האגודה השיחופית הצרכנית באל-עריש - ליום 31.12.69
(בלירות ישראליות)

<u>פ ס י ב</u>		<u>א ק ט י ב</u>	
9,439	הון מניות	92	רהוט
1,906	רוחים 1968	<u>87.40</u>	4.60 פחת רהוט
<u>3,436</u>	1,530 רוחים 1969	9,055	סחורות
		3,733	מזומן בקופה
<u>12,876</u>	<u>ס"ך</u>	<u>12,876</u>	<u>ס"ך</u>

האגודה השיתופית הצרכנית "עזה החדשה" בשכונת א-רמאל

מיסד האגודה והרוח בה, מר בהגת עטא סריק, סיפר כי ארגונו נרשם ב-5.3.64 כאגודה שיתופית צרכנית ראשונה ברצועה אחרי אגודת הפקידים (1959). מספר החברים הגיע ל-833 אשר רכשו 19.442 מניות - 3 ל"י כל אחת, וההון הרשום עמד על 9,721 ל"י מצריות. בסוף השנה הראשונה הסתכם הרוח ב-97 ל"י מצריות והוא עלה בהדרגה עד 300 ל"י מצריות בסוף 1966.

כיצד הוקמה אגודה זו ומה היו המניעים ליסודה? "אבו בהיג" מספר כי הוא למעשה מן המיסדים הראשונים של אגודת הפקידים השיתופית אך עד מהרה נוכח לדעת כי הלחץ על הצרכנית גמקל מעל למידה. "היה צריך להמתין שעות בתור כדי לזכות בחלוקה מצרכים, וגם חלוקה זו לא נעשתה באופן צודק. מכאן ראיתי שאין מנוס מהקמת אגודה נפרדת ברובע שלנו, שכונת א-רמאל". הוא התקשר עם עוד 12 מידידיו, רופאים, סוחרים, עורכי דין ותושבים אחרים וקבוצה זו קיבלה החלטה להקים אגודה עצמאית משלה.

כל חבר מיסד רכש 200 מניות (3 ל"י כל מניה) כי "רובם הבינו את חשיבות העקרונות השיתופיים ורצו לשמש דוגמה לאחרים".

במשך מספר חודשים הגיע מספר החברים למעלה מ-800 חבר. כ-20% מהם רכשו למעלה מ-50 מניה כל אחד ואף עד 2000 מניה. היתר, כ-80%, רכשו בממוצע 10-15 מניות. בין אלה שהיו להם הרבה מניות היו סוחרים, אך באף מקרה לא נתקבל לאגודה סוחר במצרכי מזון, ואיש לא רכש יותר מעשירית הון המניות.

האגודה עמדה למן ההתחלה תחת לחץ חזק מצד אגודת הפקידים אשר פעיליה לא ראו בעין יפה הקמת אגודה המתחרה בהם - מה עוד שהונה, כבר בחודשי היסוד, עלה על הון אגודת הפקידים המונה למעלה מ-7000 חברים. "אכן ניסו להרוס אותנו בדרכים שונות" מספר "אבו בהיג"; "האמת שהעזתנו לפרוץ לנו דרך שמשה סימן אות לאחרים ובעקבות הקמת אגודתנו נוסדו, עוד 30 אגודות שיתופיות צרכניות אחרות ברצועה. אחד האמצעים לחסל אותנו היה בהמנעות ממכירת סחורות לנו. כך היינו נאלצים להזמין סחורות, בעמלה, באמצעות סוחרים, וכדי לא להעלות את מחירינו, מעל אלה המקובלים באגודת הפקידים, הסתפקנו ברוח קטן יותר מאשר הם. אמצעי אחר היה פתיחת סניף לאגודת הפקידים, שנה אחרי פתיחת הצרכנית שלנו, בשכונתנו, שכונת א-רמאל".

למרות קשיים אלה התפתחה אגודת "עזה החדשה" והיא שרתה במשך הזמן כמחצית מספר הנפשות של תושבי הרובע. מדי שנה החליטה האסיפה הכללית לא לחלק רווחים כי אם לצבור אותם כרזרבות. כך הגיעו רזרבות אלה (כולל רווחים מצטברים) ב-1968 לסך 4,606 ל"י, היינו 50% מן ההון הנפרע.

לאגודת "עזה החדשה" לא נגרם כל נזק ברכוש או במזומנים בקופה בעקבות מלחמת ששת הימים. אולם העלמו של הפער במחירים, בין השוק החופשי לבין אלה באגודה, אלצו את האגודה שלא לנקוט באמצעי חסכון. במשך 1968 החזירה האגודה לחברים את ערכם של 7000 מניות, בסכום של 22,215 ל"י. מספר החברים לא השתנה, אבל פחת מספר המניות בשל לחץ המצב הכספי הדחוק ברצועה, ובעיקר בשכבות העניות והבינוניות. למרות רוח ברוטו בטך 869 ל"י, שהצטבר בסוף 1969, הרי שהמאזן לשנה זו הראה הפסד נקי בטך 2,400 ל"י. ההוצאות - שכר דירה לצרכניה, ומשכורת הפקיד - המוכר היחידי באגודה, הגיעו באותה שנה ל-3,570 ל"י.

"אבו בהג" הודיע כי האגודה מקוה לפנות לכיוון היצור התעשייתי - יצור ואריגת צמר ובדים, והיא מחפשת עתה תוכנית מתאימה לאפשרותה הכספית, וזאת תוך מגעים עם משרד המסחר והתעשייה ברצועה.

אגודת "מועסבראט א-שאטה" הצרכנית במחנה הפליטים א-שאטה (עזה).

על המסה והמעש של אגודה זו, אחת משלושת האגודות השיתופיות במחנה הפליטים הגדול, (30,000 נפש) סיפר מזכירה לשעבר ויושב ראש הנהלתה כיום, מר זכריה מדהון.

"אגודתנו הוקמה בדצמבר 1963. הרעיון בא מסוחר בדים במחנה הפליטים, אשר יחד עם עוד 3 אנשים הגה את הרעיון לטובתו הפרטית. הוא התכוון למעשה לחברה מסחרית, להפקת טובת הנאה כלכלית, אך חשב להשתמש במסגרת של האגודה על מנת להשיג מן המפקח על המזונות רשיונות יבוא למצרכי מזון".

הקבוצה החליטה לקבוע את גובה המניה ל-1 לירה מיצרית והטילה על כל מיסד לרכוש 100 מניות. אך למעשה היחיד שפרע את דמי המניות הוא המיסד עצמו. האחרים, בראותם שהשלטונות נמנעו מלהוציא לאגודה רשיונות יבוא, הסתלקו מכל העניין.

גם המפקח על המזונות חשד וציווה על אחד מפקידיו לעקוב אחרי פעולת "האגודה". כך יצא שהמיסד לבד רכש 300 מניות והצליח לשכנע סוחר אחר לרכוש 500 מניות. הם גיטו עוד 10 חברים ונרשמו כחוק כאשר ברשות יתר החברים בין 1-5 מניות כל אחד.

מר מדהון מציין כי מצב זה נמשך כחודש ימים. בתקופה זו עלה מספר החברים ל-35 איש. כאן נערכה ישיבה ראשונה - אסיפה כללית בהשתתפות כל בעלי המניות, נבחרה הנהלה בת 9 חברים וחולקו התפקידים. המיסד נבחר לתפקיד גזבר זמני, ואחרי שמסר להנהלה את הון המניות הוחלף באחר.

עד סוף 1964 הגיע מספר החברים ל-200 כאשר מכסימום המניות הנמצאות ברשות חבר אחד ירד ל-50 מניה. כאן נשכרה חנות, הועסקו שני פקידים, והצרכניה נפתחה. במחצית 1964 הצטרף מר מדהון לאגודה. אז הורכבה הנהלה חדשה והוא צורף אליה בתפקיד מזכיר. בסוף 1965 הגיע מספר החברים ל-400 חברים, והרוחים הסתכמו ב-390 ל"י מצריות.

בתקופה זו החלו להגיע תלונות למחלקה לאיגוד שיתופי על אי-סדרים וחוסר שוויון בחלוקת מצרכי האגודה בין החברים. חלק מחברי הנהלה הפסיק להופיע לישיבות, ובשלב זה התערב רושם האגודות ומינה הנהלה זמנית בת 3 חברים. כן הוא שלח נציג משרדו כדי לפקח על דרכי הנהול.

כעבור שלושה חודשים נערכו בחירות חדשות בנוכחות 50% של בעלי המניות. 7 חברים נבחרו להנהלה - כולם חדשים. כתוצאה מחיכוחים נוספים בתוך ההנהלה סולקו שני חברים ושני אחרים, פקיד ממשלתי ופקיד בסוכנות הסעד, צורפו על פי המלצת ההנהלה ובאשור הרושם. שוב חולקו התפקידים מחדש והפעם נבחר מר מדהון ליושב ראש ההנהלה.

לפני קלחמת יוני 1967 הגיע מספר החברים ל-637. ב-1966 גם חולקו רוחים בצורה חד-פעמית. חולקו 5% רוחים על הון המניות ועוד 15 גרושים מצריים על חשבון הקניות לכל מניה. בשלהי המלחמה פרצו תושבי המחנה אל הצרכניה ושדדו מצרכים בערך של 1000 ל"מ.

הרוחים נמצאו בבנקים ונהפכו לקפואים. מחוסר ברירה קיבלה האגודה הלואה בסך 1,200 ל"מ מן האגודה המרכזית, רכשה מצרכים, והחלה את פעולתה למן ההתחלה. למרות הנזקים שנגרמו בעקבות המלחמה הצליחה ההנהלה בששת החודשים האחרונים של 1967 לצמצם את הגרעון (לסוף 1967) ל-500 ל"י, וזאת בשעה שהנזק מהשוד הסתכם ב-6000 ל"י.

מר מדהון מוסר כי דבר זה נתאפשר הודות למחזור מכירות מזורז פי 3 מן הרגיל מלפני המלחמה. בסוף 1968 צומצם הגרעון ל-234 ל"י וזאת הודות לחסכונות, ולמרות העובדה שהיה לחץ על האגודה להחזיר את ערכן של מניות ומספר החברים שעזבו הגיע ל-63 חבר שהוחזר להם סכום של 1,800 ל"י ערך מניות. בסתיו 1969 פקד שוד מזוין את הצרכניה - הפעם הסתכם הנזק ב-350 ל"י. בסוף אותה שנה עמד הגרעון על 90 ל"י (בלי הנזק של 350 ל"י - השוד).

ומה לגבי העתיד? יושב ראש ההנהלה יודע שאין טעם להמשיך בלעדית בענף הצרכני. בקרוב תתכנס ההנהלה כדי להחליט על מפעל יצרני שמר מדהון חושב להציעו לאגודה - בית מלאכה שיחופי ליצור בגדים בשיתוף עם מפעל ישראלי.

סיפורה של אגודה:

האגודה השיתופית להספקת מי שתיה בדייר אל בלח

אגודה זו נוסדה במחנה הפליטים ליד העיירה דייראל בלח ב-29.12.65 עם 270 חברים שרכשו כל אחד מניה בת 6 לירות מצריות. (הון מניות 1.517 לירות מ.מ.).

על יסוד אגודה זו מספר המזכיר - הגזבר, מר עבדול פתאח אל בוחייס, כי בשנת פעולתה הראשונה - עד סוף 1966 - הגיעו רוחי האגודה ל-49 ל"מ, וזאת אחרי שההשקעות ברכישת רשת הצינורות והציוד הנחוץ הסתכמו ב-1.437 ל"מ.

כיצד הוקם גוף זה? בסוף שנת 1965 הגיעו הקשיים בקבלת מים במחנה לשיא: על המתגוררים ברחוק ממרכז המחנה, בו הציבה סוכנות הסעד ברזי מים ציבוריים, היה להמתין בתור עד קבלת המים ואחרי כן לסחוב את הכדים והפחים הכבדים עד בתיהם. אז התאספו 7 מתושבי המחנה ודנו ביניהם באפשרות של הבאת מי שתיה זורמים לבתיהם. "המשוגע לדבר" היה מנהל תחנת הרכבת של העיירה. הוא ביקר במחנות פליטים שונים ברצועה וראה שבכמה מהם יש מים זורמים בחצרות - תוצאה של התאגדות התושבים לאגודות שיתופיות.

קבוצה של 7 מייסדים נרשמה אצל רושם האגודות בעזה כאגודה וערכו חוזה עם סוכנות הסעד. תמורת תשלום של 24 ל"מ לחודש הם קיבלו מבאר הסוכנות מים במשך 4 שעות ביממה (כ-80 ממ"ע) אשר הוזרמו דרך רשת הצינורות של האגודה לבתי החברים.

מר עבדול פתאח מספר כי בהתחלה היוו 7 המיסדים את הנהלת האגודה והם חילקו ביניהם את התפקידים - בהתחלה הגיע מספר החברים ל-160, ובשלב מאוחר יותר הוא עלה ל-280 חבר. המזכיר מציין כי המדריכים השיתופיים שביקרו באגודה "לא עמדו על כך שיערכו בחירות למוסדות האגודה... והחברים לא דרשו זאת. לכן נשארה ההנהלה בשלב ראשוני בת 7 החברים כמעט ללא שינוי".

אולם גם ללא בחירות חלו שינויים, בצורה הבאה:

בתחילה "בחר" לו מנהל תחנת הרכבת - לפי ראות עיניו - אנשים לקבוצת המיסדים בצורה שישקפו פחות או יותר את הרכב האוכלוסייה במחנה (כ-6000 נפש) והניחנת לחלוקה מבחינת מוצאה ב"א" לפי ששת כפרי המוצא של הפליטים (לרוב מדרומה של הארץ). אחרי המלחמה עזבו 5 חברי ההנהלה את הרצועה, שנים הזדקנו. אז הציע היושב ראש לנכבדי כל "גוש" מששת הגושים במחנה להציע מועמד משלו.

בעקבות מלחמת ששת הימים עזבו כ-30 חברים את דייר אל בלח ומספר הנשארים ירד ל-240. האגודה המשיכה בחלוקת מים לפי שלושה אזורים המגורים של חבריה בחוף המחנה, שעה ורבע לכל אזור. אך הזרם החל להיות חלש, היה צורך בהחלפת צנורות והגדלת קוטרם. הגובה שימש גם מתקן, העובר בבתי החברים מעט בחודש לביצוע תפקידו הכפול. הוצאות

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

סיפורה של אגודה:

האגודה השיתופית להספקת מי שתיה בדייר אל בלח

אגודה זו נוסדה במחנה הפליטים ליד העיירה דייראל בלח ב-29.12.65 עם 270 חברים שרכשו כל אחד מניה בת 6 לירות מצריות. (הון מניות 1.517 לירות מ.מ.).

על יסוד אגודה זו מספר המזכיר - הגזבר, מר עבדול פתאח אל בוחייס, כי בשנת פעולתה הראשונה - עד סוף 1966 - הגיעו רווחי האגודה ל-49 ל"מ, וזאת אחרי שההשקעות ברכישת רשת הצינורות והציוד הנחוץ הסתכמו ב-1.437 ל"מ.

כיצד הוקם גוף זה? בסוף שנת 1965 הגיעו הקשיים בקבלת מים במחנה לשיא: על המתגוררים ברחוק ממרכז המחנה, בו הציבה סוכנות הסעד ברזי מים ציבוריים, היה להמתין בתור עד קבלת המים ואחרי כן לסחוב את הכדים וזנפים הכבדים עד בתיהם. אז התאספו 7 מתושבי המחנה ודנו ביניהם באפשרות של הבאת מי שתיה זורמים לבתיהם. "המשוגע לדבר" היה מנהל תחנת הרכבת של העיירה. הוא ביקר במחנות פליטים שונים ברצועה וראה שבכמה מהם יש מים זורמים בחצרות - תוצאה של התאגדות החושבים לאגודות שיתופיות.

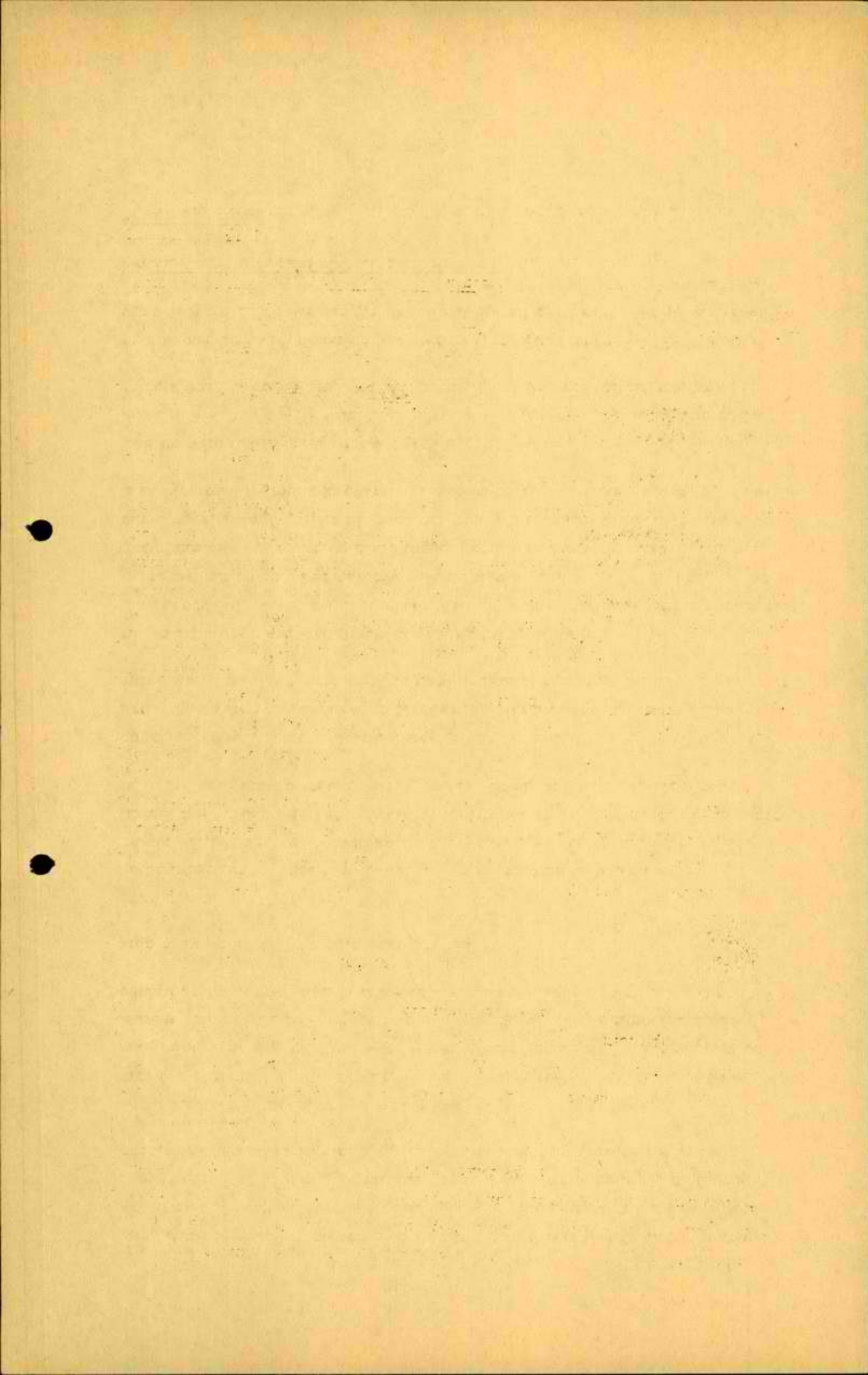
קבוצה של 7 מייסדים נרשמה אצלרושם האגודות בעזה כאגודה וערכו חוזה עם סוכנות הסעד. תמורת תשלום של 24 ל"מ לחודש הם קיבלו מבאר הסוכנות מים במשך 4 שעות ביממה (כ-80 ממ"ע) אשר הוזרמו דרך רשת הצינורות של האגודה לבתי החברים.

מר עבדול פתאח מספר כי בהתחלה היוו 7 המייסדים את הנהלת האגודה והם חילקו ביניהם את התפקידים - בהתחלה הגיע מספר החברים ל-160, ובשלב מאוחר יותר הוא עלה ל-280 חבר. המזכיר מציין כי המדריכים השיתופיים שביקרו באגודה "לא עמדו על כך שיערכו בחירות למוסדות האגודה... והחברים לא דרשו זאת. לכן נשארה ההנהלה בשלב ראשוני בת 7 החברים כמעט ללא שינוי".

אולם גם ללא בחירות חלו שינויים, בצורה הבאה:

בתחילה "בחר" לו מנהל תחנת הרכבת - לפי ראות עינו - אנשים לקבוצת המייסדים בצורה שישקפו פחות או יותר את הרכב האוכלוסיה במחנה (כ-6000 נפש) והניתנת לחלוקה מבחינת מוצאה ב"א" לפי ששת כפרי המוצא של הפליטים (לרוב מדרומה של הארץ). אחרי המלחמה עזבו 5 חברי ההנהלה את הרצועה, שנים הודקנו. אז הציע וזושב ראש לנכבדי כל "גוש" מששת הגושים במחנה להציע מועמד משלו.

בעקבות מלחמת ששת הימים עזבו כ-30 חברים את דייר אל בלח ומספר הנשארים ירד ל-240. האגודה המשיכה בחלוקת מים לפי שלושה אזורים המגורים של חבריה בתוך המחנה, שעה ורבע לכל אזור. אך הזרם החל להיות חלש, היה צורך בהחלפת צנורות והגדלת קוטרם. הגובה שימש גם מתקן, העובר בבתי החברים פעם בחודש לביצוע תפקידו הכפול. הוצאות

האגודה הסתכמו ב-200 ל"ל לחודש בממוצע. מסכום זה קבלה הסוכנות 150 ל"ל תמורת המים והגובה - 50 ל"ל.

בתקופת יולי 1968 עד יוני 1969 הסתכמו ההכנסות ב-2,544 ל"ל וההוצאות ב-2,541 ל"ל. הרוח הנקי אחרי ההשקעות בהחלפת הצינורות ברחבים יותר, הגיע ל-3,60 ל"ל. אולם הגזבר סבור שמעתה יהיה שיעור הגביה גבוה יותר ואכן בסוף 1969 הגיע הרוח ליותר מ-100 ל"ל.

ומה לגבי העתיד? מר אל בוחייס סבור כי יש לפני האגודה כמה אפשרויות:

- (1) להתקשר עם העירייה לקבלת מים דרך הרשת העירונית ההולכת ומתקרבת אל שערי המחנה.
- (2) לבקש מסוכנות הסעד לקבל את המים בחינם.
- (3) להמשיך במצב הקיים.

מר בוחייסי סבור כי בקרוב תקיים ההנהלה דיון בענין. הוא מציין כי מאז 1967 לא נערך מאזן האגודה. הגזבר רושם את ההוצאות וההכנסות החודשיות בפנקס מיוחד.

